This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

UC-NRLF
$B 101 426
DL
735
S7

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA.
RECEIVED BY EXCHANGE
Class

EC 14

SVERIGE OCH FRANKRIKE

1715—1718

ETT BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM SVERIGES UTRIKESPOLITIK
EFTER CARL XII:s ÅTERKOMST FRÅN TURKIET

I.

AKADEMISK AVHANDLING

AV

PER SÖRENSSON
FILOSOFIE LICENTIAT

DISTRIBUENT:
PH. LINDSTEDTS UNIV.-BOKHANDEL, LUND
(A. & O. SCHEDIN)

SVERIGE OCH FRANKRIKE

1715—1718

ETT BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM SVERIGES UTRIKESPOLITIK
EFTER CARL XII:s ÅTERKOMST FRÅN TURKIET

I.

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED VEDERBÖRLIGT TILLSTÅND
FÖR VINNANDE AV FILOSOFISK DOKTORSGRAD VID LUNDS UNIVERSITET
FRAMLÄGGES TILL OFFENTLIG GRANSKNING Å LÄROSALEN N:o I
ONSDAGEN DEN 26 MAJ 1909 KL. 10 F. M.

AV

PER SÖRENSSON
FILOSOFIE LICENTIAT

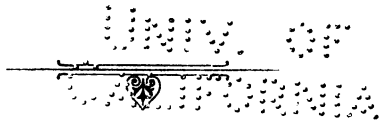

DISTRIBUENT:
PH. LINDSTEDTS UNIV.-BOKHANDEL, LUND
(A. & O. SCHEDIN)

DL735
S7

UNIV. OF
CALIFORNIA

LUND 1909
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

		Sid.
	Förord	V—IX
	Källor och litteraturförteckning	X—XIII
I.	Översikt av den politiska situationen i Europa 1715. Sverige och Frankrike till Stralsunds fall	1—34
II.	Sveriges inre tillstånd vid Carl XII:s återkomst. Underhandlingarna under förra hälften av år 1716. Den börjande omsvängningen i Frankrikes politik	35—75
III.	Goertz' underhandlingar i Holland och Frankrike juli 1716—febr. 1717. Frankrikes förbund med Preussen. Brytningen mellan de nordiska allierade. Trippelalliansen	76—125
IV.	Underhandlingarna om en svensk landstigning i Skottland till förmån för pretendenten och Frankrikes delaktighet däri	126—173

228162

FÖRORD.

En lång tid stod Carl XII för det allmänna medvetandet uteslutande som den oböjlige krigaren, som varken kunde eller ville använda sig av diplomatiens vapen, och som i förtröstan på Gud och sin rätt även under sina största olyckor föraktfullt avvisade alla fredsförslag, som ej inneburo Sveriges fullständiga restitution och skadeersättning till på köpet. Att denna uppfattning är felaktig, har redan *Carlson* visat, och under de femtio år, som förflutit sedan han publicerade sitt arbete om fredsunderhandlingarna 1709—18, ha åtskilliga specialundersökningar spridt ljus såväl över det stora nordiska krigets uppkomst som över det diplomatiska arbetet under krigets förra skeden fram till 1715. Med Carl XII:s återkomst från Turkiet och de snart därefter inträffade krigsutbrotten med Preussen och Hannover, sluta dock alla dessa undersökningar. Och dock torde de återstående åren av Carls regering ej vara mindre intressanta i diplomatiskt avseende. Det är tiden för Goertz' verksamhet, för separatunderhandlingarna med tsaren och Georg, vilka bedrevos på alla möjliga sätt, genom främmande makter såsom officiellt erkända medlare och såsom enskilda vänner, genom ackrediterade diplomater och frivilliga underhandlare. Dessutom äro händelserna i Norden mer än någonsin beroende av situationen i det övriga Europa, som var ytterst osäker och vacklande. Det är tiden närmast efter spanska tronföljdskrigets slut, innan Europa hunnit sätta sig in i de av detta skapade förändrade förhållandena. Försök på försök gjordes att åvägabringa nya förändringar, och detta fram-

kallade förbund mellan makter, som man dittills alltid varit van att betrakta som varandras bittraste fiender. Sidoinflytelser, som ej hade med nationernas intressen att göra, inverkade på de stora makternas politik: Englands bestämdes i hög grad av Georgs tyska och rent dynastiska intressen, Frankrikes av regentens önskan att åt sig tillförsäkra tronföljden efter Ludvig XV, Spaniens av drottningens strävan att förvärva italienska furstendömen åt sina söner. Uppkomlingar och främlingar intaga i flera stater platserna som ledande ministrar: Dubois i Frankrike, Alberoni i Spanien, Goertz i Sverige. Överallt drives ett invecklad intrigspel, förbindelser knytas i olika riktningar, och den hemliga diplomatien motverkar ibland den officiella.

Europas allmänna historia under dessa år är ej synnerligen mycket bearbetad. Bäst är Frankrikes historia känd. Över dess förbindelser med Spanien och de personliga förhållandena mellan regenten och Filip V har *Baudrillart* spridt ljus genom sitt stora arbete, *Wiesener* har, fast uteslutande efter engelska källor, behandlat förhållandet mellan England och Frankrike, för vilket även franska källor framdragits av *Aubertin* och *Bliard*, fast de på grund av de ämnen, de behandlat, ej användt sig av dem i deras fulla utsträckning. Slutligen har *Bourgeois* på allra sista tiden börjat utgiva ett stort anlagdt arbete om den hemliga diplomatien under 1700-talet, vars första del just handlar om regentens politik, och för vilket de franska källorna i vidsträckt grad kommit till användning. Tyvärr har det kommit mig alltför sent tillhanda, för att jag skulle kunnat använda mig därav för föreliggande del av mitt arbete. På det hela taget torde Bourgeois' resultat ej synnerligen avvika från dem, vartill jag själv kommit. Den huvudsakligaste skillnaden är nog blott en namnfråga: vad han kallar regentens hemliga politik, har jag givit namn efter Dubois, och den han benämner Frankrikes officiella, har jag kallat hovpartiets. *Weber* har i sitt arbete även behandlat Frankrikes förhållande till kejsaren, men det är mera allmänt hållet än de förut nämnda och omfattar hela den västeuropeiska politiken. Frankrikes förhållande till Preussen

och Ryssland, vilket är av allra största vikt att känna på grund av den stora inverkan, det haft på dess förbindelser med Sverige, har ej varit föremål för någon specialbehandling. Hela förhistorien till det viktiga fransk-preussiska förbundet av år 1716 har ej förut varit känd, *Droysen* omnämner blott själva traktaten. För England finnes *Michaels* utmärkta översiktsverk, *Bussemaker* har skrivit om dess förhållande till Holland, dess ställning till Frankrike, kejsaren och Spanien behandlas i förut anförda arbeten, *Hartman* meddelar upplysningar om förhållandet emellan Georg och tsaren. Preussens politik, i synnerhet med avseende på Ryssland, torde behöva en mera ingående framställning än *Droysens*. För tsar Peters planer och underhandlingar år 1716 redogöres i *Hartmans* arbete, fast denne torde alltför mycket ha litat på de officiella källorna, och de behandlas även av *Holm*.

I synnerhet de sistnämnda arbetena belysa även i hög grad de nämnda makternas förhållande till Sverige. Med användande av utländska arkivaliska källor i någon större utsträckning, är de olika makternas förhållande till Sverige för övrigt endast behandladt av *Chance* och *Syveton*. Från svensk sida finnas utom *Nordberg* och *Carlsons* översiktliga framställning, som i många fall är felaktig, endast *Westrins* och *Larssons* arbeten, vilka äro ganska kortfattade och huvudsakligen behandla de jakobitiska stämplingarna. Rörande denna sak, som jag ägnat en något utförligare behandling på grund av dess stora betydelse och de livliga meningsutbyten, för vilka den varit föremål i litteraturen, har ett nytt, synnerligen värdefullt material publicerats i de tre hittills utkomna volymerna av *Calendar of the Stuart Papers*.

För min framställning har jag därför varit huvudsakligen hänvisad till arkivaliska källor. Ett fullständigt utredande av alla olika faktorer, som inverkat på Frankrikes och Sveriges förhållande till varandra under denna tid, skulle emellertid ha krävt så omfattande arbeten i så många olika arkiv, att jag ej varit i tillfälle därtill. Jag har därför fått nöja mig med att huvudsak-

ligen i Stockholm och Paris rådfråga de samlingar, som kunde antagas vara av speciellt intresse för ifrågavarande ämne. I »Archives du ministère des affaires étrangères» i Paris har jag fullständigt genomgått serierna »Suède» för ifrågavarande tid, såväl i »Correspondance diplomatique» som i »Mémoires et documents». Däremot tillät mig ej min tid ett lika ingående studium av de övriga serier, som kunde antas innehålla något av vikt för Frankrikes förhållande till Sverige, speciellt »Prusse» och »Russie», utan dem har jag endast rådfrågat, då särskild anledning därtill funnits. Av svenskt material har jag huvudsakligen användt brevväxlingen mellan svenska regeringen och ministrarna i Paris, ävensom Goertz' ytterst viktiga rapporter under hans beskickning till Holland. De övriga ministrarnas skrivelser torde vara av mindre betydelse för ifrågavarande ämne, och man torde få en tillräckligt klar bild av deras innehåll genom svaren i utrikesregistraturet. Att många saker till följd av denna begränsning i mitt material ej blivit så utredda, som önskligt varit, och att jag i en del fall måst nöja mig med att framställa blott förmodanden, där möjlighet funnits att få större visshet, medgives gärna, men mitt arbete kan kanske ändå bidraga till att sprida ljus över några dunkla punkter i Sveriges sista kamp för sin stormaktsställning. På grund av bristande tid vid utarbetandet har jag måst inskränka denna del av min avhandling till att omfatta endast tiden 1715—febr. 1717. Att jag valt denna tidpunkt som gräns, beror på, att just då genom Goertz' arrestering, det hotande kriget mellan England och Sverige och en ny fransk ambassadörs avsändande till Sverige en ny fas i förhållandet mellan Sverige och Frankrike börjar.

I fråga om dateringen har jag överallt, där ej annat särskildt angivits, följt den gamla stilen, som var elva dagar efter den nya. Brev och handlingar äro emellertid överallt citerade med sin originaldatering, vilken alltid är efter nya stilen, utom i fråga om skrivelserna från svenska regeringen, som äro daterade efter gammal stil, där de ej äro dubbeldaterade.

I min källförteckning äro blott upptagna de samlingar,

vilka lämnat något direkt utbyte för min avhandling. I litteraturförteckningen finnas däremot en del arbeten nämnda, vilka strängt taget ej beröra ifrågavarande ämne men äro av vikt på grund av de allmänna upplysningar, de innehålla, om ställningen i Europa. Att lämna någon fullständig bibliografi har ej varit meningen. Såvida ej annan förkortning finnes anförd, äro arbetena citerade med författarens namn.

Till slut ber jag att få framföra mitt tack till alla dem, som bistått mig vid mitt arbete. Främst vänder jag mig därvid till mina lärare, professorerna Sam. Clason och Arthur Stille. I all synnerhet är jag professor Stille mycken tack skyldig, såväl för att han givit mig anvisning på ämnet för min avhandling som för hans städse visade beredvillighet att med råd och upplysningar bistå mig. Vidare ber jag att få tacka alla tjänstemän, såväl vid utländska arkiv och bibliotek som vid Riksarkivet, Landsarkivet i Lund och Lunds Universitets-Bibliotek för allt deras tillmötesgående och välvilja. Särskildt står jag i stor tacksamhetsskuld till doktor Herman Brulin för all hans hjälpsamhet. För värdefull hjälp vid korrekturläsningen är jag kandidat Nils-Erik Brolin mycken tack skyldig.

Lund den 4 maj 1909.

Per Sörensson.

KÄLLOR OCH LITTERATUR.

A. Otryckta källor.

Riksarkivet. [R. A.]

Samlingen av originaltraktater.

Riksregistraturet.

C. Registratur i utrikes ärenden. [Utr. reg.] 1715—17.

Gallica. [Gall.]

Envoyéen Daniel Cronströms brev till Kongl. Maj:t och Kanslicollegium. 1715—17.

Densammes registratur. 1715—16.

Svenska beskickningars brev till densamme. 1715—17.

Brev till densamme från åtskilliga personer. 1715—17.

Ambassadören Frih. Erik Sparres brev till Kongl. Maj:t och Ombudsrådet Frih. von Müllern. 1715—17.

Densammes berättelse om sin beskickning. 1717.

Kongl. Maj:ts och Ombudsrådet Frih. von Müllerns brev till densamme. 1715—16.

Hispanica.

Kammarherren Greve Ernst August Vellingks brev till Ombudsrådet Frih. von Müllern. 1715.

Hollandica.

Geheimerådet Frih. Georg Heinrich von Görtz' skrivelser till K. M:t. 1716.

»Generalt uthtåg» ur kommissionssekreteraren Preis' depescher. 1715—17.

Brev till densamme från Geheimerådet Frih. G. H. von Görtz. 1716—17.

Kungl. koncepter. 1716—17.

Müllernska samlingen.

Brev till Ombudsrådet Frih. von Müllern. 1715—17.

Ombudsrådet Frih. v. Müllerns koncepter. 1715—17.

Landsarkivet i Lund.

Landsböckerna för Skåne. 1700—19.

Danska riksarkivet. [D. R. A.]

Wernickes relationer. 1715—16.

Archives nationales. [Arch. nat.]

K. 1352 nr 32.

Archives du ministère des affaires étrangères. [A. E.]

Correspondance politique.

Suède. t. 132—136.

Prusse. t. 49, 51—53.

Russie. t. 6.

Angleterre. t. 297.

Mémoires et documents.

Suède. t. 10.

Prusse. t. 1.

Russie. t. 4.

Bibliothèque nationale. [Bibl. nat.]

Torcy. Mémoires diplomatiques. Manuscrits. Fond français. vol. 10670—10672.

Registre du Conseil general de Regence. Manuscrits. Fond français. vol. 23663—23673. (Utrikesärenden blott i vol. 23663, 23667—23669.)

B. Urkundspublikationer och tryckta brevsamlingar.

Brieven die de Graaf van Gyllenborg, de Baron Gortz, de Baron Sparre — — — — geschreven. Amsterdam 1717. [*Brieven.*]

Calendar of the Stuart Papers belonging to His Majesty the King, preserved at Windsor Castle. I—III. London 1902—1907.

Handlingar rörande Skandinaviens historia VI, VIII, IX, X. Stockholm 1818—22.

[Karl XII]. Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af Ernst Carlson. Stockholm 1893.

Lamberty. Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII siècle. IX. Haag 1731.

Malmström. Handlingar rörande Sveriges historia under åren 1713—1720. Upsala 1854.

Martens. Recueil des Traités et Conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères. V. Traités avec l'Allemagne 1656—1762. S:t Petersburg 1880.

Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France. II. Suède. Par A. Geffroy. Paris 1885. [*Recueil* II.]

C. Litteratur.

Aubertin. L'esprit public au XVIII:e siècle. Paris 1889.

Axelson. Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid. Visby 1888.

Baudrillart. Philippe V et la cour de France. I—II. Paris 1890.

[Berwick.] Mémoires du maréchal de Berwick. (Michaud et Poujoulat. Collection des Mémoires, relatifs à l'histoire de France. XXXII). Paris 1881.

Bidrag til den store nordiske Krigs Historie, udgivne af Generalstaben. II. Köpenhamn 1903.

Bliard. Dubois, cardinal et premier ministre. I. Paris 1901.

Bourgeois. La Diplomatie secréte au XVIII:e siècle. Ses débuts. I. Le Secret du Regent et la Politique de l'abbé Dubois. (Triple et quadruple alliance 1716—1718). Paris 1909.

Brückner. Peter der Grosse. (Onckens Allgemeine Geschichte III: 6). Berlin 1879.

Bussemaker. De Republiek der Vereenigde Nederlanden en de Keurvorst-Koning George I. (Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenes en Oudheidkunde 1900).

Bussemaker. De Triple-Alliantie van 1717. (Bijdragen etc. 1901.)

Carlson. Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718. Stockholm 1857.

Chance. George I in his relations with Sweden. (English Historical Review 1902). [*Chance* I.]

Chance. The Baltic expedition and Northern Treaties of 1715. (Engl. Hist. Rev. 1902). [*Chance* II.]

Chance. The Northern Question in 1716. (Engl. Hist. Rev. 1903). [*Chance* III.]

Chance. The Swedish plot of 1716—17. (Engl. Hist. Rev. 1903).

Droysen. Geschichte der Preussischen Politik. IV. 2. Leipzig 1869.

Fryxell. Berättelser ur svenska historien. XXIX. Stockholm 1859.

Hartman. Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne. Helsingfors 1887.

Holm. Studier til den store nordiske Krigs Historie. I. Fredrik IV og Czar Peter i Aaret 1716. (Dansk Hist. tidskr. 1881—82.)

Illustrerad Militärrevy 1904. Recension av Värmlands regementes historia af C. O. Nordensvan.

Jesse. Memoirs of the Pretenders and their adherents. London 1901.

Karolinska krigares dagböcker, utg. af prof. A. Quennerstedt. IV. Lund 1908.

Lagermark. Karl XII:s krig i Norge 1716. Upsala 1883.

Larsson. Grefve Karl Gyllenborg i London åren 1715—17. I—II. Göteborg, Östersund 1891—92.

Legrelle. L'Europe en 1713 après la guerre de la Succession d'Espagne. Braine-le-Comte 1897.

Lundberg. De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. Lund 1893.

Mahon. History of England from the peace of Utrecht to the peace of Aix-la-Chapelle. London 1836.

Michael. Englische Geschichte im 18. Jahrhundert. I. Hamburg u. Leipzig 1896.

Moser. Rettung der Ehre und Unschuld — — — — Georg Heinrichs von Goertz. Hamburg 1776.

Nordberg. Konung Karl XII:s historia. II. Stockholm 1740.

Sarauw. Die Feldzüge Karls XII. Leipzig 1881.

Schartau. Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. Lund 1905.

Schirren. [Recension av] Martens: Recueil des Traités etc. I—VII. (Göttingische gelehrte Anzeigen 1889).

Stille. Kriget i Skåne 1709—1710. Stockholm 1903.

Stille. Lefnadsåldern hos manskapet i Karl XII:s sista här. (Hist. tidskr. 1901.)

Syveton. L'erreur de Goertz. (Revue d'hist. diplomatique 1895—96.)

Syveton. Un projet de démembrement de la France en 1716. (Revue d'hist. diplomatique 1892.)

Weber. Die Quadrupelallianz vom Jahre 1718. Wien 1887.

Westrin. Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717. (Hist. tidskr. 1898.)

Westrin. En redogörelse af baron G. H. von Görtz rör. hans förhållande till Jakobiterna 1716—1717. (Hist. tidskr. 1898.)

Wiesener. Le Régent, l'abbé Dubois et les Anglais. Paris 1891.

UNIV. OF
CALIFORNIA

I.

Översikt av den politiska situationen i Europa år 1715. Sverige och Frankrike till Stralsunds fall.

Med Carl XII:s återkomst från Turkiet till Stralsund den 11 november 1714 börjar sista skedet i hans jättekamp för bevarandet av Sveriges stormaktsställning. Hoppet om turkisk hjälp var visserligen försvunnet, men å andra sidan hade Carl nu återvändt till sitt land och kunde med helt annan kraft än förut leda såväl de militära som diplomatiska försvarsåtgärderna. Det kom också genast efter hans ankomst en helt annan fart i den svenska diplomatien. Ställningen var ej heller bestämdt ogynnsam för Sverige. Det stora kriget i Västeuropa hade avslutats genom frederna i Utrecht, Rastatt och Baden, den senare endast ett par månader före Carls återkomst. Man kunde därför förutse, att från detta håll försök skulle göras att bilägga det ännu fortgående kriget i Norden, men lika säkert var, att varje stat därvid förnämligast skulle hava sina egna intressen till syftemål. Det torde därför vara av nöden att först lämna en översikt af de olika makternas förhållande till Sverige och till varandra inbördes vid denna tid.

Av »de höga allierade» hade England genom kriget uppstigit till den kanske främsta makten i Europa. Det hade vunnit nya kolonier, förvärvat sig nya stödjepunkter för sin flotta och handel och genom fördelaktiga handelsfördrag tillförsäkrat sig nya avsättningsområden för sin industri, samtidigt med att dess gamla rivaler, Frankrike

och Holland, gått tillbaka i makt och välstånd. Det tycktes också, som om Sverige skulle kunna räkna på dess bistånd. Både såsom garant af freden i Traventhal och på grund av ett särskildt förbund med Sverige av år 1703, var det skyldigt att hjälpa Sverige med subsidier, trupper eller skepp. Det kunde även tyckas ligga i Englands intresse att göra det, eftersom tsarens växande makt naturligtvis måste väcka engelsmännens oro för deras handel på Östersjön. Drottning Anna och toryministären voro också hågade för ett ingripande till Sveriges förmån i samråd med Frankrike, men drottningens död och ministärskiftet förändrade hela ställningen. Englands nye konung var kurfursten Georg Ludvig af Hannover. Han hade visserligen förut varit Carl XII:s vän och bundsförvant, men sedan Danmark 1712 intagit Bremen-Verden, hade de lüneburgska furstarnas gamla lust till detta land vaknat inom honom, och han hade inledt underhandlingar med Fredrik IV för att komma i besittning därav. Visserligen hade dessa vid slutet av år 1714 ännu ej fört till något resultat, men riktningen av Hannovers politik var given, och detta måste naturligtvis efter Georgs tronbestigning även inverka på Englands. [1]) Dessutom voro de engelska köpmännen missnöjda med Carl XII:s kaparreglemente, som förbjöd handeln på de av tsaren erövrade svenska hamnarna. Visserligen var detta enligt Englands eget höga exempel under kriget med Frankrike, men språket var ett annat, då man själv träffades av slagen, än då man utdelade dem.

Englands ställning till Europas övriga makter hade även undergått en stor förändring genom Georgs tronbestigning. Den föregående regeringen hade närmat sig Frankrike men ej stått i något godt förhållande till kejsaren, som ej kunde förlåta den freden i Utrecht. Nu inträdde en tvär omkastning, i det whigs vid Georgs tronbestigning

[1]) Se härom utförligare: *Schartau* och *Chance I.*

kommo till makten. De hade alltid motarbetat freden i Utrecht och närmandet till Frankrike, och förhållandet till denna makt blev därför så spändt, att man nästan befarade ett krigsutbrott. Samtidigt följde naturligtvis ett närmande till kejsaren, med vilken det dessutom låg i Georgs intresse som tysk riksfurste att stå väl.

Holland, eller rättare »De förenade Nederländerna», hade under kriget kommit i allt större beroende av England. Där fanns alltid i generalstaterna ett starkt engelskt parti, som vanligtvis lyckades genomdriva sin mening, ofta med tillhjälp av mutor, för vilka de republikanska statsmännen ingalunda voro oemottagliga. Där fanns dock även ett motsatt parti, som närmare anslöt sig till Frankrike, emedan det häri såg bästa medlet att bevara republiken från krig. Misshälligheterna med kejsaren på grund av barrièrefrågan stärkte detta parti, emedan Holland ej ansåg sig få tillräckligt understöd av England i denna sak. Frankrikes skicklige ambassadör, markis Chasteauneuf, gjorde också stora ansträngningar för att vinna holländarna, och resultatet därav visade sig längre fram. I förhållande till Sverige följde Holland ungefär Englands politik och hade samma förpliktelser men var kanske något mera välvilligt stämdt och såg med sneda blickar Hannovers makttillväxt [1]).

Kejsarens makt hade genom kriget stigit till en höjd, som den ej på länge uppnått. Det var högst betydande landområden, som i freden tillfallit honom, om än försöket att åter upprätta Karl V:s monarki misslyckats. Även kejsarens auktoritet i riket hade därigenom blivit stärkt, och han försökte t. o. m. ånyo på allvar tillämpa den kejserliga myndigheten. Hans ställning var dock ej säker. I söder hotades han av Filip V, som ej velat uppgiva sina anspråk på Spaniens forna italienska besittningar, lik-

[1]) Om Holland, Georg och kejsaren se *Bussemaker:* De Republiek der Vereenigde Nederlanden en de Keurvorst-Koning George I. Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenes en Oudheidkunde. IV. 1.

som ej heller kejsaren sina på det spanska huvudlandet. För Neapels trygghet var dessutom besittningen av Sicilien nödvändig, och förhållandet till det nya konungariket med detta namn var därför synnerligen spändt. I öster hotade ett nytt krig med turkarna, som i slutet av år 1714 angrepo Venedig. I riket såg kejsaren med oro på de mäktigare staternas, särskildt Preussens, försök till maktutvidgning. Förhållandet till Frankrike var ej dåligt, men man betraktade varandra ömsesidigt med en viss misstro. Det var ganska naturligt, att kejsaren under sådana förhållanden sökte sitt stöd i den gamla alliansen med England. Härav förmåddes han att ställa sig välvilligt mot Hannovers planer på Bremen-Verden, oaktadt han i grund och botten ej var vidare nöjd med den ytterligare makttillväxt, som det redan så mäktiga lüneburgska huset härigenom skulle få. Tsarens makt betraktade även kejsaren med en viss misstro, men han såg å andra sidan i honom en nyttig bundsförvant i ett nytt krig med turkarna.

Förhållandet mellan kejsaren och Sverige var ej ovänligt, men ganska kyligt. I Wien fanns blott en svensk sekreterare, Stiernhöök, i Sverige intet kejserligt sändebud. Den diplomatiska förbindelsen var för en tid avbruten, emedan Carl ända till i juni 1715 vägrade att giva kejsaren titeln av katolsk konung. Men även om förhållandet till Sverige varit mycket godt, är det väl mer än tvivelaktigt, om kejsaren vågat genom några åtgärder till dess förmån stöta de nordiska allierade.

Av furstarna i riket började konungen i Preussen redan nu framstå som en av de mäktigaste. Fredrik Wilhelm I hade i början av år 1713 efterträdt sin fader, och vid samma tid hade genom freden i Utrecht den präktiga arméen till större delen blivit ledig att sysselsätta sig med andra uppgifter, som mera direkt rörde Preussens intressen. Genom fördraget i Schwedt okt. 1713 överlämnades Stettin med område till Preussen till fredsslutet, och det blev snart klart,

att Preussen ytterst ogärna ens då skulle lämna det tillbaka till Sverige. Visserligen slöt sig Fredrik Wilhelm ej genast till Carls fiender utan visade sig t. o. m. en tid ej ohågad att ställa sig på hans sida, dock under den förutsättningen, att Stettin stannade i Preussens ägo. Carl ville ej gärna utan att vara säker på verksam hjälp från Preussen avstå Stettin och ville ej gå in på ett annat villkor, som Fredrik Wilhelm uppställde, nämligen att han ej finge infalla i Polen, emedan detta var enda sättet att komma tsaren till livs. Fredrik Wilhelm närmade sig därför allt mer tsaren och slöt med honom ett garantifördrag (juni 1714). Härefter var det all sannolikhet för, att det skulle komma till ett fredsbrott även mellan Sverige och Preussen, fast det dröjde in på året 1715 [1]).

Av de övriga tyska furstarna hörde August till Sveriges öppna fiender. Honom räknade man ej mycket med nu för tiden. I Polen var han egentligen endast kung af tsarens nåde, hans arvland var utarmadt av kriget. Han stod emellertid i ganska nära förbindelse med Preussen, och därför bemödade sig Frankrike om att försona honom med Carl för att förekomma krigsutbrottet mellan Sverige och Preussen. Hans skickliga diplomati kunde också vid vissa tillfällen giva honom en betydelse, som översteg hans reella maktmedel, och det är möjligt, att hans inflytande gjort sig gällande, där man minst kan ana. Av de tyska småfurstarna voro många vänligt sinnade mot Sverige, såsom Hessen-Cassel, Bayern, Cöln, Mainz, Trier, Wolffenbüttel m. fl., men de voro för svaga för att göra något utan främmande bistånd.

Danmark var för tillfället av stor vikt för de allierade, eftersom det var den enda av dem, som förfogade över en betydande flotta. För övrigt stod det tämligen isoleradt i Europa. Georg hade visserligen intresse av att hålla det

---

[1]) Se om Preussen: *Lundberg.*

vid godt humör, så länge underhandlingarna angående Bremen-Verden varade, men lika litet Englands som de övriga stora makternas politik påverkades i någon mera betydande mån av förhållandet till Danmark. Med Frankrike var t. o. m. den diplomatiska förbindelsen avbruten på grund av Ludvig XIV:s vägran att ge Fredrik IV majestätstiteln.

Tsaren hade ännu ej kommit riktigt in i det europeiska statssystemet. Han var ännu en obekant, fast mäktig faktor, vars stabilitet man ej riktigt litade på. Engelsmän och holländare fruktade för hans herravälde på Östersjön, kejsaren kände ett visst obehag över denna starka makt, som uppväxte i hans rygg. Den övervägande känslan gent emot honom, även hos hans bundsförvanter, var misstänksamhet och fruktan.

I andra ändan av Europa var det nya Spanien under Filip V likaledes i viss mån en obekant faktor. Frankrike och Spanien hade sedan århundraden legat i strid med varandra, efter Filips tronbestigning tycktes det en tid, som om han blott skulle bli sin farfars lydkung, men vid fredsslutet hade han visat en överraskande självständighet. Man kunde ju förmoda, att Frankrike och Spanien skulle hålla ihop, så länge Ludvig XIV levde, men hur skulle det gå sedan? Om den ende kvarlevande av Ludvig XIV:s ättlingar i Frankrike dog, skulle kronan då övergå till hertig Filip av Orléans enligt fördragen eller till Filip V efter den naturliga arvsrätten? Och skulle Frankrike och Spanien då förenas även med risk av ett förödande krig? Och även om detta fall ej inträffade, vem skulle föra regeringen i Frankrike efter Ludvig XIV:s snart väntade död? Det var allt frågor, som gjorde de båda bourbonska ländernas ställning till varandra högeligen osäker. För Sverige hyste Filip V sympatier, men avståndet mellan länderna hindrade naturligtvis varje hjälp annat än med subsidier.

Frankrike hade genom spanska tronföljdskriget störtats från sin dominerande plats i Europa. Genom en hel

rad av lyckliga omständigheter hade emellertid fredsvillkoren blivit mycket gynnsammare för det, än det vågat hoppas. Landet hade dock lidit förfärligt under kriget, och i synnerhet var oredan i finanserna stor. Ännu fanns emellertid skräcken för Frankrikes vapen, ånyo segerrika under krigets sista år, kvar i Europa, ännu var ej hela vidden av dess utmattning känd, ännu satt »le grand monarque» kvar på dess tron. Han hade dock ej numera några agressiva tendenser, han önskade dö i fred, men hans blotta namn imponerade ännu.

Förhållandet mellan Sverige och Frankrike hade under Ludvig XIV:s sjuttiotvååriga regering undergått många förändringar. Än hade de båda makterna stått kämpande i samma led, än i motsatta. Under tronföljdskrigets midt, då det ena förkrossande slaget efter det andra träffade Frankrike, under det Carl stod på sin lyckas höjdpunkt, hade Ludvig vändt sig till honom med bön om hjälp. Carl var dock alltför upptagen av sin egen stora uppgift för att kunna lyssna härtill, och han stod vid denna tid närmare Frankrikes fiender. När olyckorna började för Carl, ändrades dock så småningom förhållandet. I Turkiet hade de båda makterna gemensamma intressen, och de franska ambassadörerna understödde efter bästa förmåga Carls ansträngningar att få sultanen till krig. Frankrike kunde ej heller gärna se Sverige fullständigt duka under för sina fiender, i synnerhet måste dess maktställning i ryggen på det nu mer än någonsin mäktiga Österrike vara av synnerlig vikt för Frankrike. Dessutom fruktade Ludvig XIV efter Georgs tronbestigning ett förnyande av ligan av 1701 och önskade därför ett förbund med Sverige, som åtminstone kunde binda en del trupper, som annars komme att i sjömakternas sold användas mot Frankrike.

Utom de stora makternas regeringar fanns vid denna tid även en annan maktfaktor i Europa, som var av ganska stor betydelse. Det var Jakob II:s son, pretendenten, av

sina anhängare kallad Jakob III, annars vanligen benämnd »le chevalier de S:t Georges». Genom drottning Annas plötsliga död såg han sig ännu en gång utestängd från tronen, just då han hoppades vinna den, men han hade ett högst betydande parti i Storbrittanien, i synnerhet i Skottland, och kunde sålunda bli högeligen obehaglig för den just ej populäre Georg. Frankrike och Spanien hade visserligen genom freden i Utrecht lovat att ej understödja honom, men han kunde alltid vara säker på deras sympatier, om han med väpnad hand sökte sätta sig i besittning av sitt rike. Bröte kriget med England å nyo löst, vore han en alltför god trumf att ha på hand, för att Frankrike skulle låta honom helt falla. Då nu Georg höll på att bli Carl XII:s fiende också, låg det därför nära till hands, att Frankrike åtminstone skulle höra sig för, om Sverige möjligen skulle vara villigt lämna pretendenten det understöd, det själv av fördragen hindrades att giva honom. Resultaten i händelse av en lycklig utgång kunde bli stora: om Frankrike, England och Spanien förenade sig med Sverige, så kunde denna kvadruppelallians nästan uppväga hela det övriga Europa [1]).

Genom en skicklig diplomati borde sålunda kunna uträttas en hel del till Sveriges fördel. Men olyckan var, att Sverige nästan inga skickliga diplomater hade. Carl själv hade nog statsmannablick och förmåga att uppgöra djuptänkta planer, därom vittnar hela hans östeuropeiska politik, men han saknade diplomatens smidighet och förmåga att snabbt anpassa sina planer efter omständigheterna. Ej så, att de skulle ha varit oföränderliga. Efter allt att döma — med bestämdhet kan ingenting sägas, eftersom han aldrig själv yttrat sig härom — tycks han vid denna tid ha vändt blickarna från öster, där han insåg, att hans planer ej mer kunde genomföras, mot söder, där

[1]) Ang. den politiska ställningen i Europa jfr *Legrelle.*

han ännu kunde hoppas att lyckas upprätthålla Sveriges maktställning i tyska riket. Men för det diplomatiska ränkspelet saknade han fallenhet: det stred för mycket mot hans ärliga, rättframma väsen. Müllern, som fyllde posten som utrikesminister, var en arbetsam och hederlig man, men utan större förmåga. Den gamle Mauritz Vellingk var nog en slipad diplomat, men han var gammal och sjuklig och tyckes för övrigt, liksom Müllern och flera andra av de svenska diplomaterna, fäst alldeles för mycken vikt vid kejsaren och överskattat hans vilja och förmåga att göra något för Sverige. Erik Sparre, som snart kom att skickas till Paris, var egentligen krigare och hade många år stått i fransk tjänst, men på sista tiden användts av Carl i flera diplomatiska uppdrag. Han tycks ej ha varit utan begåvning men stolt och lättretlig och egentligen bäst lämpad att fylla de representativa delarna av en ambassadörs uppgift. Så länge Ludvig XIV levde, var han dock mycket lämplig just i Paris, ty han var i hög grad persona grata vid hovet och hade många och inflytelserika bekantskaper från sin långa tjänstetid i Frankrike. Sedermera torde förhållandet varit alldeles motsatt på grund av den antagonism, som rådde mellan de styrande före och efter konungens död. Sveriges envoyé i Paris, Cronström, var en obetydlig person, som under sin långa tjänstetid förvärvat en viss rutin, men ibland kom med skäligen naiva framställningar. Han lydde emellertid punktligt order och avgav utförliga rapporter. Gyllenborg, resident i London sedan 1710, envoyé 1715, var däremot av en helt olika natur. Han var en begåvad och kunskapsrik karl, men lät alltför ofta leda sig av sin livliga fantasi. Han hade även en stor böjelse för intriger och hade större skicklighet i att hopspinna sådana än i att med klokhet och kraft leda en underhandling. Preis, kommissionssekreterare i Haag, tycks ha varit en av de bästa svenska diplomaterna. Han var ytterligt nitisk, sökte på allt sätt inhämta upplysningar om allt, som

kunde vara av vikt att veta, och verkade på sin anspråkslösa post efter bästa förmåga i fäderneslandets intresse. Detta kan man däremot ej säga om Stiernhöök, kommissionssekreterare och sedan resident i Wien, den svenska diplomatiens sorgebarn. Han stod sedan flera år tillbaka i fransk sold och skickade under namnet Pastor till franska hovet avskrift av alla viktigare brev, som han erhöll från konungen eller de svenska ministrarna. För övrigt lydde han ej de order, han erhöll från Sverige, utom i vad han ansåg lämpligt, och denna självrådighet, som ådrog honom synnerligen stränga skrapor hemifrån, kom till att i avsevärd grad fördröja fredsunderhandlingarna, just vid en tid, då det var av vikt, att det hela bedrevs med största möjliga skyndsamhet. Förutom dessa ministrar, ackrediterade vid de förnämsta hoven, funnos en hel del svenska agenter på diverse ställen i Tyskland. Viktigast var naturligtvis sändebudet vid riksdagen i Regensburg, Storren, som emellertid snart dog och efterträddes af Stade.

Den makt, av vilken man kunde vänta sig mest intresse för Sveriges sak, var tydligen Frankrike. Mot slutet av år 1714 ankom ett brev från den franske utrikesministern, Torcy, vari han förklarade, att Frankrike vore villigt ingå ett försvarsförbund med Sverige. Kort därpå erhöll Erik Sparre order, att som e. o. ambassadör avresa till Frankrike. Hans instruktion utfärdades i Stralsund den $^{19}/_{30}$ dec. 1714 [1]), och dagen efter avreste han till Paris [2]), där underhandlingen om det föreslagna förbundet genast började. Vad Carl huvudsakligast behövde var pengar, men det hade Frankrike mycket svårt för att lämna. Sparres begäran att få låna 2 millioner rdr mot pant i Zweibrücken och Veldenz avslogs genast på grund av Frankrikes oförmåga att anskaffa så mycket pengar. Däremot förklarade

[1]) *Carlson*, sid. 79. Sparres berättelse om sin beskickning. Lund 8 nov. 1717. Gall. R. A.

[2]) *Carlsons* uppgift, sid. 78, att han var i Paris, är således felaktig.

sig Frankrike villigt att betala Carl subsidier, men vägrade absolut att bevilja sådana åt några tyska furstar, som skulle överlåta trupper till Carl. För att ändå på en gång få en ansenlig summa disponibel fordrade Carl, att subsidierna för hela den tid, alliansen skulle vara, skulle utbetalas på en gång i förskott [1]), men då Torcy förklarade även detta vara alldeles omöjligt, eftergavs denna fordran, och alliansen undertecknades $\frac{24 \text{ mars}}{4 \text{ april}}$ 1715 [2]). Den avsändes genast för ratifikation till Stralsund med överstlöjtnant Grubbe. Han ankom till denna stad den $^{6}/_{16}$ april, och redan följande dag ratificerade Carl traktaten och skickade den tillbaka till Sparre [3]), ett tydligt bevis på hur stort värde han satte därpå. De viktigaste bestämmelserna voro: Frankrike och Sverige garantera ömsesidigt Westfaliska freden, bekräftad genom frederna i Nijmegen, Rijswijk — i denna undantogs dock uttryckligen religionsklausulen — och Baden, de nordiska frederna och Oliva-freden; Frankrike lovar Carl 600,000 écus (rdr) i årliga subsidier så länge kriget varar, varav 300,000 rdr skola utbetalas genast efter ratifikationen, resten kvartalsvis i förskott. Sverige och Frankrike lova att meddela varandra alla fredsförslag och underhandlingar. Vid freden lovar Frankrike att understödja Holstein-Gottorps intressen enligt fördragen i Roeskilde, Köpenhamn och Fontainebleau, som det garanterat. Om Frankrike skulle angripas, lovar Sverige att bistå det med 5,000 man fotfolk och 2,700 ryttare eller med 8 linieskepp mot utbetalande av nämnda subsidier. Alliansen skall räcka tre år men bestämmelsen om garanti för frederna skall gälla för all framtid [4]).

[1]) Kon. till Sparre $\frac{18 \text{ febr.}}{2 \text{ mars}}$ (!) 1715. Gall. R. A.

[2]) Sparre till kon. 5 April 1715. Gall. R. A. *Carlson* har, sid. 80, daton 22 mars. Den vanliga är $\frac{23 \text{ mars}}{3 \text{ april}}$, vilken traktaten själv har.

[3]) Kon. till Sparre $^{6}/_{17}$ april 1715. Gall. R. A.

[4]) Se originaltraktaten i R. A.

Redan förut hade Frankrike erbjudit sin medling, så väl för att försona Carl med August [1]) som för att förekomma en brytning med Preussen [2]), och denna hade Carl även förklarat sig med tacksamhet mottaga [3]). För att hos Carl personligen bevaka Frankrikes intressen hade även redan i slutet av år 1714 greve Croissy, Torcys broder, utnämnts till e. o. ambassadör [4]). Först efter alliansens avslutande utfärdades emellertid hans instruktion [5]). Den relaterar händelserna under nordiska kriget, framhåller, huru Carl under dess förra del ej visat sig vidare vänligt stämd mot Frankrike, som dock trots detta understödt Stenbock, men efter sin återkomst närmat sig denna makt. Frankrike är livligt intresseradt av att Sveriges stormaktsställning upprätthålles. Bästa medlet härför anser Ludvig XIV vara att minska antalet av dess fiender, och han arbetar därför på att skilja August från förbundet. Utsikterna härtill äro goda, blott August ej vore så ostadig i sina beslut. Så fort Ludvig fått reda på, att Carl skulle komma hem, beslöt han att hjälpa Sverige, vilket ej skulle tjänat någonting till, under det att rådet styrde landet, då oenigheten inom detta skulle gjort all hjälp onyttig. Detta är orsaken, varför Ludvig XIV beslutit skicka Croissy som ambassadör till Carl XII.

Det är viktigt att hindra Preussen från att bryta med Sverige, och därför skall Croissy resa om Berlin för att där söka göra Frankrikes inflytande gällande i fredlig riktning. Han bör även verka för försoning mellan Carl och August, med vilken Preussen gärna vill stå på god fot. Danmark misstror sina gamla allierade och söker stöd hos Georg. Denne vill gärna komma i besittning av Bremen-Verden och underhandlar med danskarna härom. Enda

[1]) Sparre till kon. 15 mars 1715. Gall. R. A.

[2]) Sparre till kon. 15 febr. 1715. Gall. R. A.

[3]) Kon. till Sparre $^{10}/_{30}$ mars 1715. Gall. R. A.

[4]) Cronström till K. K. $\frac{10 \text{ jan. } 1715}{30 \text{ dec. } 1714}$. Gall. R. A.

[5]) Suède t. 132. Tryckt i *Recueil II* sid. 247 följ. Dat. 14 april 1715.

sättet för Carl att förekomma fredsbrott med Georg är att fortast möjligt jaga bort danskarna därifrån, vilket å andra sidan blott är möjligt, om han försonar sig med August och Fredrik Wilhelm. För att överlägga om bästa sättet att ordna frågan om Stettin, bör Croissy taga vägen över Cassel, och för att få reda på Georgs planer besöka Wolffenbüttel [1]). Detta är av yttersta vikt, ty den nuvarande styrelsen i England är fast besluten att förnya kriget mot Frankrike, och då den anser Sveriges och Frankrikes intressen vara ej blott förenade utan rent av identiska, skall den på allt sätt bidraga till Sveriges undergång för att därigenom förbereda Frankrikes.

Croissy avreste omedelbart, men han kom för sent för att kunna uträtta något för att hindra fredsbrottet mellan Sverige och Preussen. Den 22 april hade Carl XII för att stärka sin militära ställning »delogerat» preussarne från Usedom, som behärskar utloppet från Stettiner Haff, och vilket han ej ansåg dem ha någon rätt att hålla besatt enligt sekvesterfördraget. Fredrik Wilhelm blev naturligtvis ursinnig häröver, och då Croissy just i samma dagar anlände till Berlin, fäste han ej alls något avseende vid hans förslag. Croissy reste därför snart vidare och ankom, sedan han i Stettin haft några samtal med Flemming om en fred mellan Carl och August, vilka dock ej ledde till något resultat, den 3 maj till Stralsund.

Här blev han mycket väl mottagen av Carl och fattade för honom en stark tillgivenhet, vilken för övrigt tycks ha varit ömsesidig. Han beslöt göra ett sista försök att hindra Preussen från att börja krig, i det han i ett brev till Fredrik Wilhelm framställde Carls rättvisa och moderation i den ljusaste dager men på samma gång skildrade Stralsund som fullkomligt ointagligt. Brevet gjorde ej någon nytta

[1]) Den ursprungliga avsikten hade varit, att han skulle resa genom Holland, men på förslag av Cronström och Sparre ändrades resplanen. Cronström till Müll. $^{11}/_{1}$(!) april 1715. Gall. R. A.

utan följden blev endast en livlig brevväxling mellan Croissy och den preussiske ministern Ilgen, vilken retade preussarna mot Croissy i synnerligen hög grad och i framtiden kom att skada honom i hans egenskap av medlare. Den 19 maj avslötos de off- och defensiva allianserna mellan Preussen och Danmark och Hannover, i början av juni förekommo några skärmytslingar vid Peene mellan svenskar och preussare, och de första dagarna av juli började blockeringen av Stralsund [1]).

Då Frankrikes försök att förekomma Preussens fredsbrott ej hade lyckats, försökte Carl få det att skrämma Preussen till fred. Han lät genom Sparre anhålla, att en fransk här för detta ändamål skulle inrycka i de preussiska besittningarna i västra Tyskland [2]), och Croissy förordade denna anhållan [3]). Man hoppades, att kejsaren skulle understödja företaget eller åtminstone ej sätta sig däremot [4]), varjämte Hessen-Cassel och Württemberg skulle förena sina trupper med Frankrikes [5]). Torcy förklarade emellertid för Sparre, att Frankrike var absolut ur stånd till en väpnad aktion, vilken blott skulle inveckla det i krig med England och Holland och kanske med kejsaren, och rådde i stället Sverige att närma sig denne, då han och Frankrike kanske i förening kunde på fredlig väg åstadkomma något till Sveriges bästa [6]). Croissy fick en eftertrycklig förmaning att tänka på, att Ludvigs främsta mål var att bevara freden, vilken emellertid genom det av honom förordade förslaget skulle i högsta grad äventyras [7]).

---

[1]) Se om förhållandet mellan Sverige och Preussen: *Lundberg* sid. 177 följ.

[2]) Müll. till Sp. $^{7}/_{18}$ maj, $^{4}/_{15}$ juli. Gall. R. A.

[3]) Croissy till kon. 29 juni. Suède t. 132. A. E.

[4]) Müll. till Sp. $^{4}/_{15}$ juli. Gall. R. A.

[5]) Müll. till Sp. $\frac{27 \text{ juli}}{7 \text{ aug.}}$. Gall. R. A.

[6]) Sp. till kon. 21, 28 juni. Gall. R. A.

[7]) Kon. till Croissy 7 juli. Suède t. 132 A. E.

Frankrikes råd att närma sig kejsaren, hade Carl redan i viss mån följt. Visserligen vägrade han att skicka något sändebud till kongressen i Braunschweig, om ej kejsaren förut enligt rikets konstitutioner förklarade, att Sverige skulle återställas i sina tyska besittningar, och att kongressen blott skulle rådgöra om sättet därför, vilket kejsaren förklarade sig ej våga göra för de nordiska allierade. Men Carl samtyckte i början av juni till att giva kejsaren den spanska titeln, varigenom den diplomatiska förbindelsen återställdes [1]).

Detta kom emellertid att ofördelaktigt inverka på en underhandling, som just nu bedrevs i Spanien. I början av året skickades i största hemlighet dit Mauritz Vellingks son, kammarherre E. A. Vellingk. Hans egentliga ändamål var att försöka få låna en million rdr, men han erhöll även tillstånd att för att underlätta detta inleda underhandlingar om en allians. Underhandlingen, som ivrigt understöddes av franska sändebudet S:t Aignan, tycktes i början lova godt, trots oredan i de spanska finanserna, men till slut resulterade dock det hela i ett avslag. De spanska ministrarna förklarade emellertid, att svaret skulle blivit annorlunda, om ej Carl tagit vissa steg till förmån för kejsaren [2]). Att de härmed menade just erkännandet av dennes spanska titel, framgår därav, att Bourcke, en irländare i spansk tjänst, som skickats som sändebud till Carl och redan hunnit till Hamburg, samtidigt fick order att ej fullfölja sin resa till Sverige utan genast återvända till Madrid, eftersom Filip hade säkra underrättelser, att Carl givit »ärkehertigen» titeln katolsk konung [3]).

Under sommaren 1715, då Hannovers fientlighet blev

---

[1]) Se *Carlson* sid. 82 följ.

[2]) Kammarherre E. A. Vellingks brev till Müll. 30 april—4 nov. 1715. Hisp. R. A.

[3]) Copie d'une lettre de M. du Bourg a M. de Miravat, a Hambourg le 28 nov. 1715. Bil. till Chasteauneufs brev av 13 dec. Suède t. 134.

allt tydligare, voro även de första planerna å bane, att Carl skulle understödja pretendenten, för att denne sedan med hela Englands makt skulle hjälpa Sverige, men då Georg ännu ej formligen förklarat krig och Ludvig XIV ej för tillfället var hågad för planen, blev tills vidare ingenting av [1]).

Allt, vad Frankrike för tillfället ansåg sig kunna göra för Sverige, var att gemensamt med kejsaren verka för ett stillestånd mellan Sverige och dess fiender, och Torcy frågade Sparre, om Carl skulle vilja gå in härpå. Denne saknade order och vågade därför ej genast samtycka härtill men skrev ögonblickligen till Carl och förordade saken [2]). Carl svarade dagen efter brevets ankomst samtyckande, under förutsättning att förslaget ej skulle synas ha utgått från Sverige [3]). Då detta brev kom fram, hade i Frankrike en länge väntad händelse inträffat, som i framtiden kom att medföra en fullständig förändring till Sveriges nackdel i Frankrikes politik: Ludvig XIV hade den 1 sept. n. st. gått ur tiden, och hertig Filip av Orléans hade som regent övertagit styrelsen under den nye konungens, Ludvig XV:s, minderårighet.

Från svenskt håll hade denna händelse motsetts utan oro, och man väntade sig t. o. m. mer av den nya styrelsen än av den gamla. Då Sparre av Torcy fått avslag på sina framställningar om väpnad hjälp, skrev han den 12 aug. till Müllern ett brev, vari han framhöll, att Frankrike väl ville men ej vågade hjälpa Sverige. En enda händelse, vilken sannolikt snart skulle inträffa, kunde ändra ställningen till Sveriges förmån: Ludvig XIV:s död. Han vore visserligen vänligt sinnad mot Sverige, men förhållandet mellan de båda landen hade dock under hans tid varit ut-

---

[1]) Se härom vidare nedan, kap. IV.
[2]) Sp. till kon. och Müll. 2 aug. 1715. Gall. R. A.
[3]) Kon. till Sp. 18 aug. 1715. Utr. reg. R. A.

satt för så starka växlingar, att man ej förlorade något på, om han fick en efterträdare, som man kunde på förhand visa sig uppmärksam mot och vinna för att bistå Sverige, vars intressen voro så nära förbundna med Frankrikes. Troligen bleve hertigen av Orléans regent, men det vore även möjligt, att det bleve hertigen av Maine. Det första vore det bästa, ty Orléans vore säkert vänligt stämd mot Sverige, varemot man ej alldeles kunde lita på Maine. Sverige kunde således få fördel av en förändring, men härför fordrades, dels att Sparre hade order, hur han skulle förhålla sig, om det komme till slitningar mellan dessa två prinsar, dels, och i främsta rummet, att Stralsund kunde hålla sig, tills Frankrike lyckats bilda ett förbund och kunde giva Sverige verklig hjälp [1]).

Detta brev hann dock ej fram till Stralsund förrän den $^{16}/_{27}$ september, och då var det för längesedan försent att vinna Orléans genom vid regentskiftet visade tjänster. Ludvig XIV:s testamente hade utnämnt honom till regent men vid hans sida ställt ett regentskapsråd med ganska stor myndighet, och i detta hade bland andra Ludvig XIV:s legitimerade söner, hertigen av Maine och greven av Toulouse, plats. Detta arrangement lyckades Orléans dock utan svårighet omstörta och intog nästan utan motstånd platsen som ensam regent under Ludvig XV:s minderårighet. Sparre hade emellertid försummat tillfället att göra sig angenäm för den nye maktinnehavaren, därigenom att han icke som Danmarks ombud, Wernicke, vågade på egen risk erbjuda regenten Sveriges hjälp [2]).

Filip av Orléans, regenten, som under de följande åren ledde Frankrikes öden, var vid denna tid 41 år gammal. Naturen hade utrustat honom på ett frikostigt sätt. Han var snillrik och skarpsinnig, hade förvärvat sig omfattande

---

[1]) Sp. till Müll. 23 aug. 1715. Gall. R. A.

[2]) Wernickes rel. 541. 20 sept. 1715. D. R. A.

kunskaper i de mest skilda ämnen och hade ett ytterst vinnande sätt. Under det spanska successionskriget hade han även visat sig äga ganska framstående fältherretalanger. I moraliskt avseende däremot hade han redan tidigt sjunkit djupt. Han hängav sig åt de vildaste utsvävningar, som i förtid bröto hans krafter. Därjämte var han svag och osjälvständig, och detta kom i synnerhet att visa sig på den yttre politikens område.

För att behandla alla viktigare frågor inrättade regenten ett »conseil de régence». I detta sutto till största delen män, som, uppvuxna under Ludvig XIV:s regering, ville föra utrikespolitiken i hans anda och därför voro stämda för nära förbund med Spanien och Sverige, under det att de med djupt misstroende sågo på England, Frankrikes farligaste fiende under det sista kriget, vars intressen de med rätta ansågo i längden oförenliga med Frankrikes. Det goda samförståndet med Spanien motverkades dock av de rent personliga förhållandena mellan regenten och Filip V. Den senare var ej hågad att respektera sin avsägelse av anspråken på Frankrikes krona längre än absolut nödvändigt. Redan att Orléans fått regentskapet föll honom ej i smaken, och om Ludvig XV skulle dö, vilket på grund av hans svaga hälsa syntes ganska sannolikt, gjorde Filip anspråk på tronen framför Orléans. Därigenom drevs denne att närma sig England, som liksom han hade allt intresse av att upprätthålla Utrechtfredens bestämmelser om tronföljden i Frankrike, så att dess krona aldrig skulle förenas med Spaniens. Georg åter i sin tur hade all orsak att söka stå väl med regenten, för att han ej skulle understödja pretendentens företag, vilket lätt kunde medföra den hannoveranska dynastiens fall. Denna riktning inom den franska politiken, som huvudsakligen avsåg regentens personliga intressen, men som även motiverades därmed, att Frankrike för tillfället till varje pris måste söka att bevara freden, vilket bäst kunde ske genom ett nära samförstånd med England, fick

sin förnämste representant i regentens gamle lärare, abbé Dubois.

Angående få personer hava omdömena varit så olika som om Dubois. Den bild, de många samtida memoarförfattarna lämnat av honom, är allt annat än smickrande. Han skildras som en man med alla upptänkliga laster, och på honom kastas den huvudsakliga skulden för regentens moraliska fördärv, emedan han som lärare för den unge hertigen af Chartres skulle rent av systematiskt arbetat på att undergräva all sedlighet och religiositet hos sin lärjunge. Detta har emellertid på senare tiden avgjordt bestridts, och även om Dubois av sin siste biograf tecknats i något väl ljusa färger, styrkas dock ej påståendena om hans stora sedeslöshet av några samtida autentiska handlingar, utan deras vittnesbörd går snarare i motsatt riktning. Bland de högadliga memoarförfattarna härskade, naturligt nog, den största förbittring mot denne uppkomling, sonen till en fattig läkare i en obetydlig provinsstad, som uppsvingat sig till platsen som premiärminister, vilken de ansågo böra innehavas blott av någon ur deras egen krets. I Sverige ser man samma avundsjuka hat mot utländingen Goertz, som ju stod i en något liknande ställning till Carl XII som Dubois till regenten. Dubois' moraliska egenskaper må för övrigt ha varit hurudana som helst, ostridigt torde vara, att han uppriktigt och efter bästa förmåga tjänade regenten. Han var t. o. m. mera konsekvent än denne i befordrandet av hans personliga intressen, vartill även kommo gamla sympatier för England, där han redan långt förut knutit förbindelser med general Stanhope, numera Georgs förnämste minister. Dessutom insåg han, att detta var enda sättet för honom själv att svinga sig upp till en ledande ställning i landet. Frankrikes politik kom i följd av dessa stridiga intressen att under nästan hela den följande tiden, ända till kvadruppelalliansens avslutande, vara ytterst vacklande, beroende på om det s. k. spanska eller hovpartiet hade

övermakten, eller om regenten, påverkad och understödd av Dubois, sökte giva Frankrikes politik en engelskvänlig riktning, ja, ibland äro dessa båda strömningar lika starka, så att Frankrikes diplomati vid det ena hovet företer en engelskvänlig, vid det andra en engelskfientlig karaktär, beroende på de respektive diplomaterna [1]).

Vid Ludvig XIV:s död inträdde, som naturligt var, en tids stillestånd i de diplomatiska förhandlingarna. Organisationen av styrelsen förändrades. Förut hade statssekreterarna skött var och en sitt departement och föredragit ärendena direkt för konungen, som då fattat beslut. Nu skulle besluten, som ovan nämndt, i allmänhet fattas i »conseil de régence». Statssekreterarämbetena avskaffades, och i deras ställe inrättades kollegier, »conseils des affaires étrangères, de guerre, de dedans, des finances, de marine, de conscience», vilkas presidenter hade säte i »conseil de régence», då ärenden hörande under deras kollegier där föredrogos. Med dessa organisationsförändringar följde även personförändringar. Torcy, Ludvig XIV:s högt betrodde, mångårige statssekreterare för utrikesärendena, vilka han kände i grund och botten, skildes från utrikesministeriet och fick blott behålla ledningen av postverket, vilket emellertid gav honom tillfälle att fortfarande hålla sig à jour med utrikespolitiken genom »svarta kabinettet». I hans ställe blev marskalk Huxelles såsom president i »conseil des affaires étrangères» ledare av utrikespolitiken. Detta var en stor förlust både för Frankrike och Sverige: det förra miste en skicklig minister, det senare en inflytelserik vän. Huxelles hade visserligen förut skött åtskilliga diplomatiska värv, bl. a. hade han varit ett av Frankrikes sändebud vid fredskongressen i Utrecht, men de viktigaste frågorna avgjordes ju ej där

[1]) Bland de memoarförfattare, som mest angripit Dubois, märkes särskildt S:t Simon. Se för övrigt angående Dubois: *Wiesener:* Le Régent, l'abbé Dubois et les Anglais, *Bliard:* Dubois, cardinal et premier ministre, samt *Aubertin:* L'esprit public au XVIII siècle.

utan genom hemliga underhandlingar mellan England och Frankrike, och han tycks för övrigt ej på något sätt ha varit någon större förmåga. Även han hörde visserligen till hovpartiet och ansågs vara vänligt stämd mot Sverige, men hans auktoritet var betydligt mindre än Torcys, och hellre än att riskera sin ställning uppgav han de åsikter, han förfäktat.

Den 26 sept. n. st. var omorganisationen färdig, och Huxelles övertog ledningen av utrikesärendena [1]), varpå konferenserna med de utländska ministrarna på nytt började [2]).

Under den närmaste tiden rörde sig förhandlingarna i ungefär samma spår som förut. De svenska sändebuden i Paris framställde till den nya regeringen samma begäran om en diversion som till den gamla, men svaret blev detsamma: Frankrike kunde omöjligt inskrida med vapenmakt. Endast vid ett tillfälle lät Huxelles framskymta en möjlighet, att Frankrike skulle med vapen tvinga Preussen till fred, om det vore försäkradt om kejsarens samtycke, men snart kom han åter med de gamla klagovisorna [3]). Däremot lovade Frankrike att på allt sätt söka vinna kejsaren för att gemensamt med Frankrike verka för Sveriges bästa. Fienden skulle väl sannolikt ej lyckas taga Stralsund under detta fälttåg, och sedan hade man hela vintern på sig till underhandlingar. Emellertid vore det nödvändigt, att Carl skickade en minister till Wien och även en till kongressen i Braunschweig, egentligen mera för att stoppa munnen till på fienderna, som sade, att Carl ej önskade fred, än emedan kongressen gjorde någon nytta. Men den största skyndsamhet vore av nöden [4]).

---

[1]) Cirkulärbrev fr. Hux. och Torcy 26 sept. 1715. Suéde t. 134. A. E.

[2]) Cronström till K. K. $\frac{11 \text{ okt.}}{30 \text{ sept.}}$ 1715. Sp. till kon. 14 okt. 1715. Gall. R. A.

[3]) Cronström till kon. $^{31}/_{20}$ okt. 1715. Gall. R. A.

[4]) Sp. till kon. 14 okt. 1715. Gall. R. A.

Det var nog lätt att säga, att man måste handla skyndsamt, men hur skulle det gå till? Inneslutningen av Stralsund var så sträng, att breven dit och därifrån fingo vara veckor, ja månader på väg [1]). En del togos av fienden, och till slut upphörde korrespondensen nästan alldeles. Ett par gånger skickades breven under Croissys kuvert, men snart blev även detta omöjligt. De allierade ville nämligen ej låta hans brev passera, och då han lät utrusta en felucka för att sjöledes skicka dem till Lübeck, blev denna uppbringad av danskarna, fast sedermera genom en djärv kupp återtagen av svenskarna. Croissy beklagade sig hos danske konungen, men det hjälpte ej.

Cronström kunde således åtminstone med skenbar sanning på Huxelles' uppmaning att skicka en minister till Wien svara, att det för närvarande vore omöjligt, då ingen kunde slippa ut från Stralsund. Kejsaren skulle säkerligen ej uppta illa, om Frankrike ensamt inskrede till Sveriges förmån, men hovet i Wien vore ju kändt för sin tröghet, så att Du Luc, Frankrikes ambassadör hos kejsaren, borde fortfara med sina framställningar [2]). Denna begäran beviljades också, men Huxelles sade, att kejsaren ej tycktes med någon större iver åtaga sig Sveriges sak. Cronström svarade, att han ej vore riktigt hågad för att anlita Frank-

[1]) Endast ett par brev mellan Paris och Stralsund voro vid denna tid »blott» tre veckor på väg. Så Cronströms brev till kon. av 5 sept., som ankom till Stralsund $^{16}/_{27}$ sept., och vilket tycks ha innehållit den första säkra underrättelsen om Ludvig XIV:s död. Den vanliga tiden var 1 à 1 $^1/_2$ månad, många dröjde 2 månader eller ännu längre. Så kom t. ex. Carls brev av $^{18}/_{29}$ aug., att han samtyckte till en vapenvila, Sparre tillhanda först de sista dagarna av okt. n. st. Som detta var svar på Sparres brev av 2 aug. n. st. hade således nära tre månader behövts för att inhämta konungens order härom, oaktadt svaret avsändts ögonblickligen. Inga brev, som avgått från Paris efter sept. månads utgång kommo över huvud taget fram till Stralsund, utan de ankommo till kansliet först i Ystad i början av år 1716.

[2]) Cronström till K. K. $\frac{11 \text{ okt.}}{30 \text{ sept}}$ 1715. Gall. R. A.

rikes bistånd, men som han ej var i stånd till att ensam åvägabringa fred i Nordtyskland, skulle han säkert gå med, om han ansattes. På Huxelles' förnyade klander över, att ingen svensk minister sändts till Wien, svarade Cronström, att Vellingk, som var den ende, som kunde komma fram, hade fått order därtill, men ej kunnat resa för sjukdom. För övrigt skulle en svensk minister ej göra mycken nytta, då han varken kunde få order eller avlägga rapport, om vad han uträttade [1]).

Cronströms ursäkter måtte emellertid låta hur plausibla som helst, den franska regeringen trodde dem ändå ej. Från Croissy kommo nämligen säkra underrättelser, att allt detta strängt taget blott var de obotfärdiges förhinder, och att den egentliga orsaken var, att Carl just ej hyste mycken tilltro till kejsarens benägenhet att hjälpa honom [2]). Den var väl ej heller så synnerligen stor, fast kejsaren nog kunde ha skäl att frukta Preussens och Hannovers allt för stora makttillväxt, och prins Eugen i konseljen förordade att hjälpa Sverige [3]). Men Hannovers kurfurste var kung i England, med vilket kejsaren hade all orsak att ej störa sig, helst nu, då krig hotade från Turkiet. Frankrike föreslog emellertid kejsaren, att de skulle gemensamt föreslå de krigförande makterna ett vapenstillestånd, som sedan kunde leda till fred, och kejsaren tycktes ej obenägen härför. Samtidigt avgingo order till Frankrikes sändebud hos de allierade att där verka för vapenvilan [4]). Emellertid synes stämningen i Wien inom kort ha slagit om [5]), och de allierade tillbakavisade absolut Frankrikes förslag.

[1]) Cronström till K. K. $^{6}/_{17}$ okt. 1715. Gall. R. A.

[2]) Croissy till kon. 4 sept. 1715. Suède t. 133 A. E.

[3]) Registre 27 okt. 1715. Bibl. nat.

[4]) Till Poussin 30 okt. 1715. Registre. Enl. kon. brev till Croissy av 18 nov. hade order därom skickats även till Besenval i Dresden och Rottembourg i Berlin.

[5]) Du Luc skrev i nov. från Wien, att främsta uppdraget, som Virmont fått på sin resa till Norden, är att undersöka »ce qui pourra

Detta berodde naturligtvis huvudsakligen på det militära läget. Alla de framställda förslagen från båda sidor, först om en fransk diversion och sedan om vapenstillestånd och medling, voro byggda på, att Stralsund skulle kunna hålla sig över vintern. Åter och åter framhålles det, såväl i Croissys brev till franska hovet som dettas till honom, hur viktig Stralsunds besittning är [1]). Därför hade Carl XII också stannat här för att genom sin närvaro giva större kraft åt försvaret, hur väl han än behövdes i det egentliga Sverige också [2]). Det såg även en tid ut, som om det skulle lyckas att avvisa fiendens anfall. Ännu i midten av oktober hyste man i svenska lägret godt hopp därom [3]). Den svenska flottan, som skulle tillföra Stralsund undsättning, hade visserligen en gång måst vända tillbaka till Carlskrona, men den var ej slagen, 6,000 man voro färdiga att överföras till Pommern, och man väntade varje dag, att flottan enligt Carls befallning på nytt skulle löpa ut. Den kom emellertid ej, förmodligen emedan den ej vågade utsätta sig för en strid med den danska, som nu var betydligt överlägsen, sedan en del engelska skepp förenat sig med den.

För att Stralsund skulle kunna hålla sig fordrades emellertid absolut, att Rügen skulle stanna i försvararnas händer. Carl var därför också större delen av tiden på denna ö för att tillse alla försvarsanstalter där. Emellertid drabbades försvaret av den första stora motgången på

---

convenir a l'Empereur de la depouille du Roy de Suede». Registre 4 dec. 1715. Bibl. nat.

[1]) Se t. ex. Croissy till kon. 4 sept., kon. till Croissy 1 nov. 1715. Suède t. 133. A. E.

[2]) Croissy till kon. 9 okt. 1715. »C'est pour mieux deffendre ce qui luy reste, qu'il s'est renfermé icy, et je croy que sans sa presence ses ennemys seroient plus prests de terminer heureusement leurs projets qu'ils ne sont de les commencer.» Suède t. 133. A. E.

[3]) Croissy till Torcy 28 okt. Suède t. 133. A. E.

annat håll. En förrädare visade preussarna, huru de genom att vada genom det låga vattnet kunde angripa det förskansade läger, som skyddade ena sidan av Stralsund, på en punkt, där inga befästningar funnos, och genom den svenske befälhavarens sorglöshet lyckades angreppet, den 25 oktober, så väl, att nästan hela den svenska besättningen blef fången. Sedan gällde det Rügen. En dansk eskader förstörde den svenska flottilj, som skulle skydda ön, och en landstigningshär inskeppades, som var mångdubbelt överlägsen den svenska styrkan. Genom en demonstration mot Palmerort lyckades fienden få Carl att samla sina trupper där, varpå hela flottan styrde mot Stresow, där landstigningen försiggick, innan Carl hann fram med svenskarna, på eftermiddagen den 4 nov. Först klockan 3 på morgonen nästa dag ankom Carl med 800 fotsoldater och 1,100 ryttare och anföll med rasande kraft. Carl och hans folk gjorde under av tapperhet, men övermakten var för stor, och fiendens ställning därjämte förstärkt med spanska ryttare. Konungens häst blev skjuten, och han själv träffades av en kula i bröstet, som dock gled och gick ut igen fyra fingerbredder från, där den gått in. Slutligen måste Carl ge order om återtåg, och trupperna inskeppades till Stralsund utom 300 man, som måste ge sig fångna. Men med Rügens intagande var också Stralsunds öde avgjordt. Dess fall var oundvikligt [1]).

Då försöken att bemedla ett allmänt stillestånd mellan Sverige och de allierade ej kröntes med någon framgång, måste man pröva på en annan utväg: att söndra fienderna från varandra och sluta fred med dem var för sig. Frankrike hade, som nämndt, redan gjort försök till medling såväl mellan Carl och August som mellan Carl och Fredrik Wil-

[1]) *Nordberg* II sid. 529 följ. Croissys depescher passim. Ang. tidpunkten för striden, som av Nordberg förlägges till e. m., har jag följt Croissy, som hade det bästa tillfälle att få säkra underrättelser härom.

helm, fast de misslyckats. Redan tämligen snart efter krigsutbrottet lät emellertid Fredrik Wilhelm förstå, att han ej skulle vara obenägen för en fred med Sverige. Belägringen av Stralsund skred ej vidare framåt, och man väntade i varje ögonblick, att förstärkningar skulle komma från Sverige med flottan, som låg segelfärdig och blott väntade på gynnsam vind. Vid en utväxling av svenska och preussiska fångar, som ägde rum i september, fällde den preussiske auditören några antydningar om fred [1]). Senare framställdes på samma väg, för att det skulle hållas fullkomligt hemligt, bestämdare förslag: som preliminärvillkor fordrade Fredrik Wilhelm att erkännas som medlare och få Stralsund i sekvester. På detta anbud fordrade han ögonblickligt svar [2]). Carl var på Rügen, och Müllern, som var avundsjuk på Croissy för den stora gunst, han stod i hos Carl, gav befallning, att ingen finge meddela honom något härom. Genom Dücker fick han dock kunskap om saken, och han rådde att svara, att ett sådant förslag vågade ingen framställa till Carl, och att en sammankomst var fullkomligt onödig, om de ej hade något annat att andraga. Ett sådant svar skulle snarare närma än avlägsna freden, om Preussen verkligen var allvarligt böjd därför. Grothusen var av samma mening, men Dücker vågade ej underlåta att inberätta saken till Carl, som blev mycket ond över detta oblyga förslag och ej bevärdigade det med något svar [2]).

Härmed slutade för den gången de direkta underhandlingarna mellan Sverige och Preussen. På annat håll hade emellertid även försök gjorts för att få till stånd en särfred mellan dessa båda makter. Rottembourg, Frankrikes sändebud i Berlin, föreslog, att han skulle få lov att träffa Croissy för att med honom överlägga härom. Fredrik Wilhelm ville rådgöra med kungen av Danmark, men detta

---

[1]) Croissy till kon. 9 okt. 1715. Suède t. 133. A. E.

[2]) Croissy till Torcy 28 okt. 1715. Suède t. 133. A. E.

motsatte sig Rottembourg på det bestämdaste, då ju saken härigenom skulle betydligt försvårats. Franska regeringen gillade hans åtgärd, och han fick befallning att fortsätta med fredsmedlingen mellan Sverige och Preussen [1]). Samtidigt erhöll Croissy order att föreställa Carl, att enda utvägen att få en någorlunda dräglig fred vore att genom underhandlingar söndra fienderna. Om Carl ville meddela Frankrike, med vilken av sina fiender han helst ville sluta fred och på vad villkor, skulle Frankrike på allt sätt bidraga härtill [2]).

Till Sparre hade Huxelles antydt, vem det var, han närmast tänkte på. Tsaren vore den, som man med största fördel kunde söndra från ligan, då man kunde hysa goda förhoppningar, dels att återtaga de avträdda länderna efter hans död, dels att i honom få en allierad mot de övriga fienderna [3]).

Konungens order av den 18 nov. n. st. framkom ej till Croissy, förrän han redan lämnat Stralsund. De befallningar, som däri innehöllos, hade han dock efterkommit, i det han i förening med Müllern föreställt Carl, att han måste göra några uppoffringar för att få fred. Länge hade Carl dock ej velat lyssna härtill utan kallt förklarat, att hans sak vore rättvis, och att man hellre borde dö med vapen i hand än frivilligt vika för orättvisan. Sedermera bad han emellertid Croissy att hos konungen i Preussen anhålla om en sammankomst för att underhandla om fred. Croissy skrev till Ilgen och fick till svar, att han vore välkommen men sedan ej finge återvända till Stralsund. Härpå ville emellertid Croissy till att börja med ej gå in [4]).

Från ett annat håll visade man sig mera angelägen. Wackerbarth, som kommenderade den sachsiska styrkan utanför Stralsund, skrev till Croissy och antydde, att hans

---

[1]) Registre 10 nov. 1715. Bibl. nat.
[2]) Kon. till Croissy. 18 nov. 1715. Suède t. 133. A. E.
[3]) Sp. till Müll. 1 nov. 1715. Gall. R. A.
[4]) Croissy till kon. 26 nov., 3 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.

herre vore villig att underhandla. Croissy svarade tillmötesgående [1]), men på Carls begäran, att han skulle vänta att avskicka brevet, uppsköt han därmed ett par dagar. Efter tre dagars förlopp bad emellertid Carl honom ånyo vänta, emedan det skulle bevisa fienderna, att han ej hade brådtom [2]). Därjämte anhöll han att få höra de fredsförslag, som Croissy skulle vilja framställa till hans fiender. Croissy svarade, att han ansåge lämpligt erbjuda sekvester av Stralsund och, om konungen i Preussen vore i en gynnsam stämning, förespegla honom att förvärva Stettin, förutsatt att Carl härav finge någon ansenlig fördel. Med brevet kunde han ej vänta längre, då en medlare ej borde släppa något tillfälle till fred ur händerna, och han ej borde öka fiendernas redan förut stora misstroende mot honom. Carl ogillade förslaget till fredsvillkor men hade enligt Müllerns och Croissys åsikt endast dåliga skäl att anföra däremot. Om Croissy väntade fyra eller fem dagar med att skicka av brevet kunde det blott gagna Sveriges intressen. Då blev Croissy ond; han framhöll, att ögonblicken voro dyrbara, klandrade i ganska skarpa ordalag Carls envishet och sade slutligen, att det under sådana omständigheter vore bäst, att han begärde sitt återkallande. Följande dag skickade Carl Poniatowski till Croissy för att ursäkta sig och gjorde det sedan personligen, i det han uttryckte den förhoppningen, att deras fred snart skulle följas av freden i Norden. Croissy svarade, att han ej skulle sluta fred med Carl, förrän han lovat, att om Croissy framställde några förslag till hans nytta, skulle han ej bli desavouerad, och härtill samtyckte Carl [3]).

Då det sedan blev tal om, vilken av fienderna man skulle försöka få fred med, sade Carl, att han ansåge det

---

[1]) Detta framgår tydligt av Croissys brev till kon. 3 dec. Den medskickade kopian av brevet till Wackerbarth tycks ej finnas i behåll.

[2]) *pressé*. Kanske »hårdt ansatt».

[3]) Croissy till kon. 28 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.

vara viktigare att skilja Preussen än Danmark från ligan. Croissy rådde då till att avträda Stettin, om man härigenom kunde vinna Preussen för Sveriges intressen, vartill Carl samtyckte [1]).

Härpå avsände Croissy ändtligen sitt brev, men han fick förgäves vänta på svar [2]). Slutligen erhöll han, efter att hava avsändt ett nytt brev, genom Ilgen tillåtelse att infinna sig i de allierades läger, varför han den 2 dec. på Carl XII:s uppmaning lämnade Stralsund och begav sig till preussarne. Konungen inbjöd honom till middag men behandlade honom därunder på ett sådant sätt, att Croissy hade svårt att styra sin vrede. Efteråt tog konungen honom vid handen, förde honom bort till ett fönster och sade, att han visste, att Croissy kom för att erbjuda Stralsunds sekvester, men att, om Carl ville hava fred, måste han till att börja med avträda Livland, Ingermanland, Estland, Pommern, Bremen och Slesvig. Croissy svarade, att han alls ej hade i uppdrag att erbjuda Stralsunds sekvester, och att konungens fordran, att Carl skulle avträda t. o. m. länder, som ej tillhörde honom, visade, att han ej hade någon avsikt att sluta fred, varpå Fredrik Wilhelm gick sin väg utan att lämna Croissy tid att säga mer. Emellertid avbrötos ej underhandlingarna därmed, utan Ilgen frågade nästa dag, vilka förslag Croissy hade att framställa. Han svarade, att det efter gårdagens samtal ej tjänade mycket till att komma fram därmed, men han ville ändå nämna, att han hade i uppdrag att erbjuda sekvester av Wismar, tills man kunde ena sig om något mera bestämdt. Detta

---

[1]) Hela denna episod är skildrad i Croissys brev till kon. 3 och 28 dec. 1715. I det förra talas endast om brevet, i det senare nämnes detta endast som »autre chose», under det att fredsförslagen där utförligt omtalas till följd av kon. brev av 18 nov. Det är emellertid tydligen fråga om samma tillfälle, och föregående skildring torde någorlunda troget återge händelsen i dess helhet.

[2]) Croissy till kon. 10 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.

tyckte Ilgen vara föga värdt, eftersom Wismar ändå var nära att falla i de allierades händer. Då erbjöd Croissy sekvester av Stralsund, vartill han visserligen ej hade fullmakt, men till vilket han var ganska säker att erhålla Carls samtycke, eftersom han hade bedt honom inlåta sig på alla underhandlingar, som kunde föra till en god fred. Vid denna häntydan på Frankrikes medling invände Ilgen, att kejsaren ville vara ensam medlare, varpå Croissy svarade, att Carl blott i de rent tyska sakerna skulle avstå från Frankrikes medling. Stralsund skulle överlämnas åt en av kejsaren utsedd, neutral furste. Ilgen fordrade, att Carl först av allt skulle överlämna Stralsund åt Danmark och Preussen, sedan finge man se, vad som kunde göras, men Croissy svarade, att Carl blott i hopp om fred skulle överlämna Stralsund och vägrade att ens framföra förslaget [1]). Då således Preussen ej alls visade någon benägenhet för fred, framställde Croissy ej de förslag, han av Carl fått tillåtelse att göra. Själv blev han för övrigt mycket ovänligt behandlad. Hans bagage undersöktes, låsen till koffertarna sönderbrötos, och då man gjorde Fredrik Wilhelm föreställningar, sade han, att han hade lust att låta plundra hela bagaget.

Alla de nordiska allierade voro för övrigt ganska obenägna för Frankrikes medling och ville hellre ha blott kejsarens, då han hade all orsak att söka stå på god fot med dem [2]). Virmont, kejsarens sändebud, som Croissy träffade i de allierades läger, sade visserligen, att denne ej intresserade sig för dem så mycket, som de trodde, men ville ej, trots Croissys uppmaningar, yttra sig mera om sättet att få slut på kriget, än att han rådde Carl att överlämna Stralsund åt danskarna [3]).

---

[1]) Croissy till kon. 18 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.
[2]) Croissy till kon. 28 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.
[3]) Croissy till kon. 18 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.

Det var emellertid ej endast med sina officier, Frankrike lovat att bistå Sverige, det var även med subsidier. Första utbetalningen av dessa skedde också någorlunda enligt fördraget, fast Sverige förlorade en del på växlarna, som voro ställda på för lång tid. Detta förslog emellertid ej långt, utan mot slutet av belägringen härskade i Stralsund en fruktansvärd penningbrist. De svenska ministrarna anhöllo i Paris upprepade gånger att få det i oktober förfallna subsidiekvartalet, men avspisades med klagomål över Frankrikes egen fattigdom [1]). Croissy, som med egna ögon såg, hur trängande Carls behov av pengar var, visade sig mera tillmötesgående. Redan i slutet av oktober skrev han ett brev till regenten, i vilket han skildrade, vilken ovärderlig bundsförvant Carl genom sitt snille kunde bliva för Frankrike och uppmanade Orléans att göra honom till sin trogne vän genom att skicka honom 25,000 écus. Om de lämnades som en gåva, skulle Carl bli mycket mera tacksam därför, än om han i kraft av ett fördrag finge miljoner [2]). Detta hade emellertid ingen verkan, men en tid efteråt lämnade Croissy på eget bevåg Carl 15,000 écus till avlöning åt trupperna, som på sex veckor ej fått ett öre, och lättade därigenom de värsta bekymren [3]).

Stralsunds öde var emellertid avgjordt, det måste inom kort falla i fiendernas händer. Det var visserligen en betydande förlust för Sverige, men det var fara värdt, att det skulle lida en ännu större, att konungen själv antingen skulle begravas under dess ruiner eller råka i fångenskap. Åsikten, att det skulle gå så, var allmän, men de känslor, detta framkallade, voro högst olika. I Sverige härskade bland många av de högre ämbetsmännen sedan gammalt ett starkt missnöje med Carls politik. De hade aldrig rik-

---

[1]) Sparres och Cronströms brev. Passim.
[2]) Croissy till regenten 5 nov. 1715. Suède t. 133. A. E.
[3]) Croissy till kon. 26 nov. 1715. Suède t. 133. A. E.

tigt förstått hans storslagna plan att lösa den östeuropeiska frågan till Sveriges fördel, åtminstone för en längre tid, kanske för alltid. De hade sett honom förkasta fredsförslag, som *de* ansågo fördelaktiga och betryggande, och drogo därav den slutsatsen, att han förde krig blott för krigets egen skull. De hade ett starkare intryck av de uppoffringar, som kriget kostat Sverige, än konungen, som i många år varit borta från landet. De sågo i hans person, i hans »envishet» det enda hindret för den efterlängtade freden, och Sveriges fiender underblåste dessa tankar. Englands och Hollands sändebud i Stockholm förklarade, att deras herrar voro vänligt stämda mot Sverige, vars undergång de insågo vara skadlig för dem själva, men att deras eget och deras vänners väl ej tilläte dem att understödja en konung, som offrade sina egna undersåtar för en ärelystnad, vars make aldrig funnits, och som aldrig skulle hålla fred, så länge han hade den ringaste möjlighet att föra krig. Inom dessa kretsar *hoppades* man sålunda, att Carl ej skulle komma levande från Stralsund, och man fruktade få höra att flottan lupit ut, lika mycket emedan den skulle kunna rädda konungen, som emedan dess förlust skulle vara ett hårdt slag för Sverige [1]). Inom det svenska folkets djupa led däremot har nog kärleken till hjältekonungen, som själv alltid gick i spetsen och tog den största delen av mödor och faror på sin lott, varit tillräckligt stark för att hindra, att missnöjet med det långa kriget och de tunga bördorna skulle rikta sig mot honom personligen. I Frankrike härskade stark oro för Carls öde. Croissy bad och besvor honom att fortast möjligt lämna Stralsund, där hans närvaro numera var onyttig, och begiva sig till Sverige, där den var högst nödvändig. I Huxelles' uppträdande mot de svenska ministrarna i Paris inträdde

---

[1]) Se åtskilliga brev fr. Campredon från slutet av 1715, särskildt av 22 okt. Suède t. 133. A. E.

en viss kyla. Deras upprepade föreställningar om utbetalningen av det nu förfallna subsidiekvartalet besvarades undvikande [1]). Man ville tydligen ej göra något, förrän man kände konungens öde. Osäkerheten om tronföljden, ifall Carl stupade, bidrog också härtill. Det fanns två tronpretendenter, hertig Karl Fredrik av Holstein-Gottorp och prinsessan Ulrika Eleonora, och båda hade sina anhängare. Prinsessans giftermål hade väckt misstämning, och man framhöll, att hon därigenom förlorat arvsrätten till kronan, som nu tillkom Karl Fredrik. Men å andra sidan förfogade Ulrika Eleonoras gemål, prins Fredrik av Hessen-Cassel, såsom generalissimus över armén, så att hennes utsikter voro mycket stora [2]). Utgången var således tvivelaktig, och Frankrike kunde kanske genom att skänka den ene eller andre pretendenten sitt stöd förvärva sig dennes tacksamhet efter tronbestigningen. Men risken att ställa sig på orätt sida var också stor, och Campredon erhöll därför order att på det noggrannaste göra sig underrättad om ställningen [3]). Det gällde emellertid tydligen att gripa tillfället i flykten, och därför beslöt Croissy, när han i Rostock, dit han begivit sig efter sitt besök i preussiska lägret, fick höra ett rykte, att Carl skulle ha stupat vid ett utfall den 7 dec., att om det besannade sig, genast utan att avvakta order resa till Sverige för att med några vänners hjälp verka för, att kronan tillfölle den, som vore mest hågad att fortsätta förbindelsen med Frankrike. Kejsaren påstods redan ha vidtagit åtgärder i liknande syfte. Resan blev emellertid aldrig av. Snart kom underrättelse, att Carl den 11 december lämnat Stralsund och den 13 välbehållen landstigit i Skåne. Dagen efter Carls avresa [4]) kapitulerade

[1]) Se Sp. och Cronströms depescher fr. nov. och dec. 1715. Gall. R. A.

[2]) Campr. till reg.(?) 22 okt. 1715. Suéde t. 133. A. E.

[3]) Hux. till Campr. 9 dec. 1715. Suède t. 133. A. E.

[4]) Så enl. *Nordberg* II sid. 538 följ. där kapitulationsvillkoren

Stralsund, men konungen var räddad, och detta innebar för Sverige möjligheten att fortfarande med hopp om framgång kämpa för sin plats som den främsta makten i Norden.

äro avtryckta. Enl. *Sarauw:* »Die Feldzüge Carls XII.» skedde kapitulationen den $^{11}/_{22}$ dec. Likaså Croissy till Hux. 25 dec. 1715. Suède t. 133. A. E. Förhållandet har tydligen varit, att uppgörelsen träffades den $^{11}/_{22}$ men först undertecknades dagen efteråt.

II.

Sveriges inre tillstånd vid Carl XII:s återkomst. Underhandlingarna under förra hälften av år 1716. Den börjande omsvängningen i Frankrikes politik.

Ihurudant tillstånd befann sig Sverige nu, då Carl XII efter en frånvaro av femton år, uppfyllda av krig, återvände dit? Den traditionella åsikten är ju, att Sverige vid denna tid, utmattadt av det långvariga kriget, stod på undergångens brant, att det var ett öde och förlamadt rike. Emellertid är Sveriges inre historia på Carl XII:s tid ännu högst obetydligt bearbetad, och de undersökningar, som gjorts, torde ej ha varit tillräckligt djupgående, för att man av dem skulle kunna draga några säkra slutsatser. De äro till största delen byggda på landshövdingarnas berättelser och några rapporter från främmande sändebud, fast delvis även primärkällor, såsom landsböckerna, anlitats. Landshövdingarnas berättelser torde emellertid böra användas med ganska stor kritik, ty var och en sökte i allmänhet skona sitt eget län så mycket som möjligt och framställde ibland tillståndet värre än det var. I all synnerhet torde detta vara fallet, då de, som oftast sker, blott röra sig med runda tal, men det händer även någon gång, då bestämda siffror uppgivas [1]). Om tillståndet i någon del av länet varit spe-

[1]) Så uppgivas t. ex. ödeshemmanen i Skåne av guv. till 1353 på våren och 1263 på hösten 1713, *Axelson* sid. 82, under det att de

ciellt dåligt, torde de nog i sina rapporter ofta låtit en skildring härav gälla hela länet, och denna böjelse att generalisera har även gjort sig gällande hos historieskrivarna [1]). Vad de utländska ministerberättelserna beträffar, återspegla de i allmänhet blott åsikterna inom högre ämbetsmannakretsar i huvudstaden, där ett starkt missnöje rådde, huvudsakligen framkalladt av det ringa inflytande, de utövat under Carl XII:s regering [2]). Även om man ej kan påstå något med bestämdhet, torde man dock av många skäl våga förmoda, att tillståndet ej var så uselt, som det vanligen framställes. Sverige hade visserligen under femton års tid varit invecklad i krig, men de hade till större delen förts utom det egentliga Sveriges gränser. Av moderlandet hade blott Finland på allvar fått pröva på krigets fasor och blivit varaktigt ockuperadt av fienden. Kriget i Skåne 1709—10 och några norska infall i Bohuslän utgjorde för övrigt nästan de enda fall, då fienden uppenbarat sig på i inskränkt mening svenskt område, men invasionen i Skåne räckte blott fyra månader och infallen i Bohuslän voro av ännu kortare varaktighet. Den allra tyngsta bördan, att föra kriget i eget land, hade Sverige således hittills till större delen undsluppit. Inga betydligare landsträckor voro av fiender förhärjade, bönderna hade kunnat sköta sin jord utan fruktan för fientliga överfall, man har således rätt att anta, att

---

enl. landsboken för nämnda år blott voro något över 500. Förmodl. äro i guv. rapport medräknade en del hemman, som ej voro öde men likväl ej kunde betala sina skatter.

[1]) *Axelson* sluter om flera år, att de varit missväxtår över hela riket, blott emedan det uppgives från ett par län. Ang. Skåne säger han, att skörden 1709 sannolikt var knapp, sid. 18, under det att den i själva verket var synnerligen ymnig. Se *Stilles* och *danska generalstabens* arbeten om kriget i Skåne 1709—10.

[2]) Som exempel på vilka överdrifter Campredon gör sig skyldig till, kan anföras, att han påstår, att under kriget 300,000 man förts ur Sverige, av vilka ej en enda återkommit. Det skulle göra över 20,000

ödeshemmanens antal varit tämligen litet [1]). Sverige hade visserligen fått lämna en ganska stor mängd rekryter, men de voro fördelade på en tidrymd av sexton år och torde knappast ha utgjort en synnerligen mycket svårare åderlåtning än emigrationen i våra dagar [2]). Att landshövdingarnas klagomål över folkbristen äro överdrivna, framgår därav, att i de allra flesta fall regementena dock uppsattes till sin fulla styrka, och att rekryterna nästan undantagslöst voro

---

man om året, däri ej inberäknadt allt värvadt folk från Tyskland och Östersjöprovinserna, vilket tydligen är alldeles orimligt. Campr. till reg. 14 jan. 1716. Suède t. 136. A. E.

[1]) Detta påstående grundar sig på en granskning av landsböckerna för Skåne, varav otvetydigt framgår, att stegringen i ödeshemmanens antal under åren 1700—1709 är så godt som ingen, att det efter den danska invasionen minst sexdubblas, men sedan trots den hårda inkvarteringen t. o. m. något minskas för att först de allra sista åren av Carl XII:s regering något ökas utan att dock någonsin stiga till 10 % av hela hemmantalet, en siffra betydligt skiljaktig från guvernörens rapport, »att Skåne är till så när en fjärdedel öde». Då invasionens verkan är så tydlig och stark, är det väl antagligt, att de övriga landskapen, ehuru fattigare än Skåne, haft en ännu mindre procent ödeshemman. Där *Axelson* uppger både hela hemmantalet och ödeshemmantalet uppgår det senare ej heller någonstans till mer än 10 % utom i det särskildt illa lottade Västerbotten, där det 1718 uppgives till nära 13 %, varav dock mer än $^1/_8$ uppkommit under de två sista åren.

[2]) Under åren 1700—1715 togos, enl. uppgifter hämtade från krigsarkivet, vilka med stort tillmötesgående ställts till mitt förfogande av *löjtnant Uddgren*, från det nuv. Sverige högst 100,000 man. Häri äro inräknade: den stående armén vid krigets utbrott, de nya regementen, som då och senare uppsattes, nyuppsättningen av de ord. och e. o. regementen, som gingo förlorade 1709—10 och 1713, samt ungefärliga antalet på de rekrytkontingenter, som lämnades mellan dessa stora nyanskaffningar. Av dessa 100,000 man funnos vid början av år 1716 kvar 35,000. Även i fredstid hade naturligtvis en del nytt folk måst anskaffas, varför man torde kunna anslå den av *kriget* förorsakade avgången till högst 60,000 man, på en folkmängd, som av *Axelson* beräknas 1697 ha utgjort 1,376,000 och 1718 1,247,000 personer, vilken senare siffra åtminstone ej torde vara för hög. Under åren 1880—1895 utvandrade av landets manliga befolkning mellan 18 och 50 år, samma

män i sin kraftigaste ålder [1]). Det var ej heller någon obetydlig styrka, Sverige hade på benen. Enligt samstämmande, detaljerade uppgifter av Croissy och Campredon utgjorde de i det egentliga Sverige hösten 1715 stående trupperna ungefär 40,000 man [2]), och de väntades nästa år skola ökas till 46,000 eller 48,000 man [3]). Det var visserligen ej den krigsvana här, som följt Carl till Ryssland, men ändå goda trupper. Flottan var nästan orörd, den hade under kriget ej lidit några större förluster, men det var svårt att utrusta den helt och hållet, emedan man ej hade tillräckligt antal sjövant manskap och, framför allt, penningar fattades.

Penningbristen, det var under hela vår storhetstid det värsta bekymmer, regenterna hade att kämpa mot. Carl XI:s reduktion tycktes visserligen avhjälpa svårigheterna, men även efter den förslogo kronans inkomster blott i fredstid, och när kriget kom, visade sig avigsidorna av hans finanspolitik. Kronans kredit var förstörd, ingen vågade låna den pengar, man riskerade ju ej blott att helt och hållet förlora sitt kapital utan även att till på köpet bli ut-

---

årsklasser, ur vilka rekryterna till allra största delen togos, 234,000 på en medelbefolkning av knappa 5 millioner. Sverige torde således genom emigrationen under dessa år årligen ha förlorat en lika stor procent av sin kraftigaste befolkning som genom Carl XII:s krig, och ändå har i våra dagar ej på långa vägar när en sådan folkbrist gjort sig kännbar, som enligt traditionen skall hava varit fallet på Carl XII:s tid. Man torde således tämligen bestämdt kunna påstå, att skildringarna härav äro betydligt överdrivna.

[1]) Se *Stille:* »Lefnadsåldern hos manskapet i Karl XII:s sista här», Hist. tidskr. 1901, varav framgår, att åldersförhållandena i denna voro ungefär desamma som i en modern värnpliktshär. I Värmlands tremänningsregemente 1716 voro åldersförhållandena bättre än i Värmlands regemente 1875 och 1890. *T. J. P.* i Ill. Militärrevy 1904 sid. 363.

[2]) Croissy till kon. 9 okt. 1715. Campredon till reg. 22 okt. 1715. Suède t. 133. A. E. Enl. *Lagermark* hade Carl i början av år 1716 ung. 37,000 man.

[3]) Campr. till Hux. 1 april 1716. Suède t. 136. A. E.

satt för efterräkningar. Carl XII vidtog visserligen åtgärder för att motverka dessa farhågor, men det rubbade förtroendet återkom ej så lätt. Under de första krigsåren gick det ännu någorlunda, eftersom huvudarmén hela tiden till största delen levde på fiendens bekostnad, men nu var ställningen annorlunda. Alla de utländska provinserna voro förlorade, och arméns underhåll föll med hela sin tyngd på moderlandet. Genast efter sin hemkomst tog Carl också med sin vanliga energi itu med att försöka ordna finanserna [1]). Härtill behövde han emellertid en duglig medhjälpare, som insåg, att i en ovanlig situation behövdes ovanliga medel, och en sådan fann han också i Georg Heinrich von Goertz.

Redan förut hade Goertz ingripit i Sveriges öden genom att deltaga i de underhandlingar som voro å bane under Carls vistelse i Turkiet. I förhandlingarna om sekvestern av Stettin hade han haft en stor del men därvid ej alltid verkat till Sveriges fördel utan uppoffrat dess intressen för Holstein-Gottorps. Ännu mera var detta fallet vid Bassewitz' sändning till tsaren, som hade till huvudändamål att trygga hertig Karl Fredriks arvsrätt till svenska tronen, även om Sverige skulle tvingas till uppoffringar därför. Goertz försökte visserligen sedan undanrödja bevisen på sin delaktighet i dessa planer, men han misslyckades fullkomligt, och saken blev allmänt bekant [2]). Detta syntes just ej vara något godt omen för honom att vinna Carls ynnest, men då han i dec. 1714 för första gången träffade Carl personligen i Stralsund, intog han honom genast till sin fördel. Hans egentliga stora inflytande börjar dock först med året 1716.

Den ställning, Goertz kom att intaga, var ganska

[1]) Han skall under sin vistelse i Ystad ha arbetat med finanserna från kl. 4 på morgonen till kl. 9 på kvällen. Campr. till reg. 24 febr. 1716. Suède t. 136. A. E.

[2]) *Droysen* IV 2 sid. 41 följ.

egendomlig. Han var ej svensk undersåte och beklädde ej något av de gamla statsämbetena, han var endast »volontär» i Carls tjänst och band sig till att börja med blott för ett år. I själva verket blev han Carls förste minister, som skötte allting och bar en oerhörd arbetsbörda. Egentligen skulle han hava befattning med finanserna, men därmed sammanhängde på det närmaste härens och flottans utrustning, och snart kom han även till att hava så godt som hela utrikespolitiken i sin hand. Müllern bibehöll visserligen sin plats som ombudsråd, och till samma befattning utnämndes Lillienstedt, som på sin lott fick förbindelserna med de tyska furstarna, men den egentlige ledaren var Goertz. Han var otvivelaktigt också i högsta grad lämpad därför och den bäste, Carl under dåvarande förhållanden kunde få. Sveriges diplomater vid denna tid fyllde ju, med undantag av den gamle och sjuklige Vellingk, ej några höga anspråk. Med Goertz hade Carl fått en första rangens diplomat i sin tjänst, och de återstående åren av hans regering fyllas av en kraftig och slug diplomatisk verksamhet. Goertz gick i huvudsak in på Carls planer, som nu tyckas förnämligast ha varit riktade söder- och västerut, och vann därigenom sitt stora inflytande över honom, men förmådde honom också i många fall att betydligt modifiera dem. Den halsstarrighet hos Carl XII, som i litteraturen nästan övergått till en trosartikel, märker man föga till annat än i klagomål från de svenska ministrar, som ej kunde fatta ändamålet med vissa kungliga befallningar och i följd därav togo sig friheten att ej utföra dem utan driva sin egen politik till stor skada för det hela. Campredon instämmer förstås i dessa klagovisor, men hans brev återspegla endast stämningen inom de högre ämbetsmannakretsarna i Stockholm, där förbittringen mot utländingen Goertz, för vilken senaten och alla de höga ämbetsmännen fingo stå tillbaka, var oerhördt stor. Ett visst misstroende till Goertz härskade emellertid även utomlands,

särskildt i Frankrike, där det ytterligare förstärktes av Campredons rapporter, i vilka Goertz utmålades som den värste skurk och anklagades för österrikiska sympatier, vilket ju i franska ögon nästan i och för sig var ett brott [1]). Detta kan kanske vid något tillfälle ha skadat Sveriges sak, fast man ej kan upptäcka annat, än att Goertz redligt sträfvade att skaffa Sverige de bästa möjliga fredsvillkor och därvid, så länge Frankrike själv verkligen hade Sveriges bästa för ögonen, också i främsta rummet räknade på dess medverkan. Att han därvid ville undvika att stöta kejsaren för huvudet, var ju helt naturligt och även i överensstämmelse med Frankrikes eget råd. Att man ej utan vidare fick taga allt, vad Goertz sade, för kontant, är nog sant, men diplomatien har i alla tider, och i synnerhet i början av det 18:de århundradet, just ej utmärkt sig för någon synnerlig uppriktighet, utan tvärtom har den räknats som den bäste diplomaten, som varit skickligast i att föra andra bakom ljuset. Däri var Goertz en mästare, och han fick också av Vellingk, som själv var väl förfaren i den konsten, det vitsordet, att om han hade fem sådana män som Goertz till sitt förfogande, skulle han kunna överlista hela Europa [2]).

Den politiska situationen i Europa vid början av år 1716 var ganska obestämd. Regentskiftet i Frankrike hade försiggått utan några större svårigheter, och hertig Filip av Orléans hade ej behöft det stöd, som Georg I erbjudit honom. Mellan dem inträdde därefter en ganska skarp misstämning. Regenten fortsatte ännu Ludvig XIV:s politik och gick i ett avseende längre än han, i det han beslöt att

---

[1]) »Cet homme est le plus grand fourbe qu'il y ait au monde». Campr. till Hux.(?) 24 febr. 1716. Suède t. 136. A. E.

[2]) »Ce ministre est en effet tres habille, fort penetrant, et si versé dans l'art de la ruse et de la dissimulation, que le comte de Velling a dit de luy, que s'il avoit a sa disposition cinq hommes comme Mr Goertz il pourroit tromper toute l'Europe». Campr. till reg. 21 jan. 1716. Suède t. 135. A. E.

med en summa penningar understödja pretendenten, till vilkens förmån ett uppror på sommaren 1715 utbrutit i Skottland. Detta skulle dock ske i allra största hemlighet, så att man kunde officiellt förklara, att man ej på minsta vis blandade sig i saken [1]). Öppet uppträda till pretendentens förmån vågade Frankrike ej, men det skulle gärna sett, att Sverige hjälpt honom. En synnerligen ivrig förespråkare härför var Croissy, och hans brev under tiden närmast efter Stralsunds fall röra sig till stor del härom, men även regeringen i Paris framställde förslag därom till Sparre. Pretendentens utsikter tycktes också till att börja med vara rätt goda, men efter slaget vid Sheriffmuir (13 nov. 1715) blev det snart tydligt, att upproret sannolikt skulle misslyckas, vilket skrämde regenten till att söka närma sig England [2]).

Kejsarens ställning var ej riktigt klar. Frågan var, huruvida han skulle lyssna till Venedigs böner om hjälp mot turkarna och vända sig österut, eller om han skulle återupptaga den avbrutna striden om spanska arvet och vända sig åt väster. Frankrike önskade livligt det förra, och det blev också beslutet, men inom kort vann prins Eugen här så stora framgångar, att man förmodade, att detta krig ej skulle räcka länge och kejsaren därefter med ännu större kraft vända sig mot Spanien.

Förhållandet mellan Frankrike och Spanien var ännu godt. Visserligen funnos personliga anledningar till fiendskap mellan regenten och Filip V, men de båda landens gemensamma intressen voro allt för många och det spanskvänliga partiet i Frankrike allt för starkt, för att denna personliga motsats ännu skulle förorsakat några större misshälligheter [3]).

---

[1]) Registre 6 nov. 1715. Bibl. nat.

[2]) Om förhandlingarna mellan Frankrike, Sverige och pretendenten se nedan kap. IV.

[3]) Om förhållandet mellan Frankrike och Spanien se *Baudrillart* II.

Chasteauneuf fortsatte i Haag sitt arbete att draga republiken över på Frankrikes sida. Det engelska partiet var dock för mäktigt, för att han helt skulle lyckas häri, men endräkten mellan England, Holland och kejsaren var dock något rubbad.

Av de nordiska allierade övade Danmark och Sachsen-Polen föga inflytande på Frankrikes politik. Wernicke stod visserligen synnerligen väl hos regentens moder och kunde kanske någon gång genom henne utöva ett visst inflytande, men stort var det ej, och regenten vägrade lika hårdnackadt som Ludvig XIV att giva Fredrik IV titeln majestät. Mellan August och Frankrike hade förhållandet förut varit mycket godt och var fortfarande långt ifrån ovänligt, men en viss kyla tycks dock ha inträdt, förmodligen emedan August börjat närma sig kejsaren. För övrigt var hans betydelse för Sverige numera ej synnerligen stor, och någon hänsyn till Augusts vänskap kan man ej märka hos Frankrike.

Annorlunda ställde sig saken med de övriga. Om Hannover-England är förut taladt. Med tsaren hade Frankrike ännu ingen regelbunden diplomatisk förbindelse, men det ville gärna ha en sådan till stånd, och Besenval, Frankrikes sändebud hos August, fick order att försöka få tsaren att skicka en minister till Frankrike [1]). Med Preussen hade Frankrike alltid sökt att stå på god fot för att i det hava en bundsförvant i ryggen på kejsaren. Preussen hade visserligen uppträdt mot Frankrike under spanska tronföljdskriget, men sedermera hade ett närmande inträdt, och Frankrike hade ju på allt sätt sökt förekomma brytningen mellan Preussen och Sverige. Detta lyckades ej, men obehagliga minnen från föregående krig gjorde, att Preussen på allt sätt sökte trygga sig mot ett ingripande av Frankrike till Sveriges förmån. I början av november 1715 meddelade Rottembourg från Berlin, att Preussen yttrat sin benägenhet för förbund med Frankrike, om detta ville gå in på en

[1]) Registre 8 dec. 1715. Bibl. nat.

begäran, som Preussen hade att framställa. Cnyphausen, Ilgens måg, skulle skickas till Paris för att tala närmare härom. Rottembourg antog, att den begäran, som skulle framställas, vore garanti av Pommern. Närmandet upptogs visserligen väl, men för garantien var man ej hågad utan beslöt att i så fall begära Preussens garanti för Elsass, vilket man kunde förutse, att det ej gärna skulle gå in på av hänsyn till kejsaren [1]). Rottembourg erhöll emellertid order att svara tillmötesgående, och så kom en underhandling i gång, som under den följande tiden kom att i hög grad inverka på Frankrikes förhållande till Sverige.

I början märktes dock ej mycket därav. Croissy hade lämnat Carl XII och Stralsund men därmed ej, såsom det utspreds, sin befattning som Frankrikes ambassadör i Sverige. En framställning, som han med Carl XII:s bifall gjort om att få resa till Frankrike på ett par månader för att själv avlägga rapport, avslogs till och med för att ej ge ytterligare fart åt detta rykte [2]). Han utvecklade tvärtom den närmaste tiden en livlig verksamhet. Det var egentligen en fortsättning av underhandlingarna strax före Stralsunds fall. Croissy hade ej låtit avskräcka sig av det ovänliga mottagandet i preussiska lägret, utan när han fick veta, att Stralsund kapitulerat, skrev han på nytt till Ilgen och erbjöd Frankrikes medling och föreslog, att han ännu en gång skulle begiva sig till preussiska lägret. Även till Wackerbarth, som varit den, som visat sig mest vänligt stämd, skrev han härom [3]). Fredrik Wilhelm hade emellertid redan rest till Berlin, och Ilgen besvarade ej ens brevet, varpå Croissy, som i väntan därpå tillsvidare stannat i Rostock, avreste till Hamburg, där han för en tid slog sig ner.

Härifrån skickade han, den 30 december 1715, till

---

[1]) Registre 4 dec. 1715. Bibl. nat.

[2]) Hux. till Croissy 13 jan. 1716. Suède t. 133. A. E.

[3]) Croissy till kon. 28 dec. 1715. Suède t. 133. 10 jan. 1716 t. 135. A. E.

konungen en redogörelse för sin hittillsvarande verksamhet hos Carl XII samt för dennes planer för framtiden. Det uppdrag, Croissy fått, att vinna Carl för Frankrike, hade varit lätt att utföra, ty Carl sade sig under sina olyckor, vilka tyvärr redan varat allt för länge, ha lärt sig inse värdet av Frankrikes vänskap. Därför ämnade han huvudsakligen stödja sig på den och med sina kapare avbryta alla andra nationers handel på Östersjön, under det att den skulle vara fri för fransmännen. Croissy väntade stor fördel härav, i synnerhet av handeln på Petersburg, men i detta avseende har han säkerligen missförstått Carl, ty att tillåta en handel på de av tsaren tagna hamnarna stred fullkomligt mot hans principer, och man ser varken förr eller senare någon ansats därtill. En annan plan, som Carl hade i tankarna, var att övergå till Själland och fullkomligt utsuga ön för att sålunda göra den oduglig till operationsbas för en landstigning i Skåne [1]).

I Hamburg sporrades Croissy till ny iver i sina medlingsförsök genom Dückers ankomst. Efter Croissys avresa hade denne av Carl fått i uppdrag att erbjuda Fredrik Wilhelm Stettin utan område, sekvester av Wismar och Augusts erkännande som konung av Polen, mot att belägringen upphävdes, och Stralsund med Rügen finge förbli i svenskarnas händer. Detta avslogs emellertid bestämdt, och sedan talades ej mer om fred [2]). Nu uppmanade Dücker emellertid Croissy att ta saken om hand, försäkrade, att Carl nog skulle gå in på de villkor, varom Croissy överenskomme, och tycks ha framställt ovannämnda förslag såsom ännu gällande, varjämte han synes ha tillagt ett erbjudande av Petersburg åt tsaren. Croissy var genast färdig att följa uppmaningen. Han föreslog, att en av hans sekreterare, Livarot, skulle skickas till Carl för att ständigt följa honom,

[1]) Croissy till kon. 10 jan. 1716. Suède t. 135. A. E.

[2]) Dücker till Sp. 25 april 1716. *Handl. rör. Skand. hist.* IX sid. 272 följ.

bevaka Frankrikes intressen och påskynda Carls svar i diplomatiska angelägenheter. Han skulle även medföra brev till Carl med några upplysningar, som Croissy väntade om de allierades och särskildt tsarens fredsvillkor. En annan sekreterare, Lagau, borde skickas till Köpenhamn för att hålla danska hovet vid godt humör genom att lova den snara ditkomsten av en fransk ambassadör och sålunda förmå det att antaga Frankrikes medling [1]).

På ett annat håll lät emellertid Croissy sitt livliga lynne ta överhand och skadade därigenom sin egen ställning. Kejsarens ministrar i Hamburg hade försäkrat, att deras herre visst ej ville vara ensam medlare, utan att detta blott var ett påhitt av Ilgen för att utså tvedräkt, och detta, i förening med att denne låtit under Croissys namn publicera en i mycket mörka färger hållen skildring af Carl XII, kom hans galla att rinna över. Han inlät sig i en synnerligen skarp offentlig brevväxling med Ilgen, som retade preussiska hovet mycket och även ådrog Croissy en skrapa från hans egen regering [2]).

Så mycket mera överraskande är det då att se Croissy strax efteråt uppsökas av en annan preussare, Cnyphausen, Ilgens måg. Lusten till Stettin var emellertid nog stark att bringa i glömska sådana pennfejder, och man trodde förmodligen, att man bäst skulle lyckas inverka på Carl genom Croissy. Cnyphausen, som var på väg till Köpenhamn såsom preussiskt sändebud, uppsökte på vägen Croissy i Hamburg och hade med honom den 20 jan. ett samtal, som varade i hela sju timmar. Cnyphausen försäkrade om sin herres stora benägenhet för fred med Sverige, och Croissy uppgjorde då ett förslag härtill, som den andre sade sig gilla. Enligt detta skulle Carl avträda Stettin med raserade fästningsverk till Preussen, förutsatt att han kunde

[1]) Croissy till Hux. 17 jan., till kon. 10 jan. 1716. Suède t. 135. A. E.

[2]) Kon. till Croissy, 24 jan. 1716. Suède t. 135. A. E.

räkna på en »säker och uppriktig vänskap» från dess sida, lämna Petersburg åt tsaren och tillförsäkra August trygghet för svenska anfall mot Sachsen och Polen. Angående fredsvillkoren med de övriga allierade yttrades blott, att det skulle vara en »räsonabel» fred. Man beslöt, att Cnyphausen skulle skriva rent detta förslag och sedan låta Croissy läsa det, innan det avgick, för att ej något misstag skulle insmyga sig. Cnyphausen önskade, att Preussen skulle få Stettin i dess nuvarande skick, och Croissy lovade att med all iver verka därför men låtsade sig hysa föga hopp att lyckas däri. Detta gjorde han dock blott för att draga ut på tiden och begagna sig av konjunkturerna, som för var dag blevo bättre, ty i själva verket var han ganska säker att utan svårighet kunna åt Preussen utverka både Stettin befästadt och några dependentier [1]). Då kommo plötsligt, midt under underhandlingen med Cnyphausen, nya order från Frankrike, som ålade Croissy ett helt annat uppträdande än förut. I instruktionerna av den 18 nov. 1715 n. st. hade han fått sig ålagdt att söka förmå Carl till att uppoffra något för att få separatfred med någon eller några av sina fiender, nu fick han order att tillsvidare inställa alla underhandlingar såväl med Sverige som med dess fiender och ej på något vis engagera Frankrike, förrän nya order kommo med anledning av de upplysningar, som Croissy genom en av sina sekreterare skulle meddela [2]).

För Croissy kommo de nya kungliga orderna som en föga behaglig överraskning. Anbuden till Cnyphausen voro gjorda och kunde ej tagas tillbaka, men de voro lyckligtvis hållna i så pass allmänna ordalag, att de nästan ej förpliktade till något, och i synnerhet var ju uttrycket om en säker och uppriktig vänskap mellan Sverige och Preussen ett synnerligen tänjbart begrepp. Att Croissy ej var belåten med de order, han fått, framskymtar ganska tydligt såväl

[1]) Croissy till kon. 31 jan., 6 febr. 1716. Suède t. 135. A. E.
[2]) Kon. till Croissy 24 jan. 1716. Suède t. 135. A. E.

i hans brev som i de utförliga memorial, som redigerades av hans sekreterare Groffey, och av denne dels inskickades från Hamburg, dels i slutet av mars direkt inlämnades till Huxelles efter hans ankomst till Paris. I dessa diskuterades dels möjligheterna för en svensk undsättning till pretendenten, en fråga som emellertid snart förlorade sin aktualitet [1]), dels Sveriges nuvarande tillstånd och de medel och utvägar, Frankrike kunde använda, för att dels skaffa Sverige en så god fred som möjligt, dels med dess tillhjälp skydda sig mot sina egna fiender. Det första memorialet är avfattadt, medan den skottska resningen ännu varade och med möjligheten av en hjälpsändning från Carl till pretendenten för ögonen, och däri ägnas följaktligen ej en tanke åt en allmän fred. Däremot förordas en fred med tsaren och Preussen, med det senare dock blott villkorligt, beroende på, om det skulle vara till fördel för Frankrike eller ej. Om nämligen kejsaren företoge något mot riket eller Frankrike, borde man söka vinna Preussen genom avträdelsen av Stettin, vilket säkert skulle vara nog för att tillfredsställa det, men om kejsaren vände sig mot turkarna, borde man nöja sig med att söka skilja tsaren från ligan, emedan Carl med de trupper, han hade, och de subsidier, han finge av Frankrike, vore i stånd att skydda Sverige mot varje infall från dess övriga fiender, och krigets fortsättning i Norden skulle beröva dem möjligheten att skada Frankrike. Carl behövde blott avstå Petersburg för att få fred med tsaren, och då han nu ändtligen givit sitt samtycke härtill, så torde freden vara lätt. Croissy var även ganska säker på att kunna förmå Carl XII till en allmän fredskongress, om franska hovet hellre önskade detta, men han var själv ej vidare hågad för en sådan, om ej dess betydelse skulle inskränkas till, att undertecknandet av de redan slutna frederna skulle ske där. Där skulle nämligen kejsaren kunna

[1]) Se nedan, kap. IV.

göra sitt inflytande gällande, och det skulle vara till Sveriges nackdel, eftersom den svaga hänsyn, han föregående sommar visat detta land, endast berodde på hans antagande, att Carl skulle omkomma i Stralsund, och hans önskan att inverka på valet av hans efterträdare [1]). När sedan nyheten kom om pretendentens flykt från Skottland, började Croissy se mycket mörkt på ställningen, helst som han trodde kejsaren besluten att ej börja krig med turkarna. Han väntade därför, att Georg och kejsaren snart i förening med Preussen skulle kasta sig öfver Frankrike. En landstigning i Skåne var påtänkt av de allierade, och den skulle nog medföra Sveriges fullständiga undergång, om man ej kunde skilja tsaren från ligan. Lyckades det, skulle han nog draga med sig några av sina bundsförvanter och hela planen stranda. Därför föreslog Croissy, att han skulle begagna sig av tsarens vistelse i Tyskland för att söka vinna honom. Ty om Carl dukade under, hade Frankrike allt att frukta, om han höll sig uppe, och i synnerhet om han lyckades åter komma över med en här till Tyskland, där han vore som en lavin, som växer, under det den rullar framåt, hade det allt att hoppas. Fredrik IV och August tycktes också vara ganska hågade för fred [2]).

Croissy själv, för vilkens tankar dessa två memorial, hopsatta under hans egna ögon, måste anses utgöra ett tillförlitligt uttryck, synes sålunda ej ha tänkt sig, att Frankrike skulle övergiva Sverige, utan ansett deras intressen oskiljaktigt förenade. Han ville t. o. m., att Frankrike skulle taga hela underhandlingen om hand, eftersom Carl enligt både hans, Müllerns, Dückers och Poinatowskis mening själv skulle vara för stolt att framställa förslag men skulle antaga

[1]) Memoire du Sr Groffey. Med Croissys brev av 6 febr. 1716. Suède t. 135. A. E.

[2]) Memoire du Sr Groffey. Hamburg 8 mars 1716. Suède t. 135. A. E.

dem, som hans vänner framställt [1]). Före de nya ordernas ankomst hade också Croissy i ett brev till Carl anhållit att få så godt som öppen fullmakt att handla å hans vägnar [2]). I de memorial däremot, som Groffey i slutet av mars efter sin ankomst till Paris direkt inlämnade till Huxelles, kommer tanken på, att Frankrike skulle lämna Sverige åt dess öde, fram, i de två första, som för övrigt äro hållna i en avgjordt svenskvänlig ton, dock ganska motvilligt. I det första framhölls, att Carl sannolikt ej skulle vilja övergiva Frankrikes medling och helt och hållet lämna sig i händerna på kejsaren, England och Holland, som sades vilja rycka den till sig, emedan detta säkerligen skulle betyda hans fullkomliga utdrivande ur Tyskland. Frankrike borde därför skyndsammast möjligt arbeta på separatfreder. De erbjudanden, som Carl genom Dücker gjort, torde vara tillräckliga för att tillfredsställa tsaren, August och Fredrik Wilhelm. Tsarens huvudintresse gällde handeln på Östersjön, och för den vore Petersburg och Narva [3]) tillräckliga, August begärde ej bättre än att få besitta sitt kungarike i fred, och Fredrik Wilhelms livligaste önskan vore att få Stettin. Visserligen kunde man frukta, att de förbindelser, Preussen sades hava med Georg, skulle göra det svårt att skilja det från denne, vilkens animositet mot Frankrike man kände. Emellertid skulle kanske hoppet för Preussen att få Stettin just genom Frankrikes medling vara ett tillräckligt starkt lockbete, ty annars måste det alltid frukta, att Frankrike som garant av Westfaliska freden vid lägligt tillfälle skulle fordra dess återlämnande till Sverige. Om

---

[1]) Croissy till kon. och Hux. 30 mars 1716. Suède t. 135. A. E.

[2]) Croissy till Carl XII 1 febr. 1716 Kopia, bif. Croissys brev av 6 febr. Suède t. 135. A. E.

[3]) Narva har förut ej nämnts såsom ingående i Dückers anbud. Tvärtom protesterade Vellingk i ett brev av 27 jan. till Poussin, fransk resident i Hamburg, ivrigt mot, att Narva, som ej hörde till Ingermanland, skulle kunna avträdas till Ryssland. Suède t. 136. A. E.

man sedan lyckades åstadkomma en allians mellan Preussen, August och Sverige, skulle man trots dettas utmattning ändå kunna hava stor nytta av det på grund av dess inflytande hos de tyska protestanterna. Kunde man även få tsaren att sluta sig till alliansen, i vilken Frankrike skulle vara den förenande länken, skulle den vinna oerhördt i styrka. Om Frankrike skulle besluta sig för att helt och hållet uppoffra Sverige, vore det ännu nödvändigare att i dess ställe söka vinna Preussen och tsaren, vilken senare nog skulle draga sin naturlige bundsförvant Danmark med sig [1]).

I sitt andra memorial upptog Groffey frågan om en allmän fred till närmare granskning. Från Carls sida trodde han ej, att den skulle möta något hinder, ty visserligen hade han under det sista fälttåget visat sig speciellt uppretad mot Georg och Fredrik IV, men enligt sina yttranden till Dücker tycktes han ej obenägen för en allmän fred. Ett danskt geheimeråd [2]) hade också infunnit sig hos Hyltéen, Sveriges agent i Nedersachsiska kretsen, och till honom framställt förslag om en fred mellan Sverige och Danmark på de villkor, att hertigdömet Slesvig skulle utbytas mot Oldenburg, varemot Danmark skulle återlämna Stralsund med Rügen. Georg torde ej vilja återställa Bremen för Stades skull och för överfarten till England men möjligen Verden, helt eller delvis, jämte skyddsrätten över staden Bremen. Då vore ändå Sveriges maktställning i Tyskland tillräckligt stark, för att det vid lägligt tillfälle skulle kunna återfå sina förlorade områden, och att Frankrike uteslötes från medlingen, vilket Georg naturligtvis skulle fordra, vore

---

[1]) Premier memoire de Mr. Groffey 2 april 1716. K. 1352 nr 32, Arch. Nat. Suède t. 136. A. E.

[2]) Königstein enl. Hyltéens brev till Müll. 23 jan. 1716. Müll. saml. R. A.

kanske rent av bra, emedan det då skulle vara fritt att efteråt göra sin garanti av Westfaliska freden gällande [1]).

I Groffeys sista memorial till Huxelles ävensom i ett annat från samma tid, som troligen varit ställdt till Bonnac, vilken i början av Nordiska kriget varit Frankrikes ambassadör hos Carl XII, råder en helt annan ton än i de föregående. Han visar sig däri som en bitter fiende till Carl och svenskarna, och det är här tydligen sina egna åsikter, han framställer. Här betecknar han Carls böjelse för fred som mycket osäker och påstår, att de fredsanbud, han framställt, blott varit gjorda för syns skull och möjligen för att förmå Frankrike att lämna honom ett kraftigare understöd. Frankrike borde därför bestämdt förklara, att det ej kunde understödja honom med vapen och ej heller längre skulle göra det med subsidier, om han ej fortast möjligt beslöte att försona sig med sina fiender eller åtminstone med några av dem, eftersom detta vore hans enda utväg att rädda sig från säker undergång. Man måste emellertid vara mycket mån om att formulera distinkta fredsvillkor, ty Carl vore visserligen envis men ej ordhållig. För övrigt hade svenskarna alltid, ända sedan Gustav Adolfs tider, betett sig mycket trolöst mot Frankrike, varför detta ej behövde anse sig ha några förpliktelser gentemot dem [2]). Om således fredsmedlingen stötte på allt för stora svårigheter, borde Frankrike utan skrupler övergiva Sverige och söka sig vänner bland dess fiender. Den bästa lösningen vore dock fred och förbund mellan Sverige och Preussen, ty då kunde Frankrike hålla dessa båda lika trolösa bunds-

---

[1]) Second memoire de Mr Groffey 4 april 1716. Arch. Nat. A. E.

[2]) Ang. Frankrikes förhållande till Sverige under Gustav Adolf säges det, att efter segern vid Lech »on cessa de le regarder comme un prince ami mais comme un Ennemi plus dangereux que la Maison d'Autriche mesme, ce qui a donné lieu aux Historiens de ce tems lá d'attribuer au Cardinal de Richelieu le coup de pistolet qui ôta la vie à ce Prince dans les plaines de Lutzen.»

förvanter i styr genom varandra [1]). • Till några underhandlingar med Sveriges fiender vore dock varken Croissy eller Rottembourg lämpliga, ty de hade båda gjort sig misshagliga för de nordiska allierade, utan de borde helst skötas av Besenval [2]).

Voro dessa synpunkter, som Croissy och Groffey framställde för sin regering, ägnade att utöva något större inflytande på Frankrikes politik, och vilka avsikter hyste regenten i början av år 1716 med avseende på förhållandet till Sverige? Ett bestämdt svar på den frågan är synnerligen svårt att ge, ty om man i allmänhet måste karaktärisera hela den franska politiken under dessa år som osäker och vacklande, så gäller detta i synnerhet de första månaderna av år 1716.

Det är emellertid ej sannolikt, att man bör uppfatta orderna av $^{13}/_{24}$ jan. så, som om de betecknade ett bestämdt omslag i Frankrikes politik i förhållande till Sverige. En starkare böjelse än förut att förvärva sig Preussens vänskap, även om man måste understödja dess planer på Stettin, gör sig visserligen gällande hos den franska regeringen, men tendenser i denna riktning hade visat sig redan förut, och Frankrike ansåg nog fred och vänskap med Preussen mera värdt för Sverige än besittningen av Stettin. Huvudsakligen tyckas dock orderna ha framkallats av en viss misstro till Croissys lämplighet att hava fredsmedlingen om hand.

Hos Carl XII var Croissy nog persona grata, han hyste för konungen en djup beundran och en stark tillgivenhet och utövade även enligt allas samstämmande vittnesbörd ett ej obetydligt inflytande på Carl. Men just detta förhållande ingav de allierade ett starkt misstroende till hans opartiskhet. De hade redan ganska tydligt lagt detta i

---

[1]) Groffeys mem. av 11 april 1716. Arch. nat. Suède t. 136. A. E.

[2]) Mem. fr. Groffey till Bonnac (?) april 1716. Suède t. 135. A. E.

dagen under Stralsunds belägring och vid Croissys vistelse i det preussiska lägret, och de hade även anfört klagomål över honom i Paris, vilka även tyckas delvis ha blivit gillade [1]). Detta höjde naturligtvis ej hans aktier hos den nya regeringen, som väl redan förut ej var så välvilligt stämd mot Torcys broder, och så tycks den ovannämnda brevväxlingen med Ilgen ha rågat måttet. Samma brev, vari Croissy fick order att suspendera alla underhandlingar, innehöll också en ganska skarp skrapa för brevet till Ilgen. Lägger man därtill, att en viss misstro till Croissys opartiskhet även senare märkes i breven till honom från Paris [2]), så får man väl ej taga allt för mycket efter bokstaven Huxelles' hövliga försäkran i ett senare brev, att de nya orderna ej alls hade med Croissy personligen att göra [3]). Vidare hade han ju nu skilt sig från Carl, så att han ej kunde förhandla direkt med honom. Härmed tycktes Huxelles ej vidare belåten [4]), och Croissys begäran att på någon tid få resa till Paris möttes till att börja med av ett bestämdt avslag [5]), just för att det ej skulle se ut, som om Frankrike övergåve Sverige. Emellertid var det ju under sådana förhållanden ganska naturligt, att regenten föredrog den nu mera omedelbara vägen att underhandla genom Sveriges ministrar i Paris.

Med dem började nämligen nu ytterst livliga förhandlingar, som svårligen kunna ha igångsatts blott för syns skull, och även detta talar ju emot en omsvängning i Frankrikes politik just nu. Så länge man trodde, att Carl ej skulle kunna komma från Stralsund, hade allt legat nere i Paris, man hade ej velat utbetala subsidierna och för

---

[1]) Se härom: Croffey till Besenval (?) 8 dec. 1715. Suède t. 134. A. E. och Wernickes rel. 575 3 jan. 1716. D. R. A.

[2]) Se t. ex. Hux. till Croissy. 27 juni 1716. Suède t. 135. A. E.

[3]) Hux. till Croissy 21 febr. 1716. Suède t. 135. A. E.

[4]) Sp. till Müll. 28 febr. 1716. Gall. R. A.

[5]) Hux. till Croissy 28 febr. 1716. Suède t. 135. A. E.

övrigt visat sig mycket litet tillmötesgående och föga intresserad för fredsunderhandlingen. Men redan då i början av december 1715 ett rykte spridt sig, att Carl kommit över till Ystad, upptog Huxelles ånyo frågan om freden och föreslog Cronström, att Carl skulle i en deklaration yrka på återfåendet av alla sina besittningar i Tyskland men samtidigt under hand inleda förhandlingar med någon av sina fiender om separatfred mot landavträdelse [1]). När sedan, enligt vad det tyckes den 26 dec. [2]), nyheten om, att Stralsund visserligen fallit, men konungen lyckats rädda sig, kommit till Paris, förändrades den franska regeringens hållning med ett slag. Följande dag hade Sparre en lång audiens hos regenten, då denne uttryckte sin stora glädje över Carls lyckliga återkomst till Sverige och lovade att understödja honom så mycket, som Frankrikes utblottade tillstånd tillåte. Som bevis härpå skulle ett subsidiekvartal genast utbetalas och det i dagarna förfallna inom den närmaste tiden. Därpå ansatte han på det ivrigaste Sparre, att han skulle föreslå Carl att understödja pretendenten, och betecknade Georg såsom Sveriges och Frankrikes farligaste fiende. I följande audienser, ännu så sent som den 8 jan., fem dagar före brevet till Croissy, återkom han till samma ämne, lovade ytterligare penningunderstöd och lät slutligen, den 20 jan., utbetala subsidierna, varpå Sparre den 23 avskickade Grubbe med brev och penningar [3]). Planen att understödja pretendenten gick dock snart om intet, ty den 16 febr. kom till Paris underrättelsen, att han den 11 landstigit i Gravelines, och att upproret således var slut.

Man kan emellertid knappast betvivla, att Frankrike vid denna tid handlade uppriktigt mot Sverige. Regenten

---

[1]) Cronström till kon. $^{12}/_{1}$ dec. 1715. Gall. R. A.

[2]) Sp. till Müll. 6 jan. 1716. Gall. R. A.

[3]) Sp. till kon. 3 febr. 1716. Gall. R. A. Ang. förslagen att Sverige skulle understödja pretendenten se nedan kap. IV.

var för ögonblicket i en föga angenäm belägenhet. Han hade genom sitt uppförande mot pretendenten i hög grad retat Georg och hade allt att frukta af hans hämnd. I engelska parlamentet var stämningen så hätsk mot Frankrike, att en krigsförklaring varit ytterst lätt att genomdriva [1]). I Paris framställde Stair för det kejserliga sändebudet Pentenriedter en äventyrlig plan till ett allmänt krig mot Frankrike. Kejsaren skulle avstå från att börja krig med turkarna och i stället i förening med Georg och konungen av Sicilien vända sig mot Frankrike. Viktor Amadeus skulle då till kejsaren avstå allt, som han förvärvat genom sista kriget, men få skadeersättning i Provence och Dauphiné, som Frankrike skulle tvingas att avträda jämte en del fästningar vid norra och östra gränsen [2]) Kejsaren avböjde visserligen förslaget, då han redan var fast besluten för kriget med turkarna, men därom var man ännu ej övertygad inom den diplomatiska världen, och kanske träffade Hyltéen ej så alldeles fel, då han föreställde sig, att ordern till Croissy berodde på, att Frankrike för att binda kejsaren önskade se kriget i Tyskland fortfara, varför han hoppades, att det för framtiden komme att kraftigare understödja Sverige [3]).

Frankrikes förhållande till Danmark och Sachsen-Polen hade förblivit oförändradt. Däremot började försöken att komma i närmare förbindelse med tsaren nu att krönas med framgång. Kurakin, tsarens ambassadör i Holland, förklarade nämligen för Chasteauneuf, att tsaren vore mycket hågad för en förbindelse med Frankrike och inom kort skulle skicka en ambassadör till Paris. Han väntade tydligen också gagn av Frankrikes medling, ty han tillade, att

---

[1]) *Michael,* I sid. 593 följ.

[2]) *Syveton*: Un projet de démembrement de la France en 1716. Rev. d'hist. dipl. VI sid. 497 följ.

[3]) Hyltéen till Müll. och Feif. 12 mars 1716. Müll. saml. R. A.

Carl syntes ganska böjd för fred, och att tsaren ej heller hade något däremot [1]).

Med Preussen tog underhandlingen i början av år 1716 raskare fart. I början av januari erhöll Rottembourg regentens välvilliga svar på Fredrik Wilhelms försök till närmande under slutet av föregående år. Som ett kejserligt sändebud, Virmont, samtidigt försökte få Preussen att lämna trupper till kriget mot turkarna, ansåg Rottembourg, att ingen tid vore att förlora, och som även Preussen var ganska hågadt för ett förbund med Frankrike, hölls redan den 16 jan. den första konferensen, i vilken å Preussens sida deltogo Dohna, Printz och Ilgen. Den var emellertid blott af förberedande natur, preussarna sökte förnämligast få reda på, hur pass intima Frankrikes förbindelser med Sverige voro, och om det umgicks med planer att angripa Tyskland under kejsarens krig med turkarna. Vad Preussen önskade vore garanti för Stettin. Regenten var tydligen synnerligen hågad för alliansen med Preussen, ty det beslöts genast att genom en kurir till Rottembourg lugna Preussens farhågor med avseende på Frankrikes förbindelser med Sverige och försäkra om dess beredvillighet att på allt sätt verka för, att Stettin i freden skulle avträdas till Preussen, varpå Frankrike lovade sin garanti därför. Förut kunde det ej gärna lämna en sådan, då det genom Westfaliska freden och freden i Oliva garanterat det åt Sverige. Om Preussen ville upprätta ett förslag till allians, så skulle regenten utan dröjsmål svara därpå och även giva Rottembourg de nödiga fullmakterna. Frankrike begärde ingenting för tillfället utan nöjde sig med Preussens löfte att ej understödja kejsaren, om han började anfallskrig mot Frankrike. Möjligt är, att dessa börjande underhandlingar i Berlin varit en medverkande orsak till de nya orderna till Croissy, då man kanske var rädd, att de franska diplomaternas språk ej skulle vara alldeles lika på båda ställena, helst Croissy

[1]) Registre, 16 febr., 4 mars 1716. Bibl. nat.

ju under den föregående tiden ej allt för noga hållit sig till sina instruktioner [1]).

Även på ett annat håll var den franska diplomatien i livlig verksamhet. Vad Frankrike mest af allt fruktade var att se den stora koalitionen åter bilda sig. På Englands fientlighet kunde ingen tvivla, kejsaren kunde man ej vara säker på, det gällde således att hindra Holland, som utgjorde den förenande länken mellan dem, att ställa sig fientligt. Därtill tycktes också för ögonblicket finnas någon utsikt. Barrièrefrågan var visserligen löst, men ingalunda till ömsesidig belåtenhet, utan en ganska stor bitterhet hade stannat kvar i sinnena på båda sidor, och denna ökades hos generalstaterna ytterligare av kejsarens vägran att giva dem titeln »celsi ac potentes.» Av dessa omständigheter begagnade sig Chasteauneuf med stor skicklighet. Han försökte övervinna holländarnas misstroende till Frankrike bland annat genom att föreslå de österrikiska Nederländernas neutralisering, varigenom republiken skulle blivit så godt som oangriplig, vilket naturligtvis högeligen var i holländarnas smak. Stor utsikt till att planen skulle kunna genomföras fanns visserligen ej, då kejsaren tämligen säkert aldrig skulle gå in härpå, och Horace Walpole, det engelska sändebudet i Nederländerna, bekämpade också på det ivrigaste detta »chimäriska» förslag. Men vad Chasteauneuf huvudsakligen åsyftade härmed var att hindra trippelalliansen mellan republiken, England och kejsaren, därigenom att han hos holländarna inpräglade Frankrikes fredliga ten-

[1]) Att alldeles noggrant uppvisa tidssammanhanget är mig ej möjligt, då jag ej haft tillfälle genomgå hela »Correspondance, Prusse» för ifrågavarande tid. Enl. Le Drans berättelse skulle Rott. första brev för 1716 rörande Preussens benägenhet för allians med Frankrike ej vara dateradt förrän den 18 jan. n. st., och då torde det knappast ha kunnat vara i Paris redan den 24, eftersom den vanliga tiden tycks ha varit 14 dagar och 8 à 9 med kurirer. Emellertid är det ju möjligt, att saken har omnämnts i ett tidigare brev.

denser, och häri lyckades han också: underhandlingen om alliansen gjorde inga framsteg.

Frankrike hade således inledt underhandlingar på två håll, med Nederländerna och Preussen, av vilka den förra även skulle omfatta England, den senare de övriga nordiska allierade. Ingen av dem hade emellertid ännu överskridit förberedelsens stadium, och därför beslöts den 26 febr., att de tills vidare skulle drivas jämsides, och att man först sedan skulle välja mellan dem [1]).

I Holland fortsatte således Chasteauneuf sitt arbete att motverka trippelalliansen och hade lyckats skaffa sig en inflytelserik bundsförvant i Amsterdams pensionär, Buys. Då Heinsius i Hollands provinsialständer föreslog bifall till förbundet med kejsaren och England, invände Buys, att då det, som här, gällde ett fördrag för att trygga freden, borde ingen stat vara utesluten, och att man därför borde tänka på ett sådant mellan England, republiken och Frankrike, så att den protestantiska tronföljden vore tillräckligt tryggad för framtiden. Walpole försökte motarbeta detta förslag genom att omtala Georgs förhandlingar med regenten, vilka visade, hur föga man kunde lita på honom, och arbetade ivrigt på alliansen med kejsaren, men då framställde Chasteauneuf, 6 april, ett formligt förslag till allians mellan Frankrike, England och republiken och lyckades få holländarna att besluta att bedriva båda förhandlingarna

[1]) Comme il a paru au Conseil par cette lettre (fr. Rott. 22 febr.) et par les precedentes de M. d'Iberville et de M. de Chasteauneuf qu'il y avoit en mesme temps des negociations entamées pour faire une alliance avec la Hollande et l'Angleterre et une autre avec la Prusse et les alliez du Nord; il a esté longtemps debatu a laquelle de ces deux negociations on s'attacheroit le plus; et il a esté decidé qu'elles n'estoient pas assez avancées pour qu'on fut dans la necessité d'opter, et qu'il les falloit suivre toutes deux, sauf a revoir dans la suite le party qu'il seroit plus convenable de prendre. Registre 8 mars 1716. Bibl. nat.

»simul et semel», vilket hade till följd, att båda för en tid avstannade [1]).

Underhandlingen med Preussen gick däremot långsamt men säkert framåt. I en konferens i midten av februari överlämnade de preussiska ministrarna till Rottembourg ett formligt förslag till ett förbund mellan Preussen och Frankrike. Enligt detta skulle Frankrike lova att ej, vare sig under nordiska eller turkiska kriget, företaga något fientligt mot riket, varemot Preussen förband sig att på allt sätt verka för att upprätthålla frederna i Utrecht och Baden och söka hindra möjliga anfallsplaner från kejsaren och riket. Misslyckades det häri, skulle det lämna sin stadgade kontingent av rikstrupper, men ej mer. Vidare skulle Frankrike under kriget mot Sverige varken direkt eller indirekt handla mot Preussen och dess allierade och ej vidare understödja Carl med subsidier utan tillkännage, att de komme att indragas, om Carl ej före nästa fälttåg började underhandling om fred på rättvisa och rimliga villkor, varom Frankrike och Preussen skulle överenskomma. Vid freden skulle Frankrike ej motsätta sig utan tvärt om på det kraftigaste verka för, att Stettin med område skulle avträdas till Preussen, och garantera det besittningen därav. Likaså, om Danmark kunde förmås att avträda sin del av Pommern till Preussen, så skulle Frankrike förskaffa Sveriges bifall härtill och åtaga sig garantien härav. Om Preussen däremot i freden skulle vilja lämna tillbaka Stettin, skulle det få 4 millioner écus i krigsskadeersättning och behålla landet tills denna summa betalts, varjämte alla fasta platser i det återlämnade området skulle raseras. Högra Oderstranden skulle Preussen under alla omständigheter behålla och ha rätt att befästa Damm och någon punkt midt emot Wollin för att skydda gränserna. För allt detta skulle Frankrike åtaga sig garantien liksom över huvud taget för alla rättigheter eller besittningar, som Preussen nu hade

[1]) Se härom: *Wiesener* I.

eller i framtiden kunde förvärva. Vidare skulle Frankrike och Preussen gemensamt motarbeta det svenskvänliga partiets i Tyskland planer på att sätta alla Sveriges tyska besittningar under rikssekvester.

Ett fördrag sådant som detta kunde nog vara fördelaktigt för Preussen, men vinsten för Frankrike var tydligen ganska obetydlig, och det blev även föremål för många anmärkningar i Paris. Regenten ansåg, onekligen på synnerligen goda grunder, att flera artiklar ej stämde överens med Sveriges förbund med Frankrike, att de ej skulle påskynda freden i Norden, och att de t. o. m. skulle kunna inveckla Frankrike i ett nytt krig för främmande intressen. Hela förslaget underkastades en ingående granskning i »conseil de régence», ett motförslag uppsattes, och man beslöt därjämte att skicka en fullmakt till Rottembourg men även befallning att ej använda den förrän efter nya order [1]). Enligt detta förslag var garantien för frederna i Utrecht och Baden mycket kraftigare formulerad, i det de båda kontrahenterna lovade att försöka hindra varje kränkning därav t. o. m. med vapenmakt. Angående Preussens ställning vid ett krig mellan Frankrike och riket godkändes i huvudsak det preussiska förslaget. Däremot vägrade Frankrike att åtaga sig några som helst förpliktelser gent emot Preussens allierade och att inställa betalningen av subsidierna till Sverige. Det lovade blott att ej oroa Preussen genom någon diversion samt att använda alla sina officier för att i freden tillfredsställa Preussens anspråk d. v. s. förskaffa det Stettin med område och sedan garantera det. Garanti, men ej officier, utlovades även för resten av Pommern. Om Preussen och Sverige komme överens om villkoren för återlämnandet av Stettin, lovade Frankrike i allmänna ordalag att garantera dem utom i fråga om penningersättningen. Frankrike gick in på att såsom garant

[1]) Registre 18 mars 1716. Bibl. nat.

av Westfaliska freden försvara Preussens *nuvarande* besittningar och rättigheter men fordrade ömsesidighet i detta avseende.

De preussiska ministrarna upptogo ej ändringsförslagen synnerligen väl utan hotade att vända sig till andra makter, eftersom Frankrike först efter freden ville garantera Stettin. De framställde även ett förslag till allmän fred, men då Rottembourg anmärkte, att det skulle bli synnerligen svårt att genomdriva, eftersom det var upprättadt utan de intresserade makternas hörande, och att Carl nog lättare skulle ge efter, om Preussen blott framställde sina enskilda anspråk, gick Ilgen slutligen in på, att om Carl genast ville avträda Stettin med område, skulle Preussen fixera sina fordringar därtill, ej ingå någon ny förbindelse mot Sverige, ej giva dess fiender någon hjälp och låta Carl agera fritt i alla länder på andra sidan havet. Fredrik Wilhelm själv framhöll, att den huvudsakligaste fördel, han väntade av fördraget, var garantien av Stettin genast. Den ömsesidiga garantien ävensom garantien av frederna i Utrecht och Baden i sin helhet ville han ej gå in på, eftersom det kunde utsätta Preussen för fullkomlig undergång.

Slutligen överlämnades dock i början av april ett nytt alliansförslag till Rottembourg, som på samma gång fick en vink om, att ifall ej ett snabbt svar härpå kom ifrån Frankrike, måste Preussen ingå nya förbindelser med Ryssland på ett beramadt möte mellan de två monarkerna. Detta nya förslag närmade sig i många punkter det franska men företedde dock ännu en del avvikelser. Sina allierades anspråk hade Preussen här helt och hållet upphört att förfäkta och även avstått från bestämmelserna om den danska delen av Pommern. Angående Stettins avträdande fordrades, att det skulle vara preliminärerna och första artikeln i det förslag till fred, som skulle framställas till Carl, och om han ej gick in härpå, utan att Preussen därför behövde bryta sina redan ingångna förbindelser med

sina allierade, skulle Frankrike efter ratifikationen av fördraget upphöra att betala Carl subsidier. Frankrikes garanti för Stettin skulle presteras genom årliga subsidier av 600,000 écus i händelse av krig. Preussen höll fast vid Frankrikes garanti för alla artiklarna i ett eventuellt fördrag mellan Sverige och Preussen om Stettins återlämnande. Därjämte ville det ej förbinda sig till att i något fall lämna Frankrike väpnad hjälp.

Regenten gav nu i princip efter angående upphörandet av subsidierna till Sverige men fordrade, att Preussen omedelbart efter Stettins avträdelse skulle upphöra att agera mot Sverige, vare sig direkt eller indirekt, att Carl skulle ha sex månader på sig för att bestämma sig angående Stettin, och att subsidiebetalningen först skulle upphöra efter denna tids förlopp. Garantien skulle också träda i kraft först efter sex månader och då fullgöras med det av Preussen föreslagna subsidiebeloppet. Ömsesidigheten i garanti och väpnad hjälp upprätthölls.

När dessa nya order anlände till Berlin, stod Fredrik Wilhelm just i begrepp att åtföljd av Ilgen resa till Stettin för att träffa Peter. Denne försökte där att förmå honom att taga del i det planerade anfallet mot Sverige, men Fredrik Wilhelm vägrade [1]), och Ilgen försäkrade vid återkomsten Rottembourg, att intet tilldragit sig, som kunde menligt inverka på underhandlingen. Emellertid hade de orsaker till misstämning, som förefunnits mellan tsaren och Fredrik Wilhelm, till större delen undanröjts genom mötet, och detta bidrog kanske till de svårigheter, som Ilgen gjorde att gå in på, att Preussen skulle förbinda sig till att ej agera mot Sverige, vare sig direkt eller indirekt, efter avträdelsen av Stettin. Det preussiska motförslaget innehöll visserligen detta löfte men med det ytterst viktiga tillägget »mer än vad dess fördrag med de allierade förpliktar det till», vilket

[1]) *Hartman* sid. 55 följ.

ju betog det så godt som all kraft och verkan. Frankrike skulle dessutom förbinda sig till att ej hindra Preussen att lämna sina allierade fördragsmässig hjälp. Vidare bestämdes tiden för Stettins avträdelse till augusti, och om Carl då ej givit efter, skulle Frankrike, vare sig ett gemensamt förslag till fred i Norden uppgjordes eller ej, icke blott upphöra att lämna honom något understöd utan även på allt sätt hjälpa Preussen att åvägabringa denna avträdelse och sedan genast garantera Stettin. Garantien av Westfaliska freden vägrade Preussen absolut att gå in på. På grund av allt detta trodde Rottembourg, att Fredrik Wilhelm hade andra planer och blott sökte efter en förevändning för att hindra avslutandet av alliansen med Frankrike [1]).

Underhandlingarna mellan Frankrike och Sverige erbjuda under de närmaste månaderna efter det skottska upprorets misslyckande föga av intresse. I själva verket var postgången mellan Sverige och Frankrike så godt som alldeles avbruten. Brev, som strax efter Carls hemkomst till Sverige avsändes till de svenska sändebuden i Paris, framkommo dit först i början av maj. Croissy hade ju stannat i Hamburg, så att han hade ej stort lättare att komma i förbindelse med Sverige, och Campredon fanns visserligen i Stockholm, men hans brev togo nästan lika lång tid, som den svenska regeringens [2]), och genom honom kunde således Frankrike ej få någon kunskap om Carls nuvarande planer, vilka han för övrigt blott fick reda på genom sina vänner inom den svenska aristokratien, då ej någon kansliämbetsman mot kontant erkänsla skaffade honom

---

[1]) Hela underhandlingen mellan Fr. och Pr. är så godt som uteslutande skildrad efter Le Dran »Histoire de la Negociation de l'alliance secrete conclue au mois de septembre 1716 entre le Roy et le Roy de Prusse, Electeur de Brandebourg». Mémoires et documents. Prusse. t. 1.

[2]) Följande data kunna tjäna som bevis härpå: Campr. brev av 20 nov. 1715 framkom 16 maj 1716, 14 jan. 1716—16 maj, 24 febr.—15 maj, 28 febr.—19 maj, 7 mars—16 maj, 1 april—22 april. Detta

tillträde till en mera direkt källa. Följden blef naturligtvis, att de svenska sändebuden i Paris ansattes så mycket hårdare. De kunde dock ej lämna några andra upplysningar än dem, som de sista breven från Stralsund meddelat, att Carl var hågad för en allmän fred under kejsarens och Frankrikes gemensamma medling. En tid bortåt visade sig Frankrike emellertid mindre ivrigt härför, fast det fortfarande yrkade på, att ett svenskt sändebud skulle skickas till Wien. Det ansåg, att mera kunde vinnas genom separatunderhandlingar och önskade livligt få reda på, med vilken av sina fiender Carl helst ville sluta fred, och på vilka villkor. I början gjordes några antydningar om, att det vore bäst att göra början med tsaren eller i nödfall med August [1]), men snart överlät man helt och hållet åt Carl att avgöra detta och påstod, att Frankrike av hänsyn till honom självt dröjde med att sluta allianser [2]). Det tyckes verkligen också ha legat en viss, om än ringa grad av sanning häri, ty under det tidigare skedet av underhandlingarna med Preussen höll Frankrike ju, som ovan visadt, rätt mycket på Sveriges rätt. Emellertid började Huxelles snart visa sig otålig över, att inga underrättelser kommo från Sverige, och ej taga för goda Sparres och Cronströms försök att urskulda dröjsmålet med kölden och den besvärliga postgången utan insinuera, att Carl antingen ej mera hyste förtroende för Frankrike, eller att de svenska ministrarna ej ville rycka fram med de order, de fått [3]).

Dessa framhöllo då, att först borde frågan om medlingen och platsen för kongressen avgöras, innan man

sista tycks vara det första brev som framkom efter det, i vilket nyheten om Carls ankomst till Sverige meddelades, vilket anlände den 29 mars 1716.

[1]) Sp. till Müll. 28 febr. 1716. Gall. R. A.

[2]) Sp. till Müll. 10 april 1716. Gall. R. A.

[3]) Sp. till kon. och Müll. 10 april 1716.

[4]) Cronström och Sp. till Müll. och kon. maj—juni 1716 passim Gall. R. A.

rimligen kunde begära, att Carl skulle meddela sina fredsvillkor. Huxelles yrkade alltjämt på, att först få någon upplysning om fredsvillkoren, och sålunda gick tiden, utan att något uträttades.

Man torde bestämdt kunna neka till, att det var av misstroende mot Frankrike, som de svenska ministrarna så länge lämnades utan order, fast Huxelles låtsades tro det för att försvara Frankrikes beteende mot Sverige senare. Det var dock delvis genom Carls förvållande. I början av år 1716 lät han nämligen utfärda en allmän förordning om, att inga fartyg fingo lämna Sverige, och avbröt således helt och hållet postgången. Grunderna härför voro antagligen uteslutande militära — han ville hindra danskarna att få underrättelse om det planerade infallet i Norge —, men det skadade naturligtvis det diplomatiska arbetet i utlandet, eftersom det räckte ända till den 20 april. Det kan emellertid vara fråga om, huruvida ej en viss beräkning legat bakom det hela. Müllern påstår visserligen, sedan förstärkningar kommit från Danmark till Norge och Carls företag mot detta land misslyckats, att det hela blott varit en diversion, och ej haft Norges erövring till ändamål [1]), men från början hade Carl troligen tänkt sig, att han tämligen lätt skulle kunna intaga hela landet, och i så fall hade hans ställning varit högst väsentligt förbättrad även i diplomatiskt avseende. Vidare hade ännu ej några större tecken till söndring visat sig mellan de allierade, och därför kunde det ännu synas bäst att fasthålla vid planen om en allmän kongress under kejsarens och Frankrikes medling för att ej binda sig åt något håll. Ännu visste Carl dessutom ej, att han måste avstå från varje hopp om väpnadt ingripande från Frankrikes sida, eftersom inga brev senare än från sept. ankommit från de svenska ministrarna i Paris. Möjligen har denna långa tystnad menligt inverkat på Frank-

[1]) Müll. till Preis 21 maj 1716. Utr. reg. R. A.

rikes ställning till Sverige och bidragit till den kallsinnighet, som det hädanefter allt tydligare visade, men det förnämsta skälet härtill låg dock säkerligen i de allmänna europeiska och inre franska förhållandena.

På att förmå Carl till att vidtaga mått och steg för att få denna kongress till stånd koncentrerade sig också de svenska ministrarnas ansträngningar. Alla tyckas ha varit ense därom, såväl Müllern som Lillienstedt och Goertz. I februari utfärdades också fullmakt för Gustaf Cronhielm att vara första och Engelbrechten tredje sändebud vid fredskongressen [1]). Till andre plenipotentiär var Goertz ämnad, fast detta ännu hölls hemligt [2]). Emellertid vidhöll Carl fortfarande sina villkor för att erkänna kongressen i Braunschweig och höll fast vid Frankrikes medling. Han gick dock så långt i medgivanden, att om fienderna blott ville begagna sig av kejsarens medling, skulle det stå dem fritt, men Sverige ville även använda sig av Frankrikes [3]). Dock medgav Carl åt kejsaren den huvudsakliga ledningen av förhandlingarna rörande Sveriges tyska besittningar [4]), vilket emellertid ej tycks så alldeles ha konvenerat Frankrike trots dess ivriga uppmaningar till Carl att sända en minister till Wien. Detta gjorde dock Carl ej förrän i juni, då Stiernhöök utnämndes till resident. Vid denna tid hade en paus inträdt i krigföringen i Norge, och Carl hade mera tid att ägna sig åt diplomatien, som Müllern under de närmast föregående månaderna ensam fått sköta [5]). En beskickning till de tyska

---

[1]) Müll. till K. K. 13 febr. 1716. Utr. reg. R. A.

[2]) Goertz till Müll. 4 febr., 29 febr. 1716. Müll. saml. R. A.

[3]) Müll. till Sp. 9 jan. 1716. Utr. reg. R. A.

[4]) Müll. till Croissy 18 april 1716. Utr. reg. R. A.

[5]) *Carlsons* påstående, sid. 87, att Carl under fyra månader avbröt all gemenskap med främmande hov, är således sanning med modifikation. För övrigt förstår jag ej, varifrån han hämtat tidsuppgifterna: »från medlet af febr. till den 5 juni». Enl. utr. reg. finnes intet brev utfärdadt i Carls namn mellan den 16 jan. och 7 juni, varemot Müll. är i tämligen regelbunden brevväxling med de svenska sände-

furstarna, för vilken i synnerhet Müllern ivrigt verkat, vann ej Carls gillande.

Angående Frankrikes förslag till separatunderhandlingar hade Müllern skrivit obestämdt gillande till Sparre men på samma gång uttalat sina tvivelsmål, om August nu åtminstone vore vidare böjd för att skilja sig från sina bundsförvanter, särskildt Preussen [1]). Carl gjorde i sitt svar till Sparre meddelandet av fredsvillkoren beroende av kongressens sammanträde [2]). Ungefär i samma anda svarade han landtgreven av Hessen-Cassel, som sonderat honom angående en separatfred så väl med tsaren som med Georg. Carl avvisade ej förslaget men ville ej yttra sig därom, förrän mera bestämda anbud förelågo. Emellertid lät han framskymta en större benägenhet för freden med

---

buden hela tiden. Så finnas t. ex. brev från honom till Sparre av 9 jan., 19 mars, 18 april, 21 maj, 28 maj jämte några till Cronström och två till Croissy. *Carlsons* yttrande, sid. 88, att »den kännbaraste brist på medel lät känna sig öfverallt. Det kungliga kansliet var till och med nära att icke kunna expediera några skrifvelser i brist på papper och lack», jämte det citat, varpå det stödes, är ej heller korrekt. Citatet, i Müllerns brev till v. Kochen av 23 juli 1716 (ej juni som C. uppgiver), Müll. konc., lyder: »Ich kann nicht unbemeldt laszen dasz mann mit negstem keinen brief mehr aus mangel an papier und siegelwax wirdt schreiben können (så långt cit. av C.). Die Kammer-Expedition, welche die besorgung deshalben haben solte, entschuldiget sich, dasz Sie alles an die Kriegs-Expedition assigniren müszen, diese aber entziehet sich weder das von denen Ausländischen Expeditionen biszher ausgelegte geldt zu beyschaffung solcher nothwendigkeiten zu erstatten noch selbige ins künfftige zu veranstalten, weswegen die nohtdurft erfordert, das der H. Secret:r solches bey gelegenheit S:r Königl. M:tt geziemend vorbringe, welche alszdann ohne allen Zweifel dero gn:sten befehl darüber an die Kriegs-Expedition abgehen laszen werden». Det hela således blott en tvist mellan ett par ämbetsverk, på vilken en kunglig befallning snart gjorde slut, och ingen osedvanlig finansiell nöd. För övrigt märkes ej heller det ringaste avbrott i Müllerns brevväxling.

[1]) Müll. till Sp. 18 april 1716. Utr. reg. R. A.

[2]) Kon. till Sp. 8 juni 1716. Utr. reg. R. A.

tsaren men hänvisade i öfrigt landtgreven till förhandlingar med Poniatowski [1]).

Carl hade nämligen beslutit sig för att skicka Goertz och Poniatowski till Holland. Ursprungliga ändamålet med resan var, att Goertz skulle försöka skaffa pengar till krigsmaktens underhåll, men Carl ville även ha upplysningar om det politiska läget av en pålitlig och skicklig diplomat, som kände hans åsikter och planer. Ännu i midten av maj tycks Goertz ej haft reda på, vari hans diplomatiska uppdrag skulle bestå [2]), men strax efteråt träffade han konungen och fick då sina instruktioner. Enligt Goertz' uppgift till Müllern innehöllo de blott, att han skulle försöka utforska den verkliga ställningen med avseende på Sveriges intressen och göra en noggrann rapport därom, för att Carl sedan skulle kunna vidtaga sina åtgärder med anledning därav [3]). Förmodligen ha dock under samtalet olika möjligheter kommit på tal och Goertz fått höra konungens tanke därom. För övrigt var det ganska naturligt, om Carl ej nu ville fatta något beslut om separatunderhandlingar, helst som hela läget mera krävde en kraftig militärisk än diplomatisk aktion.

Sveriges militära läge var i själva verket vid denna tid ganska allvarligt. Försöket att intaga Norge kunde betraktas som för tillfället förfeladt, sedan danskarne skickat förstärkningar dit, och i slutet av juni försämrades svenskarnas läge ytterligare genom Tordenskjolds seger i Dynökilen [4]). En offensiv åt detta håll var därefter för tillfället omöjlig, och man kunde snarare vänta en motstöt från den norska sidan. Den huvudsakliga faran hotade dock söderifrån.

---

[1]) Kon. till landtgreven 8 juni 1716. Utr. reg. R. A.

[2]) Goertz till Müll. 16 maj 1716. Müll. saml. R. A.

[3]) Goertz till Müll. 12 juni 1716. Müll. saml. R. A.

[4]) Om fälttåget i Norge se *Nordberg* II sid. 558 följ. och *Lagermark*.

Tsar Peter hade sedan gammalt haft planer på att genom ett anfall på det egentliga Sverige tvinga Carl XII till fred [1]). Nu tycktes rätta ögonblicket vara kommet, sedan Sverige förlorat sina sista besittningar i Tyskland, och han arbetade ivrigt på att vinna sina bundsförvanter för planen. Fredrik IV visade sig till att börja med hågad därför, men Carl XII:s anfall på Norge betog honom lusten, och han anhöll t. o. m. om ryska hjälptrupper för att möta anfallet. Sedan faran för Norge gått över, vände han emellertid åter sina tankar till tsarens förslag och lovade infinna sig till ett personligt möte med honom. Det var emellertid även av vikt att vinna Georgs och Fredrik Wilhelms medverkan, och i synnerhet var den engelska flottans understöd av stor betydelse. Georg själv var mycket hågad för att låta den deltaga i angreppet på Sverige, men hans engelska ministrar ville ej gärna inlåta sig härpå. Den offentliga meningen i England började frukta för Rysslands stora maktutveckling, och särskildt väckte hertigens av Mecklenburg giftermål med tsarens brordotter stora farhågor. En anledning till misstämning mellan tsaren och hans bundsförvanter yppade sig även vid Wismars fall (8 april), då de ryska trupperna hindrades att inrycka i fästningen. Emellertid voro de gemensamma intressena ännu nog starka att sammanhålla de förbundna. Vid mötet i Stettin (början av maj) undanröjdes all misstämning mellan Fredrik Wilhelm och tsaren, så att denne kunde känna sig lugn från detta håll, fast Preussen ej ville verksamt deltaga i anfallet. Vid mötet mellan tsaren och Fredrik IV i närheten av Hamburg avslöts därpå mellan dem en formlig traktat om angreppet på Sverige [2]). Häri bestämdes, att tsaren skulle låta 20,000 ryssar angripa Sverige österifrån. Huvudanfallet skulle göras mot Skåne, och till detta lovade Fredrik IV

---

[1]) *Hartmann, Holm.*

[2]) 3 juni n. st. Avtr. hos *Holm* sid. 152 följ.

ställa 10,000 man kavalleri och tjugo bataljoner, tsaren 40 bataljoner och 2—3000 ryttare. 18 danska och 14 ryska linjeskepp skulle täcka transporten. Dessutom hoppades man, att den engelska flottan snart skulle förena sig med den danska och ryska, och den skulle då användas att blockera den svenska flottan i Carlskrona. Georg skulle dessutom i förening med Fredrik Wilhelm trygga angriparna mot ett möjligt försök från Frankrikes sida att med vapen hjälpa Sverige.

Utsikterna att få hjälp av den engelska flottan syntes också gynnsamma. Det är möjligt, att en viss böjelse för fred har funnits hos Georg, men säkerligen blott om han finge behålla Bremen-Verden. I konferenser med Gyllenborg framhöll Townshend t. o. m., att alla de tyska provinserna voro förlorade för Sverige. Däremot lät han hoppas bistånd av England till att återtaga Östersjöprovinserna. Härom nämndes emellertid ingenting i de instruktioner, som amiral Norris erhöll, då han med flottan avseglade till Öresund. Enligt dessa skulle han, dels genom direkt bud till Carl, dels genom Jackson i Stockholm, framställa följande fordringar 1) ersättning för genom kapare lidna förluster, upphävande av kaparediktet och säkerhet för framtiden, 2) ett högtidligt löfte att ej vare sig direkt eller indirekt understödja pretendenten och att ej hysa jakobitiska flyktingar, 3) övergivande i handelns intresse av alla planer på att erövra Norge eller de danska öarna. Om Carl ginge in på allt detta, ville konungen av England gärna återställa det forna goda förhållandet mellan rikena och erbjöd sina bona officia för att skaffa Sverige en så god fred, som dess nuvarande ställning kunde tillåta. Sedan skulle Norris invänta svar från Carl, och innan det anlände, blott i ytterste nödfall och till försvar för Danmark-Norge gå offensivt till väga mot svenskarna. Han skulle även till dess försöka hindra anfallet på Skåne och i nödfall hota att lämna Sundet och låta svenska flottan handla fritt till Sveriges eget

försvar. Så snart Carls svar kommit, skulle han skicka konungen det och invänta nya order. Om han ansåge det fullt tillfredsställande, skulle han under mellantiden handla mot Danmark som förut sagdt [1]).

Det är svårt att förstå, att man i England verkligen skulle ha tänkt sig, att Carl skulle gå in på något dylikt, och har Gyllenborg givit hopp därom, har han handlat alldeles oförsvarligt, även om Townshend i sitt samtal med honom ej nämnt, att ett angrepp på Norge också skulle förbjudas. Man måste till fullo instämma i Carls yttrande till Gyllenborg, att dessa villkor voro »af den beskaffenhet, att alt hvad det hannoverska huset till sin och några sina bundsförvanters fördehl åstundar, är mycket positift och öfvermåttan ansenligit», men allt, vad Sverige hade att vänta, »allenast består uthi en lös lofven att effter tidernas tillstånd förhjälpa Sverige till en hederlig och säker fred», varför han ej ville yttra sig därom, förrän Georg gjort bestämdare anbud om, vad Sverige hade att vänta [2]). Det är väl sannolikt, att Müllern hade rätt, då han trodde förslaget blott ha framkommit, för att engelska nationen genom Carls avslag, varom man var förvissad, skulle bli uppretad mot Sverige [3]). Carl skickade Norris' brev oöppnadt tillbaka, eftersom han ej var ackrediterad i Sverige, och dröjde med att besvara Jacksons memorial. Redan innan Norris fått veta, att hans brev ej mottagits, hade han emellertid fått order, att som Carl ej svarat och troligtvis ej skulle göra det, underlätta landstigningen i Skåne [4]).

[1]) *Chance:* III.

[2]) Kon. till Gyllenborg 8 juni 1716. Cit. hos *Larsson*, sid. 23 följ.

[3]) *Chance* tror visserligen, att Georg satt tro till Gyllenborgs yttranden om en avträdelse av Bremen-Verden och hoppats att villkoren skulle antagas, men det förefaller högst osannolikt, att Georg skulle invaggat sig i sådana förhoppningar. Att han gärna skulle själv velat vinna allt, vad han önskade, utan att tsarens makt ytterligare vuxit, torde däremot vara otvivelaktigt.

[4]) *Chance* III sid. 698 följ.

För att möta den hotande landstigningen vidtog Carl först och främst kraftiga militära åtgärder. Men även på diplomatiens område kunde kanske något uträttas. Visserligen kunde man knappast hoppas på väpnad hjälp av någon främmande makt, därtill var ingen hågad, och det var ej heller sannolikt, att någon söndring, varav man kunde begagna sig, skulle inträffa mellan fienderna, innan man sett utgången av landstigningsplanen. Man kunde emellertid utså misstroende mellan dem och efteråt försöka begagna sig av det gynnsamma ögonblicket, om något sådant skulle erbjuda sig. Härför fordrades likväl, att därute fanns någon svensk diplomat, som ägde Carls förtroende och därjämte nödig skarpsynthet att klart se den verkliga ställningen och skicklighet att begagna sig av varje tillfälle. Blott en sådan man fanns, Goertz, och därför skickade Carl honom till den viktigaste diplomatiska punkten i Europa, Holland.

Croissy hade under tiden kvarstannat i Hamburg utan att likväl uträtta någonting, bunden som han var av de sista orderna hemifrån. Då regenten emellertid ej av Sparre kunde få några upplysningar om Carls planer, fick Croissy i uppdrag att framhålla för honom nödvändigheten av att meddela Frankrike sina tankar om medlen att få fred och att annars de gynnsamma ögonblicken lätt kunde gå obegagnade förbi. Ur brevet framlyser även en fruktan, att Carl skulle försöka få fred blott genom kejsarens medling. Croissy ålades dock på det bestämdaste att undvika att uppväcka de allierades misstro [1]). Croissy försäkrade till svar, att Carl aldrig skulle övergiva Frankrikes medling, och gjorde ett sista försök att få verka till Sveriges förmån genom en underhandling med tsaren. Han påstod, att denne ämnade göra Wismar till nederlagsplats för hela den ryska handeln, och utmålade hans för-

[1]) Hux. till Croissy 24 april 1716. Suède t. 135. A. E.

hållande till de övriga nordiska allierade såsom i anledning därav mycket spändt. Om Croissy finge ett kreditiv till honom, skulle han nog kunna göra ett godt bruk därav och genom att framhålla Petersburgs avträdelse med några dependentier såsom mycket sannolik få reda på tsarens tankar om freden utan att göra något bestämdt erbjudande från Sveriges sida [1]). Müllerns brev av 18 april skrämde Croissy något, men han var fortfarande övertygad, att man ganska lätt skulle kunna få Carl att förklara sig absolut ej vilja börja några underhandlingar, förrän alla de allierade antagit Frankrikes medling. Croissy fann ej heller de rykten otroliga, som förmälde, att hela förhandlingen skulle sluta med Carls giftermål, och han sade sig ej alls skola bli överraskad, om det bleve med en prinsessa av helt annan religion. Goertz skulle resa till Wien, och man påstod, att han därigenom skulle göra slut på kriget på ett helt oväntadt sätt. Croissy ämnade därför försöka träffa honom i Haag för att utforska honom [2]). Det skulle vara på hemresan till Frankrike, ty Croissy hade nu ändtligen fått sin permission, dock med det uttryckliga åläggandet att offentligen förklara, att han bibehölle sin post som ambassadör hos Carl XII. Före sin avresa fick han dock tillfälle att göra tsaren sin uppvaktning, men några underhandlingar tyckas ej ha ägt rum, annat än att tsaren indirekt lät förstå, att Preussen och Danmark sökt förmå honom att avstå från Frankrikes medling, men att han vägrat [3]). Sammanträffandet med Goertz blev ej heller av, ty dennes resa hade blivit fördröjd, och Croissy erhöll av Huxelles ett förständigande att fortast möjligt komma till Paris, emedan det ej vore lämpligt, att han i Holland sammanträffade med Georg och ännu mindre med Fredrik Wilhelm, vilka båda väntades dit. Framför allt borde han akta sig för att visa

[1]) Croissy till kon. 1 maj, till Hux. 4 maj 1716. Suède t. 135. A. E.
[2]) Croissy till kon. 25 maj 1716. Suède t. 135. A. E.
[3]) Croissy till kon. 1 juni 1716. Suède t. 135. A. E.

någon partiskhet i de nordiska sakerna [1]). Croissy tog förmaningen ad notam, förkortade sitt uppehåll i Holland och anlände den 4 juli till Paris [2]).

Han kom aldrig att återvända, fast han bibehöll sin egenskap av ambassadör till årets slut. Han var ej stort mer belåten med de nya makthavandena i Frankrike än de med honom, och den riktning, den franska politiken allt mer tog, överensstämde ej med Croissys svenska sympatier. Han var ej någon särskildt skicklig diplomat, han lät sig ofta ryckas med av sin livlighet och saknade den kallblodighet, som är nödvändig för diplomaten. Han försökte dock göra sitt bästa för Sverige och Frankrike, vilkas intressen han trodde oupplösligt förenade. Att han ej lyckades övertyga sin regering därom, är ej så märkvärdigt; att hejda den på den väg, den inslagit, översteg t. o. m. krafterna på den långt skickligare diplomat, i vilkens händer under slutet av år 1716 nästan hela underhandlingen mellan Frankrike och Sverige, liksom hela Sveriges utrikespolitik över huvud, vilade, och som just i dessa dagar anlände till Holland: Goertz.

---

[1]) Hux. till Croissy 27 juni. Suède t. 135. A. E.
[2]) Croissy till Hux. 7 juli. Suède t. 135. A. E.

III.

Goertz' underhandlingar i Holland och Frankrike juli 1716—febr. 1717. Frankrikes förbund med Preussen. Brytningen mellan de nordiska allierade. Trippelalliansen.

Under senare delen av år 1716 låg så godt som hela Sveriges utrikespolitik i Goertz' händer. De svenska ministrarna vid de utländska hoven fortsatte visserligen att avgiva rapporter till ombudsråden i Sverige och fingo även ibland order från dem, men de korresponderade även flitigt med Goertz, och orderna hemifrån bekräftade vanligtvis endast dem, de redan fått av honom. Tyvärr lydde några av dem, till skada för det hela, ej alls eller tämligen motvilligt Goertz' råd och förspillde därigenom ofta en dyrbar tid.

Goertz avreste definitivt från bohuslänska skärgården den 25 juni i sällskap med Poniatowski och den holsteinske sekreteraren Stambke, sedan hans fartyg först en gång av danska fregatter tvingats att återvända. Han anlände till Amsterdam den 2 juli, dock utan sitt bagage, vilket danskarna tagit som god pris [1]). Utom de rent diplomatiska underhandlingarna hade han en hel del andra, synnerligen viktiga uppdrag, vilkas framgång delvis berodde på de förras. Hans skriftliga instruktion och hans fullmakt rörde t. o. m. uteslutande dessa andra uppdrag, och de voro

[1]) Goertz till Sp. 16 juli 1716. *Handl. rör. Skand. hist.* VIII sid. 248.

även den ursprungliga anledningen till hans resa. Han skulle försöka upplåna en ansenlig summa penningar, 1 million rdr, värva matroser och skaffa krigsskepp för att förstärka Göteborgseskadern vid en påtänkt expedition till Norge och hade även en del uppdrag för höjande av den svenska industrien. Alla dessa åtgärder gingo ut på att sätta Sverige i så godt försvarstillstånd som möjligt, vilket Goertz ansåg vara enda sättet att få en hederlig fred [1]). För att vinna alla dessa ändamål var Holland den lämpligaste platsen. Amsterdam var ett centrum för sjöfart och lånetransaktioner liksom Haag för diplomatien, och till dessa två städer var också Goertz' verksamhet under slutet av år 1716 huvudsakligen förlagd.

Det första mottagande, han fick, var ej gynnsamt. Köpmännen i Amsterdam voro övertygade, att vid Georgs snart väntade ankomst republiken och England gemensamt skulle börja krig mot Sverige, och därför ville ingen ens åtaga sig att underhålla postförbindelsen mellan Sverige och Holland. Goertz beslöt därför. att, innan han rörde vid frågan om lånet, genom diplomatisk aktion lugna farhågorna och reste nästan genast till Haag. Där fann han ej stämningen stort bättre: ingen trodde på Carls böjelse för fred, eftersom han ej ville skicka sändebud till kongressen i Braunschweig. Goertz förklarade då Carls skäl: att eftersom kejsaren där ville handla som rikets överhuvud, kunde han ej gå in på att erkänna honom som högste domare i fråga om Sveriges tyska besittningar, ifall kejsaren ej förut förklarade, att han ämnade behandla saken rikskonstitutionsenligt. Rätta forum i fråga om riksstånds landförluster vore nämligen riksdagen, och där fordrades enhällighet, för att något sådant skulle kunna beslutas. Därför kunde Sverige ej på grund av de skäl, kejsaren hade, att stå väl med dess fiender våga avstå från detta

[1]) Se härom: *Westrin.*

ordinarie forum, om ej kejsaren avgåve nämnda förklaring, vilken innebure, att blott quæstio quomodo? ej quæstio an? skulle behandlas på kongressen. Detta tycktes göra ganska god verkan. Chasteauneuf förklarade sig övertygad därav och bad att få en skriftlig uppsats om saken, emedan varken Sparre eller Croissy tyckts ha ett riktigt begrepp därom. Heinsius förklarade t. o. m., att han alltid varit av den åsikten, att Carl ej enligt kejsarens förslag kunde skicka sändebud till kongressen. Även i fråga om handeln visade han sig tillmötesgående. Han klagade visserligen över de stora förluster, holländarna ledo, men sköt ej skulden på Carl utan uteslutande på det olycksaliga kriget och beklagade, att England handlade annorlunda mot Carl än republiken, varav även denna lede skada. Goertz klandrade dock Holland, därför att det i allt följde England, men då Heinsius sedan visat sig orolig häröver, lät Goertz säga honom, att Carl lade hela skulden för republikens hållning på det engelska partiet, varpå Heinsius svarade med vänskapsförsäkringar. Ett samtal mellan Goertz och Heems, det kejserliga sändebudet i Haag, ledde ej till något resultat, ej heller ett med Kurbayerns minister, vilken emellertid passade på och bad om Sveriges medverkan för att skaffa Bayern och Cöln återinträde i kurfurstekollegiet. Han medgav även, att den beskickning till de tyska riksfurstarna, som Müllern varit så ivrig att få till stånd, blott skulle bragt dem i en obehaglig belägenhet, då de i alla fall ej skulle kunna våga göra något utan att förut vara ense antingen med kejsaren eller Frankrike. Därtill fanns emellertid nu ingen utsikt, ty kejsaren hade tillräcklig sysselsättning med turkiska kriget, som nu ansågs oundvikligt, och vad Frankrike beträffar, fann Chasteauneuf sig t. o. m. föranlåten att för Goertz beklaga sig över Sparres och Stiernhööks försök att få till stånd en sammanslutning mellan Frankrike och några tyska furstar för att med vapen i hand återförskaffa Sverige dess tyska besittningar.

Några obestämda antydningar om fred gjordes även till Goertz under denna hans första vistelse i Haag. Då Georg passerade genom Holland, åtföljdes han av Goertz' kusin med samma namn, kammarpresident i hannoversk tjänst, och denne påstod, att Georg nu vore mera benägen för fred, eftersom han vore missnöjd så väl med tsaren som med nästan alla sina andra allierade. Även Bernstorff, Georgs främste hannoverske minister, som på genomresan ett par dagar uppehöll sig i Haag, försökte försvaga det dåliga intrycket av Jacksons memorial. Då Stambke ville till honom återlämna Norris' brev, frågade han, vad svar Jackson fått på sitt memorial och Stambke på de förslag, han haft i uppdrag att muntligen framföra till Carl. Denne svarade då, enligt Goertz' anvisning, att memorialet vore så oförskämdt och innehöll sådana fordringar, att Carl förmodligen ej skulle värdigas besvara det. Själv hade han ej ens vågat framföra sitt uppdrag, då han funnit Carl i spetsen för en ansenlig armé. Bernstorff sade då, att det hela ej varit så illa ment, att Georg skulle bli mycket glad över, att Carl mot förmodan vore i stånd att försvara sig, att meningen med manövern med Bremen-Verden blott varit att få dem ur fiendernas händer, ej att taga dem från Carl, men undrade, om Georg ej på något sätt skulle kunna tillfredsställa Carl rörande Bremen [1]). Härpå ville emellertid Stambke ej den gången inlåta sig, men då Bernstorff nästa dag ånyo började tala om fred, hade han fått nya instruktioner av Goertz och svarade därför, att eftersom Hannover börjat kriget borde det också börja med att framställa fredsförslag. Han frågade därjämte, om han som holsteinare obehindradt kunde få passera Lüneburg, vartill Bernstorff jakade och uppmanade honom att då komma

[1]) »ob denn aber der König von England nicht ettwa Ewr. Königl. Maj:tt wegen des brehmischen irgends wodurch dero convenientz solte machen können.»

till Hannover, emedan han där kanske kunde få höra något mer om freden.

Även från tsaren och Danmark kommo antydningar om fred, varvid den förre räknade på att få behålla Viborg, Narva, Estland med Reval, det senare gjorde anspråk på Slesvig och Rügen. Så synnerligen allvarligt menade torde dessa närmanden ej ha varit, eftersom den stora landstigningen just nu var i görningen, och Goertz överskattade dem ej heller utan förhöll sig ganska reserverad och svarade blott, att om fienderna önskade fred, borde de framkomma med ordentliga förslag, då han skulle inberätta saken för Carl, varpå man finge komma vidare överens på en allmän fredskongress [1]).

Efter dessa diplomatiska förhandlingar återvände Goertz till Amsterdam för att försöka uträtta något med avseende på sina övriga uppdrag, då nu sinnena i någon mån blivit lugnade. Hans strävanden kröntes också av framgång. Snart kunde han meddela Carl, att om det ej bleve krig mellan Holland och Sverige, och om landstigningen i Skåne misslyckades, skulle man kunna få låna hela två millioner rdr t. o. m. på bättre villkor, än man tänkt sig. Även angående matrosvärvningen hyste han goda förhoppningar, och han hade fått ögonen på ett krigsskepp, som han hoppades kunna få köpa, om nödig hemlighetsfullhet iakttoges [2]).

Sedan dessa saker sålunda blivit åtminstone preliminärt ordnade, kunde Goertz åter vända sin huvudsakliga uppmärksamhet till det diplomatiska arbetet. Hans strävan tycks vid denna tid förnämligast ha gått ut på att få en allmän kongress till stånd. Hade man väl lyckats häri, trodde han ej, att det skulle bli svårt att skilja en eller annan av fienderna från ligan eller åtminstone åstadkomma en sådan förvirring bland dem, att de ej skulle komma till

[1]) Goertz till kon. $^{20}/_{31}$ juli 1716. Holl. R. A.

[2]) P. S. till föreg. brev.

någon enighet följande år. För övrigt tyckas hans planer ej ha varit bestämdt utformade, om än tsaren var den, han i främsta rummet tänkte söka skilja från ligan: han väntade på, att situationen skulle klarna genom krigsutbrottet mellan kejsaren och turkarna och genom misslyckandet av den planerade landstigningen. I synnerhet det senare var naturligtvis av allra största vikt, och de åtgärder, Goertz hittills vidtagit, voro blott preliminära, något resultat väntade han ej för ögonblicket av dem, han ville blott förbereda marken för arbetet efter landstigningsplanens misslyckande.

Härpå hoppades han nämligen ganska säkert. Han lämnade Carl alla upplysningar, han kunde, rörande fiendernas styrka. Diversionen från Finland påstod han ej vara mycket farlig, eftersom bland de ryska trupperna där härskade stort elände. Han visade sig full av förtröstan och sade, att Carl snarare önskade än fruktade en landstigning, emedan han därigenom komme i tillfälle att slå ett stort slag. Han sökte uppliva de svenska ministrarnas sjunkna mod, så att de ej skulle anse fred på vilka villkor som helst som det bästa för Sverige utan modigt framhålla dess rättvisa sak [1]).

I fråga om de två makter, på vilkas bistånd Sverige möjligen kunde räkna för att vinna freden, Frankrike och kejsaren, märker man i början hos Goertz en alldeles bestämd förkärlek för Frankrike, tvärt emot vad Campredon i sina rapporter hem uppgivit [2]). Goertz var ej heller alls gärna sedd vid kejserliga hovet. Före hans avresa från Sverige hade det varit tal om, att han skulle göra en resa till Wien för att ordna frågan om kongressen i Braunschweig, vilken ju hittills utgjort ett oöverstigligt hinder för alla försök att få en allmän fredskongress till stånd. Då han kom till Holland, fick han emellertid så tydliga vinkar om, att man ej önskade hans närvaro vid det kejserliga

[1]) Goertz till kon. $^{20}/_{31}$ juli 1716. Holl. R. A.

[1]) Se ovan sid. 41.

hovet, att hela resan inställdes [1]). Han var således ej särskildt gärna sedd vare sig i Wien eller Paris, fast man på det senare stället visade betydligt större hänsyn för honom. Att han själv nu visade sig föredraga Frankrikes medling framför kejsarens, berodde sannolikt helt enkelt därpå, att han ansåg Frankrike vara mest hågadt och bäst i stånd att hjälpa Sverige. Kejsaren stod sedan gammalt på god fot med England, och det var av så mycket större vikt för honom nu att försäkra sig om dess vänskap, som han kunde befara ett anfall från Spanien på Italien, när kriget mot turkarna brött löst. Han hade också helt nyligen, $\frac{25 \text{ maj}}{5 \text{ juni}}$ 1716 med Georg avslutit ett defensivt förbund, varigenom de båda kontrahenterna garanterade varandra sina besittningar och rättigheter och förpliktigade sig till ömsesidig hjälpsändning, om de anfölles [2]). Visserligen hade Georg avslutit denna traktat blott som konung av England, ej som kurfurste av Hannover, så att det ej innebar något godkännande från kejsarens sida av Bremen-Verdens införlivande med Hannover, men man kunde ju ej vänta, att han kraftigt skulle uppträda däremot. Även till de övriga nordiska allierade måste kejsaren taga hänsyn, eftersom han möjligen skulle kunna erhålla hjälp från dem i kriget mot turkarna. Frankrike däremot var ju sedan gammalt Sveriges bundsförvant, det tycktes hava allt intresse av, att Sverige skulle återfå åtminstone så mycket som möjligt av sina tyska besittningar, man ansåg det ej stå i särskildt vänligt förhållande till någon av Sveriges fiender, och förhållandet till England isynnerhet troddes vara så spändt, att ett krig var ganska sannolikt.

Goertz efterkom därför Sparres begäran om ett möte och reste till franska gränsen, där sammanträffandet ägde rum i närheten av Douai. Där försåg Goertz Sparre med

---

[1]) G. till Müll. 20 aug., $^{14}/_{25}$ sept. 1716. Müll. saml. R. A.

[2]) *Michael* I sid. 674.

argument mot de två klagomål, varmed franska hovet jämt urskuldade sin kylighet och dröjsmålet med utbetalningen av subsidierna: Carls vägran att skicka sina ministrar till kongressen i Braunschweig och hans dröjsmål att meddela Frankrike sina tankar om en allmän fred. Det förra bemötte Goertz som förut i Holland [1]), det senare därmed, att fienderna, som orättmätigt börjat kriget, borde först framställa sina förslag, så finge man se, vilken part det vore, som ej ville fred. Så hade Frankrike gjort, när det haft överhanden, och även de allierade i sista kriget [2]). Men Goertz dämpade även Sparres iver, då denne alltför mycket beklagade sig över Frankrike, och hänvisade till dess svåra ställning, då det på allt sätt måste söka undvika att giva England någon förevändning till krig, som det härskande partiet i detta land ivrigt eftertraktade. För Carl vore ett sådant krigsutbrott ej önskvärdt, ty då skulle han bli helt och hållet utan hjälp från Frankrikes sida. Man måste nöja sig med att underhålla dess vänliga stämning mot Carl, tills kriget med turkarna tagit fart, då man kunde bilda ett parti i riket för att understödja Carls rätt enligt Westfaliska freden [3]).

Sparre inlämnade också efter sin återkomst till Paris ett memorial härom till Huxelles, och denne lovade, att Frankrike skulle använda sina officier i riket för att Carl skulle på ett tillbörligt sätt inbjudas till en fredskongress, men önskade, som förut, att initiativet skulle utgå från de tyska furstarna. Slutligen samtyckte han dock till att skicka order därom till Gergy, franska sändebudet vid riksdagen i Regensburg. Han lovade även, att Chasteauneuf skulle få befallning att hos Kurakin inlägga protest mot demoleringen af Wismars fästningsverk, emedan tsaren kanske ej bättre önskade än att få en förevändning att vägra sitt bifall härtill [4]).

---

[1]) Se ovan sid. 77.

[2]) Detta senare påstående var dock ej fullt riktigt.

[3]) Goertz till kon. 20 aug. (trol. n. st.) 1716. Holl. R. A.

[4]) Cronström till Müll. och kon. 23, 31 aug. 1716. Gall. R. A.

För övrigt sökte Goertz även anlita Frankrikes hjälp för att befordra söndringen mellan de allierade och komma till en separat uppgörelse med tsaren. Enligt avtal med Sparre, som framställde en liknande begäran i Paris, anhöll Goertz, att Chasteauneuf skulle åtaga sig att förmedla en särfred mellan Sverige och Ryssland och bad honom uppmuntra tsaren i hans anspråk på Wismar. Sparre tillade, att Carl vore villig att avstå Ingermanland med Petersburg [1]). Någon separatunderhandling med tsaren ville emellertid franska regeringen ej numera veta av, eftersom den skulle ådraga Frankrike de övriga allierades vrede utan att gagna Carl. Chasteauneuf skulle i stället be att få veta Carls villkor för en allmän fred. Visserligen skulle han gentemot Goertz låtsa, som om detta ej behövde hindra en separatunderhandling med tsaren, och t. o. m. lova att göra sitt bästa för att hindra Wismars demolering, men i själva verket skulle han ej göra någonting alls [2]), och han erkände också för Goertz, att han ej gjort det [3]). Goertz var för tillfället ej enträgen utan förklarade blott, att Carl XII skulle giva närmare upplysning om sina fredsvillkor efter fälttågets slut. På ett annat håll vidtog Frankrike emellertid några åtgärder till Sveriges förmån. Det beslöts nämligen i »con-

---

[1]) Goertz till kon. 20 aug. 1716. Holl. R. A. Cronström till Müll. 28 aug. 1716. Gall. R. A. *Syveton* II sid. 47 följ. Goertz nämner i sin rapport till kon. intet om någon fredsunderhandling utan blott, att han bedt Chasteauneuf styrka tsaren i hans anspråk på Wismar, vilket var enda sättet att hindra dess demolering och vållade split mellan de allierade. Därom hade dock G., enl. sitt brev till Sp. av 25 aug. 1716 (tryckt i *Handl. rör. Skand. hist.* VIII sid. 258 följ.) ej några order. Han ville också, att saken skulle hållas hemlig, och att framställan därom ej skulle göras i mem. utan blott muntligen, vilket han hoppades vara tillräckligt, för att Chasteauneuf skulle få nödiga order. Kon. gillade emellertid sedan Goertz' åtgärd i detta som i alla andra avseenden. Kon. till G. 11 sept. 1716. Kungl. konc. R. A.

[2]) *Syveton* II sid. 48 följ.

[3]) Goertz till kon. $^{14}/_{25}$ sept. 1716. Holl. R. A.

seil de regence», att man skulle genom att påverka ligen göra några ansträngningar för en allmän fred och även uppfylla det löfte man givit Sverige genom att i hemlighet försöka bearbeta de tyska furstarna till dess förmån [1]). Att Frankrike nu ställde sig avvisande gentemot en separatfred mellan Sverige och tsaren, vartill det förut självt uppmuntrat, berodde på den riktning, dess politik just nu höll på att taga: på alliansen med England.

Under de första månaderna av året 1716 hade förhållandet mellan Frankrike och England, som ovan nämndt, varit synnerligen spändt. Regenten tillbjöd upprepade gånger Georg sin allians, och den tillbakavisades visserligen ej direkt, men man uppställde sådana villkor, att de voro omöjliga för regenten att gå in på. De engelska fordringarna voro tre: 1) att pretendenten skulle tvingas taga sin tillflykt till andra sidan Alperna och ej mer få vistas i Avignon, 2) att engelska upproriska undersåtar ej skulle få vistas i Frankrike, 3) att kanalen vid Mardyck skulle förstöras eller åtminstone göras otillgänglig för större fartyg. I princip förklarade sig regenten villig att gå in på dessa fordringar, men Georg uppställde ett preliminärt villkor, som regenten ansåg vara så förödmjukande, att han absolut ej ville samtycka därtill: han fordrade pretendentens avlägsnande före underhandlingarnas början. Då Georg ej tycktes vilja giva det ringaste efter häri, oaktadt regenten erbjudit sig att låta det ske mellan fördragets undertecknande och ratifikation, och faran för den gamla trippelalliansens omedelbara återupplivande gått över genom Hollands förklaring till förmån för en allians med Frankrike samtidigt som med kejsaren [2]), beslöt regenten att sätta hårdt mot hårdt och förklarade slutligen (9 juni) för Stair, Englands sändebud i Paris, att om Georg vidhöll sin fordran, måste han tro, att han ville krig, och skulle då försvara sig så godt han

[1]) Registre, 16 aug. 1716. Bibl. nat.

[2]) Se ovan sid. 59.

kunde. Detta imponerade något på den engelska regeringen, och då kort efteråt regenten gjorde ett ytterligare försök på en mera privat väg, artade sig underhandlingen genast bättre. Då Georg skulle resa till Hannover, åtföljd bland andra av den ene av utrikes-statssekreterarna, Stanhope, skickades nämligen abbé Dubois, som var en gammal bekant till denne, till Haag för att i största hemlighet försöka få tala med honom. Just i samma dagar, som Goertz gjorde sitt första besök i denna stad, ägde deras sammanträffande här rum (10—11 juli 1716). Vid detta möte bröts isen, och fast ej alla svårigheter ännu voro undanröjda, gick underhandlingen raskt undan mellan Stanhope och Dubois i Hannover, dit den senare begivit sig med nödiga fullmakter, och redan den 13 augusti undertecknades en konvention, som sedan kom att utgöra basen för trippelalliansen. Snart kommo även underrättelser om händelser i Norden, som gjorde Georg nästan lika ivrig att avsluta alliansen som regenten, och sedan efter långa debatter i England Mardyck-saken blifvit ordnad, avslöts den 28 sept. i Hannover en traktat, som till hela sitt innehåll var fullkomligt lika med det slutliga, formliga fördraget mellan Frankrike och England. På grund av en del formella svårigheter undertecknades detta emellertid först den $^{17}/_{28}$ nov. i Haag [1]). Numera var det för övrigt ej Frankrike, som skyndade på, ty det ville helst ha Holland med på samma gång vid det formella undertecknandet, utan England, som var oroligt över den vändning sakerna tagit i Norden [2]).

Under tiden hade nämligen den tillämnade landstigningen i Skåne gått helt och hållet om intet. Transporten av de ryska trupperna till Danmark hade dragit långt ut på tiden, så att de ännu i början av september ej alla voro samlade på Själland. Tsaren förklarade då, att han beslutit uppskjuta det hela till nästa år eftersom årstiden vore för

[1]) Se härom *Wiesener* I, *Bliard* I, *Michael* I sid. 747 följ.

[2]) Registre 25 okt. 1716. Bibl. nat.

långt framskriden. Detta torde verkligen också ha varit den förnämsta orsaken, men även andra ha medverkat till detta beslut. Carl XII:s kraftiga försvarsanstalter ha nog imponerat på tsaren, men ännu större inflytande torde misstron till bundsförvanterna ha utövat. Tsaren hyste stor ringaktning för danskarna, och han uttydde även alla delvis oundvikliga dröjsmål till det värsta. Han visste sig hava flera inflytelserika fiender i Fredrik IV:s omgivning, särskildt general Dewitz, som var född mecklenburgare. Ännu mera fruktade han dock det hannoverska hovets anslag. Den iver, som Georg efter flera svängningar slutligen visat att understödja företaget mot Skåne, och som härrörde av begäret att både bli av med ryssarna och med deras hjälp tvinga Carl att avträda Bremen-Verden, tydde tsaren nu som ett försök att bringa hans här och flotta i fördärvet. Georg och Bernstorff, som under inga omständigheter ville ha ryssarne kvar i Mecklenburg under vintern, försökte övertala tsaren att ändra sitt beslut och företaga landstigningen detta år, men därav styrktes denne blott ännu mer i sina misstankar. Hans avsikt var att återupptaga landstigningsplanen nästa vår, och han ville därför låta både sin här och flotta övervintra i Danmark och Mecklenburg. Härpå ville dock varken Fredrik eller Georg gå in, och det gick så långt, att de överlade om vidtagandet av våldsamma åtgärder för att köra bort ryssarna. Härav blev visserligen ingenting, men brytningen var i alla fall ohjälplig: den nordiska ligan var sprängd [1]). Detta utgjorde naturligtvis en stor förbättring i Sveriges politiska ställning, och nu först hade den situation inträdt, på vilken Goertz hade räknat för att skaffa Sverige de bästa möjliga fredsvillkor.

Preussen hade under detta år ej tagit någon mera verksam del i de nordiska angelägenheterna, men det hade närmat sig Ryssland under de bägge monarkernas möte i

---

[1]) Se härom: *Hartman, Holm, Chance* III.

Stettin. Vid återkomsten därifrån hade Ilgen visat sig mycket ohanterlig mot Rottembourg, så att denne trodde, att underhandlingen om det franska förbundet numera drevs endast för syns skull [1]). Som Fredrik Wilhelm begivit sig på en resa till Kleve, vilade underhandlingarna en tid, och först i början på juli avsändes nya order till Rottembourg. Regenten ville ej gärna binda sina händer gent emot de allierade så, som Preussen fordrade, emedan han därigenom kunde förlora det förtroende hos Carl, som han just skulle använda för att förskaffa Preussen Stettin. Han var ej heller hågad för att uppge punkten om, att en plan till allmän fred skulle upprättas, men gjorde ej dess antagande till ett oeftergivligt villkor. Däremot vägrade han absolut att låta i alliansen införa något, som kunde låta förmoda, att Frankrike skulle använda vapenmakt för att utverka Stettins avträdelse av Sverige. Carl skulle nog aldrig samtycka till denna uppoffring, om han ej vore säker på, att Preussen sedan ej skulle agera mot honom, men eftersom det kunde ha skäl att frukta sina allierades hämnd, om detta bleve bekant, kunde det ju sättas i en hemlig separatartikel. Rottembourg borde påpeka alla svårigheterna vid fredsslutet och därför först hålla på den föreslagna fristen av sex månader för Carl men kunde till slut gå in på att minska den till fyra. Likaså finge han samtycka till, att Preussen efter dess förlopp kunde handla fritt mot Sverige, utan att Frankrikes garanti för Stettin därigenom rubbades. Däremot borde han hålla på, att den utlovade hjälpen i händelse av krig skulle vara ömsesidig, men Preussens förbindelser skulle inskränkas till vad som rörde fördragen mellan Frankrike och riket. Om Rottembourg ej kunde föra underhandlingen till slut, borde han försöka dra ut på tiden så länge som möjligt. Om Preussen hade reda på Frankrikes underhandlingar med England och Holland,

[1]) Se ovan sid. 64.

borde han avväpna dess misstankar genom att försäkra, att de blott åsyftade fredens upprätthållande, och till yttermera visso erbjuda sig att genast underteckna fördraget enligt de order, han fått.

Georg måtte emellertid ha fått någon aning om underhandlingarna i Berlin, ty han skrev till Fredrik Wilhelm och uppmanade honom, dels att troget hålla sig till den nordiska ligan, dels att ingå i det förbund, som Frankrike föreslagit England och Holland, men varnade honom för att vara för öppenhjärtig mot Frankrike, som med sina alliansanbud hemsökte de flesta stater i Europa.

Af de franska ändringsförslagen opponerade sig ligen mest mot det, som innehöll, att Preussen skulle lova att ej bistå sina allierade, om Carl avträdde Stettin, och mot ömsesidigheten i förbindelsen att lämna hjälp. Tsaren hade 70,000 man vid Preussens gränser, så att den förra förbindelsen skulle medföra landets totala undergång, och vad följden skulle bli av den senare, hade man allt för färska exempel på för att våga inlåta sig därpå. Angående de omstridda punkterna framställde han slutligen som Preussens ultimatum: att efter alliansens avslutande ett förslag till allmän fred skulle upprättas, vilket Preussen på allt sätt skulle understödja; att fristen för Carl bestämdes till sex månader, men att Preussen därefter skulle äga handlingsfrihet; att Frankrike skulle garantera alla bestämmelserna i § om ett eventuellt återlämnande av Stettin; att § om hjälpen skulle strykas.

Regenten svarade med att giva Rottembourg tillåtelse att oförändradt antaga Preussens ultimatum. Dock borde han om möjligt försöka få det att gå in på, att om Westfaliska freden, bekräftad i Nijmegen, Rijswijk och Baden, kränktes, Preussen då skulle använda alla medel, som ej strede mot dess plikt som riksstånd, för att få en sådan oro att upphöra. Men han skulle framhäva, att Frankrike genom dessa stora eftergifter bevisade, att det uppriktigt

önskade Preussens vänskap, och att om Preussen ville ingå nya allianser i eller utom riket, Frankrike gärna skulle deltaga häri.

Då Frankrike således i allt givit efter för Preussens önskningar, fördes underhandlingen snart till ett lyckligt slut. Ett par saker lyckades emellertid Rottembourg genomdriva. Preussen ville visserligen skriftligen blott förbinda sig att ej agera offensivt mot Sverige, men det erbjöd sig att muntligen låta försäkra Carl, att det ej skulle lämna någon hjälp mot honom utan av alla sina krafter verksamt bidraga till att skaffa Sverige en så god fred som möjligt. Bestämmelsen om ömsesidig hjälp fick till slut stå kvar, sedan orden »till och med med vapen» strukits. Däremot gjordes fördragets hemlighållande till ett oeftergivligt villkor, och då Rottembourg framhöll svårigheten att i så fall få Carl till att avträda Stettin, erbjödo preussarna sig att genom Frankrike till Carl i utbyte mot akten härom överlämna en förbindelse att ej agera mot honom under det pågående kriget. Rottembourg samtyckte då även härtill, och den $^{3}/_{14}$ sept. 1716 [1]) undertecknades fördraget i Berlin av Rottembourg å ena sidan och Dönhoff, som trädt i stället för Dohna, Printz och Ilgen å den andra [2]).

Frankrike hade således tagit ett steg, som stod i direkt strid med dess allians med Sverige. Dock kan man ej säga, att det gjort det utan motsträvighet, eller att det helt och hållet offrat Sveriges intressen, ty Preussen hade ju förbundit sig att söka skaffa Sverige en så fördelaktig fred som möjligt, och redan det var ju en fördel, att Preussen, låt vara villkorligt, skildes från Sveriges övriga fiender. Man kan ej heller säga, att detta fördrag, åtminstone i sina konsekvenser, stod i riktigt god samklang med det ungefär sam-

[1]) Så enl. Le Dran. Enl. *Droysen* IV. 2 sid. 179 skedde undertecknandet den $^{6}/_{17}$ sept. Sannolikt äro därför de preussiska och franska exemplaren av fördraget av olika datum.

[2]) Le Dran. Mém. et doc. Prusse t. 1. A. E.

tidigt avslutna förbundet med England. Detta visade sig snart, ty då ratifikationerna utväxlades, den 13 oktober, sade Ilgen, att man måste vänta med den föreslagna ligan inom riket, eftersom Preussen höll på att ingå viktigare förbindelser, nämligen med tsaren.

Då denne råkat i konflikt med Georg och Fredrik IV, hade hans truppers ställning i Mecklenburg blivit rätt prekär, och slöte Preussen sig till England-Hannover och Danmark, kunde den bliva synnerligen farlig. Just vid tiden för den franska alliansens avslutande sökte Peter därför på allt sätt vinna Fredrik Wilhelm för sig. Denne å sin sida var ej heller obenägen för ett närmare förbund med tsaren. Han stod på ganska dålig fot med sin svärfader Georg, och dennes försök att genom kejsaren förmå Fredrik Wilhelm att hjälpa till att utdriva ryssarne ur riket strandade därför helt och hållet. I stället närmade han sig Peter och försökte få till stånd ett stort förbund mellan Frankrike, Preussen, Ryssland och Sverige, sedan de tre sista slutit fred med varandra under Frankrikes medling. Rottembourg svarade endast i allmänna ordalag och påpekade, att han först måste veta tsarens fredsvillkor och vad alliansen skulle innehålla, innan han kunde närmare inlåta sig härpå. För att visa vikten av skyndsamhet framhöll Ilgen dels hänsynen till England, dels påstod han, att kejsaren ämnade sluta fred med turkarna fortast möjligt för att sedan använda alla sina trupper till att göra slut på nordiska kriget. Därför måste Fredrik Wilhelm söka sig ett stöd i tsaren och skulle just sammanträffa med honom. Kejsaren vore nu övermäktig, men genom en sådan stor allians kunde man stäcka hans makt, vilket tydligtvis låge i Frankrikes intresse. Rottembourg tyckte, att detta bättre kunde ske genom ett förbund inom riket, och Ilgen gick in härpå men påstod, att ett sådant endast skulle befordras genom den stora alliansen. Rottembourg märkte, att Preussen var absolut bestämdt för denna plan och ansåg den även

själv vara bra, endast utsatt för den risken, att tsaren skulle dö och oroligheter utbryta i Ryssland [1]). Kort därpå tillknötos banden mellan Peter och Fredrik Wilhelm ännu fastare än förut vid de båda monarkernas personliga sammanträffande i Havelberg (midten av nov. 1716). Där avgåvos även ömsesidiga deklarationer, varigenom Preussen och Ryssland lovade varandra hjälp, om någon av den nordiska ligans medlemmar ville utträda därur och tvinga dem att till Sverige återlämna de erövringar, de genom föregående traktater garanterat varandra, varjämte de överenskommo att med all makt arbeta på Wismars demolering [2]). Spetsen i denna överenskommelse var tydligen riktad mot Georg, och det stämde således illa överens med det mellan England och Frankrike ingångna fördraget, att detta senare visade sig hågadt att ingå på Preussens alliansförslag.

Frankrike hade emellertid redan förut sökt närma sig tsaren. Utom de förut omnämnda försök, som genom Besenval gjorts för att komma i förbindelse med honom, hade Chasteauneuf vid flera tillfällen sökt närma sig Kurakin, och denne hade visat sig ganska tillmötesgående [3]). Även tsaren personligen hade man haft i sinnet att påverka i franskvänlig riktning. Då han i juni 1716 väntades till Pyrmont, erhöll De la Marck, då franskt sändebud vid kurpfaltziska hovet, order att begiva sig till honom, försöka utplåna hans misstankar mot Frankrike och göra antydningar om en vänskapstraktat, som skulle följas av ett handelsfördrag. Eftersom Frankrike önskade sluta ett sådant med honom, kunde han förstå, att det ej skulle motsätta sig fredsvillkor, som skulle skaffa honom fast fot vid Östersjön. Av det sätt, varpå detta upptogs, finge De la Marck döma, om han borde närmare förklara sig över Frankrikes benägenhet att försöka få Carl att avträda Petersburg med

[1]) Rott. till kon. 29 okt. 1716. Prusse t. 53. A. E.
[2]) Se *Hartman* sid. 117.
[3]) Registre. Passim.

tillräckligt område å båda sidor för att skydda denna stad. Därpå borde han också försöka få reda på, om tsaren var hågad för att understödja sina allierades pretentioner eller skulle nöja sig med att få sina egna fordringar tillfredsställda. Härvid måste han dock iakttaga den yttersta försiktighet, eftersom Georg även skulle vara närvarande i Pyrmont, och blott framställa det »som av sig själv» [1]). Visserligen blev hela resan ej av, eftersom tsarens vistelse i Pyrmont blev av mycket kort varaktighet [2]), men det framgår ändå härav, liksom av de antydningar Frankrike förut gjort till Sverige om en separatfred med tsaren, att det haft sina blickar allvarsamt riktade åt detta håll. Sedermera trängdes tanken på denna allians undan av förhandlingarna om förbundet med England, och Chasteauneuf fick t. o. m. order att avböja ett förslag till förbund mellan Frankrike, Ryssland, Preussen och August eller vilka andra furstar i riket, som regenten önskade, vilket av Kurakin framställdes i slutet av juli [3]). Detta skedde nog förnämligast för att ej äventyra utgången av den engelska underhandlingen, vilken då ännu var oviss, och vars misslyckande lätt kunde haft till följd ett fredsbrott. Nu var förbundet med England slutet, så att för ögonblicket ingen fara hotade därifrån, men allianser voro vid denna tid allt för opålitliga, för att man skulle våga bygga allt för mycket därpå, och i synnerhet ansågs detta vara fallet med alliansen mellan England och Frankrike, vilkas intressen man betraktade som oförenliga. Därför skänktes nu mera gehör åt Preussens förslag, som ju var i överensstämmelse med Frankrikes traditionella politik och understöddes av hovpartiets män, under det att det naturligtvis bekämpades av Dubois. Under hela den följande tiden märker man dessa svängningar i Frankrikes politik mellan två motsatta system, och de inverkade

[1]) Hux. till De la Marck, 18 juni 1716. Russie t. 6. A. E.
[2]) Hux. till De la Marck 20 juli 1716. Russie t. 6. A. E.
[3]) *Syveton* II sid. 48.

i synnerligen hög grad på dess förhållande till Sverige. Det ville ej helt uppoffra Carl XII, men det såg främst på sin egen fördel och ville, att han först skulle sluta fred med den makt, för vilken dess politik för tillfället var mest benägen. Som emellertid principen om vänskapen med England slutligen gick segrande ur striden och på det hela taget hade övervikten, under det att de svenska intressena snarast krävde fred och vänskap med Ryssland, blev följden den, att de franska och svenska statsmännens strävanden för fred i Norden ofta gingo i motsatt riktning och neutraliserade varandra, så att ingenting uträttades, just då det gällde att gripa tillfället i flykten. Härpå lämnar de följande årens historia mångfaldiga bevis.

Man kan således ej, såsom *Syveton* [1]) gör, påstå, att regenten ej haft öppet öga för de fördelar, som ett fullföljande av Ludvig XIV:s nordiska politik, en förbindelse med Preussen, Ryssland och Sverige, skulle medföra. Att detta sistnämnda land skulle vara med i alliansen framgår nämligen alldeles tydligt av de omständigheter, under vilka Preussens förslag framställdes, och visar sig även i det följande. Hans klander av Dubois, emedan denne ej begagnat sig av Georgs fruktan för ryssarna, är även delvis ogrundadt: när Peter tillkännagav sitt beslut att ej detta år försöka en landstigning, var saken i Hannover så godt som avgjord, och under den närmast föregående tiden hade ju förhållandet mellan Georg och tsaren varit jämförelsevis godt, så att det nog ej kunde ha lyckats att på detta sätt öva något starkare tryck på England. Helt frikänna Dubois från alltför stor och ovis iver i denna sak torde man dock ej kunna göra, och angående honom torde det nog vara sant, att han ej hade blicken öppen för den stora betydelsen för Frankrike av, att Sveriges maktställning i Tyskland upprätthölls. Han hade med hela sin livliga natur omfattat

[1]) II sid. 50 följ.

tanken på det engelsk-franska förbundet, som var fördelaktigt för regenten och tycktes vara det för Frankrike, och förstod ej eller ville ej förstå, att den av Preussen föreslagna kvadruppelalliansen skulle göra Frankrikes ställning tillräckligt stark, för att England ej skulle våga ett angrepp, även om det finge både kejsaren och Holland med sig. Faran för regenten var nog ej heller så stor. Det är ej sannolikt, att Cellamares sammansvärjning ett par år efteråt skulle fått en annan utgång, om regenten varit i förbund med Sverige, Ryssland och Preussen i stället för med England. Man torde således nog kunna instämma i *Syvetons* beklagande av, att Frankrikes politik fick den riktning, den fick, men man måste förneka, att det avgörande beslutet fattades nu, det skedde ej, förrän vid avslutandet av kvadruppelalliansen mellan Frankrike, England, kejsaren och Holland 1718, då Dubois' inflytande fullständigt segrade över hovpartiet och, man kunde säga, över regentens egna sympatier.

Vad Sverige emellertid nu närmast begärde av Frankrike var ej diplomatiskt understöd utan pekuniärt, som Frankrike för övrigt enligt traktatens tydliga ord var skyldigt att lämna. Goertz hade ju visserligen med några holländska penningmän träffat avtal om ett lån på två millioner rdr, men detta var ej genast disponibelt, och pengar behövdes nödvändigt, dels för krigsmaktens underhåll hemma i Sverige, dels för värvningen av matroser och inköpet av krigsskepp, som Goertz skulle hava om hand. Den enda möjligheten att anskaffa en så ansenlig summa tycktes vara att försöka få de franska subsidierna för hela den tid, förbundet av 1715 varade, utbetalade på en gång. Goertz hade därför också vid sitt sammanträffande med Sparre kommit överens med denne om, att han skulle begära att få hela summan i »billets d'état» och anvisningar på säkra fonder. Sedermera fick emellertid Sparre skrupler och förklarade, att han ej vågade inlåta sig på saken utan order, varför Goertz i slutet av augusti gjorde en tur till Paris

för att söka förmå honom att ta reson. Han föreställde Sparre de stora fördelarna med ett sådant arrangement, eftersom Frankrike ej var i stånd att kontant betala de redan förfallna subsidierna, och man härigenom på förhand undanröjde alla oförutsedda hinder för de följande kvartalens utbetalning, som kunde uppkomma genom konjunkturerna, ett mycket klokt tillvägagångssätt, om man tänker på Frankrikes just i dessa dagar avslutna förbund med Preussen. Sparre erkände visserligen det riktiga i Goertz' framställning, men han ville dock ej gå in på saken, förrän Goertz skriftligen förbundit sig att övertaga allt ansvar inför Carl. Därpå anhöll Sparre hos regenten, att han ville giva sitt samtycke till detta arrangement, vilket han också gjorde och lät Sparre säga Goertz, att han genast kunde underrätta Carl härom. Kanske såg regenten, som personligen tycks ha hyst stora sympatier för Carl XII, ej ogärna, att han på detta sätt kunde uppfylla sina förpliktelser mot Sverige utan att bryta dem, han hade mot Preussen. För att beröva honom all möjlighet att ändra sig, avreste Goertz genast, så att Sparre skulle kunna bemöta alla försök i denna riktning med, att Goertz redan inrapporterat saken till Carl.

Under sitt korta besök i Paris ordnade Goertz även en annan sak. En fransk köpman, Hogguer, som förut gjort Sverige många tjänster och till belöning därför upphöjts till friherre, åtog sig att anskaffa och bemanna tre stycken örlogsskepp med 60 à 70 kanoner mot en ersättning av ung. 200,000 rdr. Medlen härtill skulle tagas av de franska subsidierna, och därför blev framgången av den uppgjorda planen angående dessa dubbelt viktig. Goertz lyckades även giva de franska ministrarna en bättre föreställning om Sveriges möjligheter till försvar, än de fått genom Campredons svartmålningar, vilka ingivit dem den föreställningen, att Sverige var alldeles utmattadt, och förmodligen något bidragit till Frankrikes beslut att åtminstone

delvis uppoffra Sverige. Några diplomatiska förhandlingar tycks han däremot under detta sitt första uppehåll i Paris ej ha inlåtit sig på [1]).

Vid sin återkomst till Haag fick Goertz af Petkum, som även denna gång användts som mellanhand, underrättelse om underhandlingarna mellan England och Frankrike. Sparre hade redan förut hört något därom och yttrat sin oro över, att Frankrike visade sig så eftergivande, men han hade då fått till svar, att man visst ej tänkte på en uppriktig vänskap med England, eftersom man väl visste, att en sådan allians ej kunde försona de båda folkens stridiga intressen eller grundlägga en personlig vänskap. Allt, vad man åsyftade, vore att på detta sätt komma i allians med Holland för att hindra det att fullkomligt gå i Englands och kejsarens ledband. Det torde vara tämligen säkert, att för många i Frankrike detta verkligen var huvudändamålet med förbundet med England, och häri torde också främsta orsaken ligga till, att trippelalliansen efter allt att döma ej väckt något särskildt häftigt motstånd hos hovpartiet, vilket däremot senare på allt sätt motarbetade kvadruppelalliansen. Om nu Sparres interlokutör, som sannolikt är, tillhörde detta parti, har det nog varit sin uppriktiga mening, han givit uttryck åt. Även Chasteauneuf, som tillhörde samma parti och i sina brev till franska sändebud, som delade hans åsikter, visar sig betydligt mera svenskvänlig än i sina rapporter till Paris, där han visste, att delvis andra vindar blåste, spelade för Goertz på samma strängar. Han tillade, att England nog ej ensam med kejsaren skulle vilja deltaga i dennes tilltänkta krig mot Spanien och Savoyen, så att Georg skulle gå miste om detta tillfälle att förtjäna kejsarens samtycke till förvärvet af Bremen-Verden. Han försäkrade också på det bestämdaste, att intet till Carls skada skulle inflyta i alliansen. Goertz ansåg, att där kunde ligga ganska mycken sanning i dessa uttalanden,

[1]) G. till kon. $^{14}/_{25}$ sept. 1716. Holl. R. A.

under förutsättning att Frankrike verkligen ville allvarligt taga Sveriges sak om hand, men härpå tvivlade han ganska mycket. Emellertid insåg han, att alla invändningar ej skulle göra någon nytta utan blott väcka misstroende, och lät därför saken hava sin gång och nöjde sig med att hålla ett vaksamt öga på underhandlingarna.

Det var förmodligen delvis för att hålla Frankrike i godt humör, som Goertz fortfor med sina samtal med Chasteauneuf även om separatfreder. Denne undvek visserligen att närmare inlåta sig på, vilka åtgärder Frankrike ville vidtaga härför, och försökte huvudsakligen att få Goertz att yttra sig om fredsvillkoren. Detta ville denne emellertid å sin sida ej gärna göra utan svarade blott, att om det gällde en allmän fred, måste Carl naturligtvis, eftersom han hade rätten på sin sida, fordra en fullkomlig restitution. Gällde det åter separatfreder, vore det lämpligast, att Carls neutrala vänner, som stodo i närmare beröring med fienderna, framkommo med något förslag. Chasteauneuf anhöll då att få veta, vem Carl helst önskade försona sig med, och föreslog själv England eller tsaren, den senare förmodligen mest för syns skull [1]).

Strax därefter fick Goertz genom Chasteauneuf underrättelse, att tsaren beslutit uppskjuta landstigningen. Goertz hade väntat härpå som på den avgörande vändpunkten i underhandlingarna, och han utvecklade under den följande tiden en fördubblad diplomatisk verksamhet. Hans mål var tydligen att försöka skaffa Sverige en hederlig fred, och det torde även vara säkert, att den, han helst ville skilja från den nordiska ligan, var tsaren, och den, han ville låta betala fiolerna, var Danmark, till vilket han hyste en holsteinares hela hat. Angående de medel, genom vilka detta resultat skulle uppnås, kan man hos honom märka en viss vacklan. Strax efter landstigningsplanens uppgi-

[1]) G. till kon. $\frac{24 \text{ sept.}}{5 \text{ okt.}}$ 1716. Holl. R. A.

vande hyste han synbarligen ännu ganska stort förtroende till Frankrikes goda vilja att åtaga sig bemedlingen även av en separatfred med tsaren, och han ville därför helst använda sig av dess medling. Dock ville han begagna Frankrikes farhågor för, att Sverige skulle vända sig till kejsaren, för att göra det ännu ivrigare för Sveriges intressen. Detta framgår mycket tydligt av den utförliga relation, han den 25 sept. avsände till konungen, vilken var av följande innehåll. Tsaren skulle säkerligen genom det skedda bliva ovän med sina tyska bundsförvanter, och som Danmark var alltför utmattadt för att nästa år kunna uträtta något, skulle tsaren få bära hela krigsbördan ensam och därför sannolikt bli ganska benägen för fred i Norden, helst han, enligt vad Goertz från säker källa visste, ämnade försöka draga fördel av kejsarens krig med turkarna. Men som tsaren vore mycket misstrogen, skulle han troligtvis ej våga att helt enkelt ingå fred med Carl, utan vilja, att ett nytt allianssystem upprättades, varför man måste ha en tredje makt med, som kunde betaga tsaren hans misstankar och tjäna honom till säkerhet. Valet måste här stå mellan kejsaren och Frankrike, vilka voro de enda, som voro nog mäktiga för att komma i fråga.

Vad kejsaren beträffade, stode först oenigheten rörande kongressen i Braunschweig i vägen. Goertz vore dock övertygad, att om Stjernhöök ändtligen ville göra sin skyldighet och lyda order genom att eftertryckligt framhålla Carls skäl mot den form, kejsaren ville giva däråt, och betona, att denne ej kunde påräkna någon eftergift från Carls sida, skulle kejsaren nog ge efter, helst om även den svenskvänlige prins Eugen komme tillbaka och gjorde sitt inflytande gällande. Men även om denna sak ordnades, vore det ovisst, om kejsaren av hänsyn till England skulle vilja arbeta uppriktigt och troget för Carl, trots att han kunde hava stor hjälp af tsarens deltagande i kriget mot turkarna, vilket vore att vänta efter en fred med Sverige.

För Frankrikes medling stode däremot inga svårigheter i vägen. Tsaren kunde ej hava något däremot, eftersom han kunde förmoda, att han på det sättet skulle lättast och säkrast bli försonad med Carl, och han då med mindre svårighet, än om kejsaren skulle medla, kunde behålla sina förbindelser med Mecklenburg. Kejsaren skulle nog i alla fall gärna se honom som bundsförvant i kriget mot turkarna. Frankrike hade säkerligen ingenting emot att åtaga sig saken, eftersom det redan så enträget anhållit, att Carl ville meddela det sina tankar om freden. Det hade i förtroende tillstyrkt fred med tsaren, eftersom man var övertygad, att även om Carl kunde tvinga denne att återlämna de erövrade provinserna, skulle han dock först så i grund förhärja dem, att Sverige ej på femtio år kunde ha någon nytta av dem. Vidare kunde man väl av Frankrikes enträgenhet i dessa saker sluta till, att det hade planer på ett nytt förbund med några stater vid detta tillfälle. Om Carl ville meddela sina tankar om allt detta, kunde saken under vintern avancera ganska långt, så att Carl desto tidigare kunde vidtaga sina åtgärder för att rikta ett skarpt hugg mot det utmattade Danmark. Man behövde ej befara något motstånd av Holland och England, eftersom engelska nationen ej skulle gå in på ett krig med Sverige. Men som postgången nog snart komme att bli besvärlig på grund av vintern, vore det bra, om Carl redan före dess inbrott ville instruera sina ministrar här ute angående allt, vad Goertz föreslagit. Vidare borde någon på denna sidan havet få fullmakt till en eventuell fredsunderhandling och order såväl om fredsverket som underhandlingsplatsen, så att ingen tidsförlust uppstode [1]).

Den minister, som Goertz härmed åsyftade, var Vellingk. Han var också onekligen mycket lämpligare för en komplicerad diplomatisk underhandling, än den av Carl

[1]) G. till kon. P. S. $\frac{25 \text{ sept.}}{6 \text{ okt.}}$ 1716. Holl. R. A.

UNIV. OF CALIFORNIA

utsedde förste plenipotentiären vid kongressen, Gustaf Cronhielm, varjämte något hinder lätt kunde komma i vägen för dennes resa. Emellertid önskade Goertz även en vidsträcktare fullmakt för sig själv, emedan den, han hade, blott angick penningtransaktioner [1]).

I sitt nästa brev till konungen såg han ännu ljusare på saken. Han framställde både kejsaren och Frankrike såsom högligen bekymrade för, att Sverige skulle under den andra maktens uteslutande medling sluta fred med sina fiender. Kejsarens misstankar hade särskildt väckts av Goertz' sammanträffande med Sparre och därpå följande resa till Paris och hade sedan ytterligare stärkts av Goertz' och Chasteauneufs samtal med Kurakin, vilken yttrat, att tsaren måste ha fred. Frankrikes misstankar tyckas närmast ha framkallats af Sparres klagomål över alliansen med England, och Chasteauneuf förhörde sig ivrigt hos Goertz därom. Denne försäkrade honom emellertid, att ännu av Carls sista brev syntes, att han ej ville avstå från Frankrikes medling. Landtgrevens hjälp, varav Carl användt sig för att sondera terrängen, kunde visserligen vara bra för detta ändamål, men Goertz ansåg, att vid själva avgörandet fordrades auktoriteten hos en stor makt som medlare [2]). Goertz förordade fortfarande i främsta rummet freden med tsaren men avrådde ej bestämdt en fred med Georg, vilkens hjälp att erövra Norge han i så fall ansåg, att man kunde betinga sig. Danmark vore visserligen även hågadt för fred, men Goertz ansåg, att det först borde straffas med förlusten av Norge, vars erövring vore fördelaktig för Sverige och ärofull för Carl.

Men snart började Goertz fullkomligt misströsta om Frankrikes goda vilja. I början av oktober kom Dubois till Haag för att där lägga sista handen vid alliansverket,

---

[1]) G. till Müll. $^{16}/_{27}$ sept. 1716. Müll. saml. R. A.

[2]) G. till kon. $^{11}/_{22}$ okt. 1716. Holl. R. A.

och Goertz fick snart ett långt samtal med honom. Dubois upplyste om, att alliansen var så godt som avgjord även hos generalstaterna, men försäkrade, att de nordiska angelägenheterna ej alls vidrördes i traktaten. Han sade emellertid, att han på allt sätt sökt stämma de engelska ministrarna gynnsammare för Sverige, att han också delvis lyckats häri och nu intet högre önskade än att få slut på underhandlingarna i Haag för att sedan återvända till Georg och arbeta på en fred i Norden. Goertz märkte härav, att Frankrikes plan numera ginge ut på att ensam få medlingen i de nordiska affärerna om hand och använda sig därav för att åstadkomma en fred mellan Carl och Georg. Han fann sig emellertid ej föranlåten att fråga, om den skulle avslutas på Carls bekostnad, utan nöjde sig med att framhålla, att det var Frankrike, som borde framkomma med fredsförslag på grund av sin närmare beröring med Carls fiender [1]). Snart bestyrktes även Goertz' misstankar, i det Chasteauneuf formligen föreslog en separatfred med Georg, samtidigt som han likväl försäkrade, att Frankrike ej garanterat Bremen-Verden och ej skulle gå in på något, som vore till Sveriges skada [2]). Goertz gav honom ungefär samma svar som förut Dubois, men betonade något skarpare sitt misstroende till Georgs uppriktighet.

Men även om Goertz aldrig så mycket misstrodde Frankrike [3]), så ansåg han ej lämpligt giva uttryck däråt, eftersom han ändå väntade vissa fördelar för Sverige av, att vänskapen med Frankrike åtminstone till det yttre bevarades. Främst tänkte han därvid på subsidierna. Den av Goertz uppgjorda planen, till vilken regenten givit sitt samtycke, hade ej blivit utförd, och den huvudsakliga skul-

---

[1]) G. till kon. $\frac{22 \text{ okt.}}{2 \text{ nov.}}$ 1716. Holl. R. A.

[2]) G. till kon. P. S. $\frac{29 \text{ okt.}}{9 \text{ nov.}}$ 1716. Holl. R. A.

[3]) Detta framträder i synnerhet skarpt i Goertz' brev till Sparre. *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, X.

den därför lade Goertz på Sparre. Denne var ej riktigt hågad att inlåta sig på denna plan, eftersom han ej hade några order från konungen därom, han tyckte ej om att stå i beroende av Goertz, och följden blev, att han yrkade på att få subsidierna kontant, kvartal efter kvartal, och t. o. m. skall i den yngre Vellingks närvaro avslagit ett anbud av regenten att få hela subsidiebeloppet i »billets d'état» [1]). Han fick också ett kvartal, men som landtgreven av Hessen-Cassel enligt Carls löfte skulle ha detta, så blev ingenting över för den viktiga skeppshandeln och matrosvärvningen. Sparre inlämnade visserligen det ena memorialet efter det andra, men de voro avfattade i en bitter ton och innehöllo dessutom klagomål över alliansen me England, så att de ej gjorde någon nytta utan blott uppretade den franska regeringen, hos vilken Sparre för övrigt ej tycks ha stått vidare väl, vilket var fallet med de flesta, som stått i nära förbindelse med den föregående regeringen. Goertz klandrade även Cronström, som betagit Huxelles allt hopp om, att Sverige skulle vilja ingå fred med Georg, och ansåg, att om Frankrike verkligen som man påstod, garanterat Georg Bremen-Verden, vore det en gjord sak, som ej kunde ändras och för övrigt snart måste bliva bekant, varför man åtminstone borde vänta att anföra klagomål däröver, tills man fått fullständig visshet. Dessutom kunde det skada Sveriges sak, om kejsaren och tsaren finge reda på, att Sverige ej var enigt med Frankrike [2]).

Då Goertz således började misstro Frankrike, önskade han naturligtvis livligare än någonsin, att kejsaren skulle ge efter i fråga om kongressen i Braunschweig, och hans brev hem äro fulla med klagomål över Stiernhöök, som genom sin vägran att lyda order förorsakat en tidsförlust på tre månader nu, då skyndsamhet var av den allra största vikt.

[1]) G. till kon. $^{19}/_{30}$ nov. 1716. Holl. R. A.
[2]) G. till kon. $^{14}/_{25}$ nov. 1716. Holl. R. A.

Genom de förhoppningar, han givit kejsaren, att Carl dock slutligen skulle giva efter, hade Wien-hovet naturligtvis styrkts i sin motsträvighet att uppfylla Carls fordringar. Stjernhöök undskyllde sig visserligen med, att han blott skulle retat kejsaren mot Sverige genom att strängt fasthålla vid de uppställda fordringarna, men orderna hemifrån voro bestämda, och dem hade han bort utföra i stället för att på egen hand driva en politik, som motverkade Goertz' ansträngningar. Dennes bemödanden att enligt Carls önskan få en allmän kongress till stånd miste därigenom en god del av sin effekt. Han uppmanade Sparre att hos Frankrike anhålla, att dess ambassadör i Wien skulle hos kejsaren begära, att han ville gemensamt med Frankrike föreslå de nordiska allierade att välja en av de fyra platser, Carl föreslagit för en sådan kongress. Ville de ej gå in härpå, borde Frankrike och kejsaren gemensamt föreslå Carl Braunschweig för samma ändamål, varvid Frankrike kunde lova att endast som garant blanda sig i de saker, som berodde på kejsarens myndighet. Man kunde ju även slå fram, att Frankrike kunde göra detta på egen hand, om kejsaren vägrade sin medverkan, vilket säkerligen skulle göra honom medgörligare. Goertz förmodade dock, att detta förslag skulle dela öde med många andra, som han framställt: man gillade dem men följde dem ej [1]), och häri tycks han ha fått rätt.

Såväl av detta som av flera andra brev, i synnerhet till greve von Dernath, som under Goertz' frånvaro fyllde hans plats i Sverige [2]), framgår det tydligt, att Goertz just ej var vidare belåten med de svenska ministrarna utomlands. Man måste också erkänna, att han hade skäl därtill. Trots att de visste, vilket stort förtroende Carl hyste för honom, och att han stod i en livligare och snabbare

---

[1]) G. till Müll. $^{5}/_{16}$ nov. 1716. Müll. saml. R. A.

[2]) Se härom särskildt *Moser*.

brevväxling med Sverige än någon av dem, rättade de sig dock ej efter hans råd och lydde knappast ens befallningarna hemifrån. Det var samma anda av missnöje med konungens åtgärder, misstro till Sveriges styrka och misströstan om en lycklig utgång, som härskade bland de högre ämbetsmännen i Stockholm, varåt Campredon i sina rapporter ger ett så troget uttryck, och som efter konungens död kom att medföra så svåra följder för Sverige och gjorde, att dess fall från den forna stormaktsställningen blev så definitivt och så djupt. De enda undantagen bland de svenska ministrarna utomlands voro Vellingk och Preis, och de användes också mest vid de hemliga underhandlingar, som nu voro å bane.

Goertz ville nämligen ingalunda för den allmänna kongressen försumma separatunderhandlingarna, men de bedrevos mera i hemlighet. De tyckas ha varit riktade åt två håll, tydligen Ryssland och England. Goertz skriver nämligen de sista dagarna av oktober till Müllern, att han hoppades föra med sig hem två mycket skiljaktiga förslag till fred, som båda skulle vara ganska bra. Emellertid vore ingenting ännu bestämdt, och därför ville han ej nämna något därom i sin relation till konungen [1]). Av dessa båda förhandlingar kan man dock blott någorlunda följa den med tsaren; av den engelska finnas inga spår. Till tsarens benägenhet att sluta en särfred med Sverige hyste Goertz stor tilltro. Han satte stort värde på, att tsaren, kanske delvis till följd av svenska bearbetningar, beslutit sig för att låta sina trupper över vintern stanna i Mecklenburg, vilket han med rätta räknade på skulle driva Georgs förbittring till sin höjd. Däremot underskattade han vikten av Peters underhandlingar med Preussen och trodde dem uteslutande vara förestavade av hans önskan att hindra det att sluta sig till Hannover. En tid var han emellertid vill-

[1]) G. till Müll. $\frac{27 \text{ okt.}}{7 \text{ nov.}}$ 1716. Müll. saml. R. A.

rådig, på vad sätt underhandlingen skulle drivas. Han hade varit mycket ivrig för att vinna Frankrikes bistånd till en separatfred mellan Sverige och Ryssland, och mellan Sparre och regenten hade det varit tal om, att Lenck, en svensk överste i fransk tjänst, skulle sändas till Carl och möjligen någon annan till tsaren, men det hade dragit länge ut på tiden, och Goertz var nu fullkomligt övertygad, att Frankrike ej skulle göra något, som kunde väcka misstanke i England, innan alliansen vore avslutad. Han trodde därför, att Frankrike ej skulle vilja verka för en försoning mellan Carl och tsaren annat än i samråd med Georg, vilket ju ej kunde vara till någon nytta för Sverige. Följaktligen borde man för tillfället nöja sig med att ha erbjudit Frankrike medlingen utan att ivrigt yrka därpå, helst som Lencks resa måste taga lång tid, och en underhandling med tsaren borde vara avslutad inom två månader. Det toge även för lång tid att använda sig av lord Mars, pretendentens främste ministers, medling [1]), men genom dennes släkting, Erskine, tsarens livmedikus, kunde man ju göra ett försök. I synnerhet om tsaren komme till Holland, så att Goertz och Erskine kunde träffas, hoppades han kunna uträtta mycket på denna väg [2]). För övrigt gick en del av underhandlingarna genom hessiske generalen Ranck och på andra lika litet officiella vägar. Det är ju möjligt, att alla de närmanden, som tsaren gjorde, ej voro vidare allvarsamt menade, men det torde vara för djärvt att, som *Hartman* gör, fullkomligt lita på de officiella dokumenten, även om han möjligen har rätt i, att tsaren ännu främst tänkte på ett återupptagande av landstigningsplanen och satte en särfred med Sverige först i andra rummet [3]). Faktum är emeller-

[1]) Se närmare härom nedan kap. IV.

[2]) G. till Sp. 12 nov. 1716. *Handl. rör. Skand. hist.* X sid. 372. Dat. är säkerligen enl. n. st. så att dubbeldat. hos *Syveton* bör vara $^{1}/_{12}$ ej $^{12}/_{23}$ nov.

[3]) *Hartman* sid. 140 följ.

tid, att Kurakin redan 1714 var i besittning av en fullmakt att underhandla med Sverige, fast den var ställd på Braunschweigska kongressen, och att denna förnyats varje år [1]).

Goertz nöjde sig emellertid ej med dessa privata vägar för underhandlingen med Ryssland. Trots det starka misstroende mot Frankrike, varåt han särskildt i sitt brev till Sparre gav uttryck, inlämnade han just i samma dagar ett memorial till Chasteauneuf, varav huvudsumman var, att han begärde Frankrikes medling för en separatfred med tsaren. Huru detta skall förklaras är svårt att avgöra. Möjligen ville han blott uppfylla sitt i augusti givna löfte för att så hålla Frankrike i godt humör, förtaga det dåliga intryck, Sparres klagomål gjort, bemöta franska regeringens förebråelser mot Carl för hans slutenhet och så lyckas få dessa subsidier, vilka voro alldeles nödvändiga för skeppsutrustningen i Frankrike. Detta är det troligaste, men möjligt är ju, att han därmed, som *Syveton* antar, velat skyla över sina just nu pågående underhandlingar med jakobiterna och få en plausibel förevändning för att stanna i Holland, tills de mognat, och att han för övrigt ännu ej förlorat allt hopp. Subsidiefrågan torde dock ha varit den viktigaste, men dess stora betydelse har *Syveton* fullständigt förbisett [2]).

I detta memorial, dateradt 14 nov. n. st., framhöll Goertz, att en allmän fred måste slutas på en kongress, men påpekade de svårigheter, som ställde sig i vägen för en sådan, särskildt Frankrikes och kejsarens stridiga anspråk angående medlingen. Därför borde man försöka uppnå en särfred, vilken naturligtvis borde slutas med den farligaste fienden. Detta vore för Sverige tsaren, och Carl var därför mycket böjd för en förlikning med honom, även om det skulle kosta Petersburg och området på båda sidorna av Finska viken till Narva och Viborg. England var

[1]) Preis till kon. 1/12 aug. 1717. »Generalt uthtåg.» Holl. R. A.
[2]) *Syveton* IV sid. 235.

ej så farligt för Sverige och dessutom så nära förbundet med Danmark, att man ej kunde skilja dem åt. Slöt man fred med tsaren, skulle Georg däremot bli så mycket lätthanterligare. Därför funnes ingen orsak för Sverige att göra början med England. För att visa sin böjelse att taga hänsyn till regenten tillade Goertz emellertid, att om denne ansåge det bäst att börja med Georg, bad han att få veta hans plan därför.

Efter fjorton dagar anlände regentens svar. Angående kongressen avrådde han naturligtvis ivrigt från att lämna de svenska besittningarnas i Tyskland öde i kejsarens händer, men man borde ändå försöka få till stånd en allmän kongress för att dölja de enskilda underhandlingarna. Emellertid angavs intet sätt att komma överens om medlingen och platsen för kongressen.

Vad särfrederna beträffade, förklarade sig regenten mest böjd för, att Carl förlikte sig med Georg, men som han av Goertz' yttranden märkte, att man ej kunde hoppas därpå, lovade han att bidraga med alla sina officier till en fred med Ryssland. Emellertid måste man då även taga Preussen med, ty det var så nära förbundet med Ryssland, att de voro omöjliga att skilja åt. Preussen skulle säkerligen sluta fred, om det finge Stettin med område. Freden med August mötte inga hinder, Danmark kunde lätt tvingas att återlämna sina erövringar. Således återstod blott Georg. Freden med denne kunde vålla någon svårighet, eftersom regenten ej kunde handla mot hans intressen, men man måste hoppas, att en överenskommelse skulle bli möjlig [1]).

Det torde ej vara fullt riktigt att, som *Syveton* gör, uppfatta detta svar som ett förklädt avslag på Goertz' framställning. Goertz själv åtminstone förklarade sig i sin relation till konungen av den 5 december vara ganska belåten härmed. Dubois hade också samtidigt lugnat honom i

---

[1]) *Syveton* IV sid. 235 följ.

fråga om Frankrikes påstådda garanti för Bremen-Verden genom att försäkra honom, att mot förmodan ej ett ord nämnts därom under hela hans vistelse vid det engelska hovet. Han antog, att detta berodde på, att de engelska statsmännen ej voro övertygade om, att det var i överensstämmelse med Englands intresse, att Georg förvärvade Bremen-Verden. Stanhope hade t. o. m. sagt, att då alliansen blivit avslutad, måste man taga fatt på de nordiska angelägenheterna och därvid se till, att Sverige ej dukade under [1]). Angående femte artikeln i traktaten, som bestämde om garanti för de kontraherandes länder, påpekade han, att hela fördraget vore avslutet mellan kronan Frankrike och kronan England, så att Hannover ej alls hade med saken att göra, och denna artikel ej kunde gälla Bremen-Verden [2]).

Nu torde det visserligen ej kunna förnekas, att Goertz vid denna underhandling i viss mån förde Carl XII bakom ljuset. Han omnämner ej, att det brev från regenten, för vilket han redogör i sin ovannämnda relation, var föranledt av ett memorial från honom själv. Orsakerna härtill torde vara svåra att angiva. Måhända berodde det på, att han ej ville omtala, att han meddelat Frankrike, vad Carl ville offra åt tsaren, eftersom detta endast i största hemlighet meddelats landtgreven. Härför talar, att Goertz i ett memorial från Sparre till franska regeringen någon tid förut strök denna passus, innan han hemskickade det, och klandrade Sparre, för att han meddelat saken i så officiell form. En möjlighet kan ju även vara, att hans officiella relationer varit åtföljda av mera konfidentiella skrivelser till konungen, vilka sedan förstörts. Huru som helst, så torde han dock knappast ha gått så långt, att han inrapporterat saker, som stredo mot de verkliga förhållandena, även om han utelämnat en del detaljer rörande sina diplomatiska åtgöran-

[1]) »dasz die Crohn Schweden bey ihrer consistentz erhalten würde.»

[2]) G. till kon. $^{5}/_{16}$ dec. 1716. Holl. R. A.

den, och den syn, han i sina relationer till konungen säger sig ha haft på den politiska ställningen, torde i huvudsak varit hans verkliga.

Men även ett annat, mycket starkt skäl talar för, att Frankrikes svar ej var menadt som ett naket avslag. Detta har *Syveton* ej haft reda på, emedan han för sitt arbete så godt som uteslutande använt sig av Chasteauneufs rapporter och franska regeringens order till honom. Det är den förut nämnda dubbelpoligheten i Frankrikes politik. Visserligen avslöts det formliga fördraget mellan England och Holland just i dessa dagar, $^{17}/_{28}$ nov. 1716, men detta torde snarare ha minskat än ökat Frankrikes hänsyn för England, vilket man nu ej behövde »menagera» så mycket som förut. Men vid denna tid hade också ratifikationerna av det preussiska fördraget utväxlats, och Ilgen framställt sina förslag till ett nära förbund mellan Frankrike, Preussen, Ryssland och Sverige. I slutet av år 1716 fick Rottembourg även uttryckliga order att tillkännage Frankrikes anslutning till Preussens förslag, låt vara, att de åtföljdes av en framställning av de stora svårigheter, som underhandlingen med Sverige medförde, och hur osäkert värdet av Rysslands förbund vore, samt en uppmaning att framför allt arbeta på upprättandet av ett förbund inom tyska riket [1]). Allianser voro ju vid denna tid ej mycket att bygga på, varför det ej ligger något märkvärdigt i, att Frankrike ej genast gjorde slut på alla andra förbindelser, även om de realiter, om än ej formaliter, stredo mot dess förbund med Georg.

Goertz inlämnade snart ett nytt memorial till de franska ministrarna. Han bestred däri, att det vore omöjligt att skilja tsaren från Preussen, eftersom han, ifall han fick sina egna fordringar tillfredsställda, nog ej skulle draga sig för att uppoffra sina bundsförvanter. Han förklarade vidare i

[1]) Kon. till Rottembourg 24 dec. 1716. Hux. till samme 25 dec. Prusse t. 53. A. E.

allmänna ordalag, att Carl visst ej hade något emot att underhandla med Georg, men förtog helt och hållet verkan härav genom att muntligen förklara, att de villkor, som Georg uppställt, voro omöjliga för Carl att antaga [1]).

Detta var ju onekligen ett mera avvisande svar, än det Goertz förut givit. Det var nog till en del framkalladt av den större benägenhet att bidraga till en separatfred med tsaren, som han tyckt sig märka hos de franska ministrarna, men han åsyftade också därmed att inbilla engelsmännen, att fredsunderhandlingen med tsaren vore långt framskriden. Samma knep använde han sig även av gent emot de indirekta framställningarna från Kurakin och klandrade landtgreven, som genom en beskickning till tsaren visat sig allt för angelägen om fred och därför också fått ett ganska kallt svar. Hans misstroende mot fransmännen hade dock ej blivit fullständigt hävdt, och han närmade sig därför kejsaren, troligtvis till stor del för att öva tryck på Frankrike. För att förtydliga ett av Stiernhöök i Wien inlämnadt memorial ingav även han ett sådant, till Heems i Haag. Häri förklarade han, att om det vore fråga om en allmän fredskongress, fordrade Sverige att få begagna sig av Frankrikes medling jämte kejsarens, under det att dess fiender kunde, om de så ville, få nöja sig med den senares. Men om kejsaren som rikets chef utlyste ett sammanträde i Braunschweig för att *i godo*, ej genom *dom*, bilägga tvisterna inom riket, så skulle Sverige ej göra några svårigheter vid att skicka dit sina ministrar och att erkänna kejsarens rättighet att vara ensam medlare [2]). Detta tycktes göra Frankrikes medling fullkomligt illusorisk [3]) och väckte därför mycken ovilja i Frankrike, men Goertz har förmodligen tänkt sig, att Frankrike skulle som garant av Westfaliska freden få

[1]) *Syveton* IV sid. 241 följ.

[2]) *Lamberty* IX sid. 688.

[3]) Det påstods, att Goertz skulle ha kallat den för ett »Scheinwerk». Stiernhöök till Goertz 13 jan. 1717. Kopia. Gall. R. A.

sin hand med i spelet. Vid samma tid erhöll Goertz ett par brev från konungen, som i motsats till de föregående ej berörde honom odeladt angenämt. Visserligen gillades som förut alla hans åtgärder, och konungen sände honom den begärda vidsträcktare fullmakten, som gav honom tillstånd att inlåta sig på alla underhandlingar, som kunde vara till Sveriges nytta. Konungen uttalade även sin böjelse för separatfred med tsaren under Frankrikes medling eller också utan medlare, men han sade sig även vara benägen för att på samma sätt underhandla om fred med Danmark, om detta bjöde bättre villkor [1]). Detta var ej alls i överensstämmelse med Goertz' avsikter, ty han ville ju låta Danmark böta kännbart för sitt ofog, som han kallade det, och han ansåg även, att det var av alltför liten betydelse, för att man skulle göra början med det. Han yttrade också ganska oförställdt sitt missnöje däröver till Müllern och tycks ha tillskrivit detta konungens beslut några sidoinflytelser, ovisst från vilket håll [2]) Man märker ej heller, att han företagit några åtgärder i denna riktning, kanske delvis emedan han ej hann före sin arrestering, och det hela tycks ej ha haft några följder, kanske emedan Carl med de bättre villkor, som Danmark skulle erbjuda, förstått landavträdelser i Norge.

I Paris utvecklade sig händelserna ej till Sveriges förmån, och Sparres rapporter blevo allt mer misströstande. Av Lencks beskickning blev ingenting. Då Sparre en tid efter vid underrättelsen om, att Croissy begärt och erhållit sitt avsked som fransk ambassadör hos Carl, vågade en förmodan, att detta ej innebar någon minskning i Frankrikes vänskap för Sverige, frågade regenten, om han ej kunde föreslå någon pålitlig person, som kunde skickas med ett brev till Carl om fredsverket, tills en ny ambasadör hann att utnämnas. Sparre svarade med att å nyo begära

[1]) Kon. till Goertz, 23, 31 okt. 1716. Kungl. konc. R. A.
[2]) Goertz till Müll. 7 dec. 1716. Müll. saml. R. A.

subsidiernas utbetalning, vilket vore bästa sättet för Frankrike att visa sin vänskap för Sverige, så länge fredsunderhandlingarna på grund av kejsarens motstånd ej kommit i gång. Regenten skyllde som vanligt på penningnöden, men då Sparre påpekade, att finanserna på sista tiden ansenligt förbättrats, svarade han, att han själv ville skriva till Carl härom, blott Sparre kunde skaffa en säker lägenhet. Efter någon tvekan samtyckte Sparre till att skicka Grubbe, huvudsakligen emedan han själv hade viktiga underrättelser att lämna Carl [1]). Grubbe reste också, men som Goertz var synnerligen emot hans beskickning, vilken han ansåg endast skulle fördröja hans egna underhandlingar i Paris, uppehöll han honom någon tid i Haag, så att han först in på följande året tycks ha framkommit till Sverige [2]).

Vid denna tid blev Sparre hemkallad. Han själv hade upprepade gånger anhållit därom, emedan han var sjuklig och ej tyckte sig göra någon större nytta i Paris. Härtill kom på sista tiden hans missnöje med att liksom stå under Goertz' order [3]). Konungen å sin sida var ej belåten med hans sätt att sköta underhandlingarna om subsidierna och beviljade därför hans anhållan, samtidigt med att Cronström, med vilken Goertz var ganska nöjd, fick order att taga denna sak om hand [4]). Goertz ansåg emellertid, att saken gått så i baklås, att han själv måste ta hand därom, och han beslöt därför, som han sade, att göra en ny postridt till Paris. Härtill bidrog nog även det muntliga uppdrag från Sparre, som Grubbe hade att framföra, nämligen att Carl ej alls kunde räkna på franska hovet. Goertz beklagade sig för Chasteauneuf och Dubois över, att detta ej alls stämde överens med, vad de sagt och han inrapporterat, varigenom han komme i en högeligen obe-

[1]) Dessa rörde ant. stämplingarna med jakobiterna. Se nedan.
[2]) Carl till reg. 12 april 1717. Ej expedieradt. Kungl. konc. R. A.
[3]) Sp. till kon. och Müll. Passim.
[4]) Kon. till Sp. och Cronström 27, 31 okt. 1716. Utr. reg. R. A.

haglig dager. De bedyrade båda enstämmigt, att Goertz kunde fullkomligt lita på dem, och att de ej förstode Sparres uttalanden. Visserligen hade det dröjt med subsidierna, men det vore ju en småsak, som snart kunde rättas, och med avseende på huvudverket skulle faktum visa, att Carl kunde lita på Frankrike. Goertz var böjd att tro därpå, eftersom han var övertygad om franska hovets rädsla för, att Georg genom kejsaren skulle försonas med Carl och därigenom åter helt dragas över på dennes sida [1]). Det var därför med ganska goda förhoppningar, han den 18 dec. avreste till Paris [2]), dit han ankom den 23 [3]).

Det var första gången, som Goertz skulle träda i beröring med franska hovet [4]), ty vid sitt föregående besök i Paris hade han av hänsyn till Sparre ej ens låtit föreställa sig för regenten [5]). Det kom honom nu illa till pass, att han just ej var känd för att handla uppriktigt och på god tro. Kanske var t. o. m. hans rykte värre, än han förtjänade. Campredon, som inspirerades av de högre ämbetsmännen i Sverige, vilka så godt som alla dödligt hatade Goertz, hade ju utmålat honom i de mörkaste färger [6]). De rapporter, som Chasteauneuf inskickat från Haag, äro knappt gynnsammare. Åtminstone med avseende på hans förkärlek för kejsaren voro de visserligen överdrivna, men de hade i alla fall vid franska hovet framkallat ett stort misstroende, ytterligare ökadt av hans förklaring till Heems strax före avresan till Paris, och detta försvårade i hög grad hans underhandling.

---

[1]) G. till kon. P.S. $^{15}/_{26}$ dec. 1716. Holl. R. A.

[2]) *Syveton* IV sid. 244.

[3]) Cronström till Müll. 7 jan. 1717. Gall. R. A.

[4]) Denna del är huvudsakligen framställd efter franska källor eftersom inga andra svenska tyckas finnas än en kort redogörelse från Cronström till Müll. 25 febr. 1717. Gall. R. A.

[5]) Cronström till Müll. 18 okt. 1716.

[6]) Campredon till kon. och Hux. Passim.

Angående subsidierna tycktes allt i början arta sig väl. Regenten klandrade väl Sveriges brist på förtroende för Frankrike, men skyllde på oredan under den föregående regeringen och slutade med att säga, att han givit Noailles, president i »conseil des finances», befallning att ordna saken.

De diplomatiska förhandlingarna fördes med Huxelles och Chavigny, en fransk diplomat, som var särdeles hemma i de nordiska sakerna, och till vilken Goertz ibland lämnade sina memorial, för att han skulle giva Huxelles del av dem. Ett första memorial av Goertz överlämnades den 3 jan. [1]) och med anledning därav hölls den 8 en konferens mellan Huxelles, Goertz och antagligen Chavigny [2]).

Den första frågan rörde medlingen vid en allmän fredskongress. Goertz hade i sitt memorial redogjort för de två olika alternativ, han föreslagit kejsaren [3]), en allmän fredskongress i Braunschweig eller en blott om tyska rikets angelägenheter. I det förra fallet skulle Frankrikes medling

---

[1]) Tryckt i *Recueil* II sid. 482 följ., men enl. en avskrift, som i mars 1717 överlämnats till De la Marck, och därför felaktigt dateradt.

[2]) *Syveton* dat. mem. till 25—29 jan. n. st. Han har tydligen ej gjort sig mödan att se efter i Suède t. 137, där en resumé av memorialet, dat. 14 jan., förekommer. Det utgjorde tydligen materialet för konferensen den 19 n. st., för vilken även en redogörelse finnes. Vad som berättigar *Syveton* att tala om »talrika» konferenser, vet jag ej, åtminstone finnes protokoll blott från en. Visserligen hade Goertz flera gånger företräde hos Huxelles, men dessa sammanträffanden torde knappt kunna rubriceras som konferenser. *Syveton* anser, delvis väl på grund av sin feldatering av Goertz' första mem., att »Differents points dont le B. de Goertz a chargé le S:r de Chavigny de rendre compte a M. le Mareschal affin de le moins importuner» (cit. Differents points) tillkommit före detta, jag anser starkare skäl tala för att förlägga dem till tiden mellan det första och andra mem. Man behöver ej då beskylla Goertz för en ganska oskicklig dubbelhet i fråga om kejsarens medling.

[3]) Han hade visserligen dessförinnan utförligt redogjort för dessa, men gav en resumé i sitt mem.

utan svårighet äga rum, eftersom Sverige ej skulle avstå därifrån, i det senare skulle i själva verket alla främmande makter uteslutas, emedan tyska rikets angelägenheter voro så viktiga, att resten sedan ginge av sig själv. Sverige hade såsom riksstånd varit tvunget att gå in härpå. Emellertid kunde man ändå på två vägar behålla Frankrikes medling. Den ena vore, att Carl strängt höll sig till sina rättigheter enligt Westfaliska freden och vidare gjorde gällande, att eftersom tsaren ej hade några besittningar i riket, kunde han ej få vara med, vilket skulle ha till följd, att kongressen upplöstes eller övergick till en allmän. Den andra vore, att Sverige med Frankrike som mellanhand i hemlighet underhandlade med någon av sina fiender. Då man vore i huvudsak enig, kunde man lätt få denne att samtycka till att skicka sina ministrar till en av de fyra platser, Carl föreslagit, och förklara sig vilja förhandla under kejsarens och Frankrikes medling. Då skulle kejsaren och de övriga fienderna bli så illa tvungna att skicka sina ministrar dit för att ej riskera ett särskildt fördrag. Detta vore den kortaste och bästa vägen.

Huxelles var dock ej vidare belåten härmed utan framhöll, att Carl ändå i själva verket avstått från Frankrikes medling och uteslutande överlämnat sig åt kejsarens; Goertz' invändningar övertygade honom ej.

Om det gällde en enskild underhandling, framhöll Goertz, så funnos fyra saker att taga i betraktande 1) den form, man skulle giva däråt, 2) med vem, man skulle underhandla, 3) på vilka villkor, 4) sättet.

Vad beträffar första punkten, vore det Carl likgiltigt, om man genast skulle sluta med makten i fråga eller preliminärt underhandla och uppskjuta själva fredsslutet och offentliggörandet till en allmän kongress.

Med avseende på andra punkten vore även den Carl likgiltig, men ej så de offer, han skulle göra, ty dem ville han ej göra utan ersättning. Hans avsikt vore nämligen

att hålla sig skadeslös å annat håll, och härtill kunde ej alla bidraga lika mycket.

Det vore klart, att man borde vända sig till de mäktigaste av fienderna, tsaren och Georg. Visserligen kunde en fred med Danmark vara en stor lättnad för Carl, men detta skulle säkerligen vilja behålla åtminstone Slesvig, vilket Carl för sin heders skull ej ville uppoffra. Vidare skulle en fred med Danmark ej imponera på Sveriges övriga fiender, under det att tvärtom efter en fred med Georg eller tsaren, det skulle vara lätt för Carl att tvinga Danmark till fred och t. o. m. i Norge hålla sig skadeslös för sina förluster på annat håll.

Preussen skulle nog ej vilja gå in på en särfred utan att få behålla Stettin med område. Men detta vore mycket viktigt för Sverige, och dessutom kunde Preussen nu knappt göra stor skada, under det man ej kunde räkna på, att det skulle förena sig med Sverige för att förtjäna Stettin, emedan konungen och hans ministrar voro allt för rädda av sig och Preussen dessutom omgivet av Sveriges fiender. Dock hade Carl ingenting emot en fred med Preussen och skulle t. o. m. offra Stettin, om man kunde vara säker på, varmed Preussen ville göra sig förtjänt härav.

August vore helt och hållet utan betydelse. Han kunde få fred när som helst mot att giva Stanislaus konungatiteln och en pension, så att Sverige slapp att underhålla honom. Återstodo Georg och tsaren. Man hade känt sig för hos dem och hos båda funnit böjelse för fred. Tsaren hade genast erbjudit sig att återställa Finland och Livland [1]), Sverige, som det redan meddelat Frankrike, erbjudit sig att avstå landet mellan Narva och Viborg, exklusive. Tsaren hade gjort Revals avträdande till ett conditio sine qua non, eftersom det vore den enda goda ör-

[1]) Goertz syftar här tydligen på de erbjudanden, som på enskild väg gjorts honom under de första dagarna av hans vistelse i Holland. Se ovan sid. 80.

logshamnen vid Östersjön. Men besittningen härav vore så ytterst viktig för Carl, att det vore bättre för honom att föra ett ändlöst krig än att avstå därifrån. Ödet hade emellertid nu ingripit därigenom, att en storm förstört alla tsarens anläggningar vid Reval, varför han nu förmodligen vore mera benägen att avstå därifrån. Man kunde i stället erbjuda honom Wismar, varigenom han skulle få, vad han livligt önskade, en besittning i riket. Om freden berodde på besittningen av denna plats, skulle den ej stranda på Carls motstånd. Frankrike kunde göra vad bruk det ville härav och förtröstansfullt rätta sina underhandlingar därefter.

Vad Georg beträffade, så vore hela orsaken till hans fiendskap mot Sverige den, att han ville komma i besittning av Bremen-Verden. Dock hade detta ej gjort honom blind för vådan av tsarens framsteg. Både Townshend, engelsk statssekreterare för utrikesärendena, och Bothmer, en av Georgs förnämsta hannoverska rådgivare, hade låtit hoppas kraftig hjälp, om Carl ville avstå Bremen. Tsarens beteende befriade Georg från alla förpliktelser gent emot honom, han hade ej ingått någon förbindelse att garantera Preussen Stettin [1]), och mot Danmark vore blott kurfursten af Hannover bunden, ej konungen av England, vilken tvärtemot hade förbindelser med Sverige, vilkas fullgörande man lätt kunde få parlamentet att genom adresser begära. Goertz hade velat underrätta om dessa underhandlingar med Georg och tsaren, eftersom Sverige enligt fördraget av 1715 vore skyldigt meddela Frankrike alla sina fredsunderhandlingar.

Det vore ej underligt, om Carl ej gärna ville avstå Bremen, vars förvärvande kostat så mycket blod, så mycket mer som, om han ej formligen avträdde det, konjunkturerna lätt kunde bliva sådana, att han finge ett tillfälle att återtaga det. Men om Frankrike kunde från Georgs sida erbjuda Carl 1) ett troget fullgörande av fördragen mellan England och Sverige; 2) att utverka återställandet av West-

[1]) Detta var oriktigt.

faliska freden, och således att Sverige återfinge sina övriga provinser i Tyskland; 3) att ej vare sig direkt eller indirekt intressera sig för Danmark; 4) att nöja sig med Bremen som pant på ett visst antal år för en viss summa, så skulle Carl antaga dessa villkor [1]).

Angående sättet för underhandlingarna förlitade Sverige sig på Frankrike och önskade, att vad det komme att föreslå skulle synas härröra från Frankrike och dess längtan att återställa freden i Europa. Emellertid kunde det åberopa sig på sitt inflytande hos Carl.

Som den hemliga underhandlingen vore den kortaste vägen till en allmän fred, och tsaren och Georg borde utgöra de förnämsta föremålen därför, finge Frankrike helt och hållet bestämma, vilka åtgärder det ansåge lämpliga. För att begagna sig av konjunkturerna för tillfället, vore det bäst att genast börja arbetet vid dessa båda hov. Tsarens vistelse i Holland gåve en god förevändning för en beskickning till denne, och eftersom Goertz vore i Haag, kunde den, som hade detta i uppdrag, lätt rådgöra med honom. Vad Georg beträffade, skulle man nog ha medel att verka hos honom. Om Frankrike bestämde sig för de särskilda underhandlingarna, erbjöd sig Goertz att lämna ytterligare upplysningar, som kunde befordra framgången härav. Huxelles sade sig kunna förstå, att Carl ansåg det ej fördelaktigt för sig att på en gång underhandla med alla sina fiender, och gillade hans beslut att vända sig till Georg och tsaren, eftersom Frankrike nyss ingått ett nära förbund med den förre, och den senare vore en af Sveriges mäktigaste fiender. För att Frankrike emellertid ej skulle utsätta sig för misstanken att utså tvedräkt mellan de allierade, måste det på samma gång kunna göra några framställnin-

[1]) Goertz tycks först ha påstått, att Dubois givit honom hopp om, att Georg vid ett fördrag med Sverige skulle vara villig att återställa Bremen, varför Hux. skrev härom till Dubois, som full av harm förnekade saken. *Syveton*, V. sid. 248.

gar hos Fredrik Wilhelm och August. Vidare måste man veta, vilka förbindelser tsaren ingått, och hur pass väl han tänkte hålla dem. Egentligen reducerade sig ju de hemliga officier, som Goertz formellt begärde skola utsträckas till alla de krigförande, till en uppseendeväckande åtgärd [1]) hos tsaren och avsåg blott hans intressen. Goertz medgav, att hänvändelsen till tsaren kunde åstadkomma många olägenheter, om den ej utfördes med varsamhet, men ansåg, att man kunde undvika dem genom att så småningom komma fram med förslagen. Han svarade vidare på frågorna angående tsarens och Fredrik Wilhelms avtal i Havelberg, att de kommit överens om Mecklenburg och ömsesidigt lovat att ej skilja sina intressen i nordiska kriget. Huxelles frågade, hur Goertz trodde sig kunna undanrödja denna svårighet, och han lät förstå, att fast han ej hade några order av Carl härom, trodde han sig likväl kunna försäkra, att han skulle samtycka till att avstå Stettin utan område. Huxelles tillkännagav då, att Frankrike önskade uppriktigt återförskaffa Carl Rügen och Stralsund med område, och att erövringar i Norge skulle bereda honom möjligheten att återfå dem, samt att återinsätta hertigen av Holstein-Gottorp i besittningen av Slesvig. Han framhöll vidare vådan av att söka skilja Ryssland från Preussen och betonade, att det senare vore en högst farlig fiende, så att utan fred med Preussen Sverige omöjligt med vapen skulle kunna återtaga någon av sina besittningar i riket.

Goertz gjorde endast svaga invändningar häremot men framhöll, att det vore mycket svårt att jämte Stettin avträda ett så stort område, som Preussen fordrade och nu innehade, eftersom Sverige för sitt anseende i riket måste ha tillräckliga kvarter för en ständig ansenlig truppstyrka, isynnerhet kavalleri [2]).

---

[1]) demarche d'eclat.

[2]) Conférence du Mardy 19:e janvier 1717 entre Mgr le M:al d'Huxelles et M. le Baron de Goertz. Suède t. 137. A. E.

Genom Chavigny lät Goertz sedermera ytterligare framföra en del förslag och försäkringar till Huxelles. Han upprepade sina löften, att Sverige för de *särskilda* underhandlingarna ej skulle använda sig av någon annan mellanhand än Frankrike, och att det med avseende på kejsaren blott i allmänna ordalag skulle framhålla sin böjelse för en allmän fred, varjämte han lovade att före sin avresa å Carls vägnar giva Huxelles en skriftlig försäkran härom.

Med avseende på Preussen påstod han sig omöjligt kunna säga mer än i sista konferensen, emedan han ej visste mer. Han hade själv styrkt Carl i att försöka återfå hela Pommern. Han försökte visa, att detta vore i enlighet med Frankrikes intressen, eftersom Frankrike då genom Sverige, som med nödvändighet måste bliva dess bundsförvant, ständigt kunde utöva tryck på Preussen, som ej hade någon befäst plats mellan Stettin och Berlin. Likväl, om Frankrike märkte, att det var omöjligt skilja tsaren från Preussen, så kunde Huxelles föreslå en överenskommelse angående den del av Pommern, som Preussen innehade, så att det finge behålla Stettin, men av området blott så mycket, som vore nödvändigt för dess förbindelser. Goertz betonade, att han gjorde denna framställning av sig själv, men hoppades kunna vinna Carls bifall, om detta kunde underlätta hans planer mot Danmark, som låge honom särskildt om hjärtat [1]).

Goertz framställde nu även på denna väg sin begäran om utbetalningen av subsidierna och föreslog därvid tre alternativ: 1) Frankrike skulle nu betala, vad som vore förfallet till febr. 1717, och som det därigenom troget utförde fördraget, skulle man ej begära mer; 2) om det ej betalte allt det förfallna, bad Goertz att som depositum få »billets d'état» för både de förfallna och ännu innestående subsi-

[1]) Detta framhållande av Carls hämndlust mot Danmark är något egendomligt, då Carl i sitt sista brev just hade yttrat sig för en fred med detta land. Se ovan sid. 112.

dierna och lovade återställa dem, allt eftersom kontant betalning ägde rum; 3) att Frankrike skulle betala kontant 300,000 écus i maj, 300,000 i aug., 300,000 i nov. och 300,000 i febr. 1718. De två första förslagen förkastades absolut, och det tredje antogs endast med den högst väsentliga ändringen, att han blott fick bestämdt löfte om den första avbetalningen. Han fick av Law växlar på Hamburg på detta belopp och löfte om en lika stor summa var tredje månad i sammanhang med subsidiernas utfallande. Avtalet tycks ha varit okändt för Sparre, men var bekant för Cronström och för franska regeringen, av vilkens goda vilja ju dess realiserande berodde [1]).

Till slut bad Goertz, att Huxelles i anslutning till Goertz' framställningar skulle uppgöra en plan för en separatunderhandling, efter vilken han lovade att rätta sig [2]).

Ännu en gång använde han sig av Chavigny som mellanhand för att framställa sina tankar för Huxelles. Han förklarade, att han trodde sig ha lämnat nog material till separatunderhandlingar. Angående England hade han ingenting att tillägga. För Rysslands del föreslog han, att det skulle få behålla tullfriheten i Sundet för de svenska besittningar, som det skulle få genom freden, egentligen ju ett medgivande på Danmarks bekostnad. Angående Preussen trodde han även, att de medgivanden, han gjort, voro tillräckliga, men tillät, att Frankrike finge tillägga sig hela förtjänsten därav. På Chavignys fråga, vad Preussen skulle göra för att förtjäna Stettin, svarade Goertz, att det borde medverka till en gynnsammare förlikning med tsaren och vid kongressen förklara sig för Westfaliska fredens

---

[1]) Cronström till Müll. 7 mars 1717. Gall. R. A. *Westrin* påstår, sid. 113, att denna underhandling skett även utan Cronströms vetskap, men detta motsäges av denne själv i ovan cit. brev. »M. le B. de Goertz, qui a meme fait des arrangem. particuliers avec le Directeur de la Banque Generale, le sr Law, pour ce prem. payem.»

[2]) Differents points I.

återställande i sina allmänna drag. Således skulle Preussen hålla sina överenskommelser med Sverige hemliga ända till ett allmänt fredsslut, och likaså England, om denna underhandling ledde till något resultat [1]).

Onekligen framlyser ur dessa Goertz' framställningar en bestämd förkärlek för en underhandling med tsaren. Dock torde man gå för långt, om man antar, att han absolut ej ville underhandla med Georg. Han torde tvärtom gärna velat ha en underhandling i gång även åt detta håll för att därigenom öva tryck på tsaren, även om han ej hoppades, att Georg skulle vilja gå in på drägliga fredsvillkor. Frankrike var däremot uteslutande hågadt att förmedla en fred med England. Dess böjelse för ett förbund med Ryssland undertrycktes för tillfället av den färska nyheten om trippelalliansens undertecknande (4 jan. n. st. 1717), varigenom dess förbund med England vunnit stadga i och med holländarnas tillträde. Huxelles såg också i Goertz' planer endast ett försök att skilja tsaren från de övriga allierade. Frankrike lät visserligen framhålla för Peter Carls böjelse för fred men gjorde detsamma med Georg och lät t. o. m. uppmana Cnyphausen att hos tsaren anhålla om en förklaring, att han blott ville underhandla gemensamt med Preussen [2]): en åtgärd, som ju helt och hållet stred mot Sveriges intressen och angav Frankrikes bestämda föresats att under inga omständigheter uppoffra Preussen.

Då hans föregående förslag ej funnit bifall, inlämnade Goertz kort före sin avresa ett nytt memorial till Huxelles, modifieradt i enlighet med franska hovets sympatier.

Enligt detta skulle man arbeta för en allmän fred men förhandla särskildt vid de hov, som kunde mest bidraga därtill, England, Ryssland och Preussen. Georg

---

[1]) Differents points II.

[2]) *Syveton* V sid. 512.

skulle få Bremen-Verden som pant, enligt Goertz' första förslag, Fredrik Wilhelm Stettin med minsta möjliga område, tsaren Petersburg med ganska vidsträckta områden i Ingermanland och Karelen, dock ej Narva och Viborg [1]). Den av de tre makterna, som ej ville foga sig i dessa villkor, skulle tvingas av de andra, och det bleve här sannolikt tsaren. De makter, med vilka man underhandlade skulle förbinda sig att återställa Westfaliska freden, såväl beträffande vad danskarne tagit från Sverige som Holstein. Georg behövde ej förbinda sig att med vapen bistå hertigen av Holstein-Gottorp, men Preussen skulle på grund av sina fördrag med det hertigliga huset lova att göra det. Däremot skulle alla förbinda sig att förbliva neutrala i kriget mellan Sverige och Danmark. Om Huxelles lyckades genomdriva dessa preliminärvillkor, vore Goertz villig att antaga dem [2]).

Emellertid kunde Goertz tydligen ej vara mycket belåten med utgången av sin beskickning. Angående subsidierna hade han ingenting annat utverkat än löften, men det hade man fått så många gånger förut. I sitt avskedsbrev till Huxelles, 4 febr. 1717, bad han honom verka för, att subsidierna genom Law skulle utbetalas med 300,000 rdl. i vardera av maj, aug., nov. 1717 och febr. 1718. Men det hade misslyckats att få dem alla på en gång, och således hade planerna på skeppsutrustningen lidit ett svårt avbräck. Vilka planer Goertz vid sin avresa från Frankrike haft i politiskt avseende, torde vara svårt att avgöra; kanske hade

[1]) Jag tycker ej det är nödvändigt att finna en så skarp motsägelse, som *Syveton* vill, mellan dessa och de föregående villkoren för fred med tsaren. Reval vägrades där absolut, men de innehöllo ej något löfte om Narva och Viborg. Tvärtom påpekades, att Sverige ej inbegripit dessa städer i sitt anbud, fast deras avträdande ej framställdes så omöjligt som Revals. Tillsatsen om, att tsaren skulle tvingas, var naturligtvis för att smickra Frankrike med, att man trodde freden med England lättare.

[2]) Second Memoire remis par le Baron de Goertz. 8 febr. 1717. Suède t. 137. Tryckt i *Recueil* II sid. 489—490.

han nu bestämt sig för att underhandla direkt med tsaren i Holland. Enligt senare yttranden tycks han dock ej ännu helt uppgivit hoppet om Frankrikes medling. Huru som helst hann han aldrig att utföra sina planer. När han ankom till Holland blev han genast fängslad och måste under flera månader avbryta sin politiska verksamhet. Det var stämplingarne med jakobiterna, som bragte såväl honom som Gyllenborg i London i olycka.

IV.

Underhandlingarna om en svensk landstigning i Skottland till förmån för pretendenten och Frankrikes delaktighet däri [1]).

När Jakob II störtades år 1688, tog han sin tillflykt till sin vän och bundsförvant Ludvig XIV i Frankrike, och här förblev han ända till sin död 1701. De försök, han med Frankrikes hjälp gjort att återtaga sitt rike, hade ej krönts med framgång, men Stuartarna uppgåvo aldrig hoppet, och de kunde fortfarande räkna på Frankrikes vänskap. Ludvig XIV erkände också omedelbart efter Jakob II:s död, mot freden i Rijswijk, hans son, Jakob Edvard, som konung av England under namn av Jakob III och understödde 1708 dennes försök att åstadkomma en resning i Skottland till sin förmån. Detta företag misslyckades emellertid fullständigt, och i freden i Utrecht måste Ludvig XIV erkänna den protestantiska tronföljden i England och lova, att pretendenten ej skulle få något understöd av Frankrike, ja, ej ens få vistas på franskt område. Så synnerligen uppriktigt menade voro nog ej dessa löften, men vid denna tid hade Ludvig grundad anledning att antaga, att pretendenten på fredlig och laglig väg skulle bliva erkänd som sin systers

[1]) För de uppgifter i detta kapitel, som ej äro hämtade ur arkivaliska källor, hänvisas rörande de jakobitiska oroligheterna i allmänhet till *Jesse, Michael, Mahon* och *Introduction* i de tre utkomna delarna av *Stuart Papers;* rörande Sveriges andel däri till *Carlson, Fryxell* XXIX, *Larsson* II, *Nordberg* II, *Syveton, Westrin.*

efterträdare på Englands tron, och därför hade Jakob Edvard och hans anhängare, jakobiterna, för tillfället uppgivit alla planer på en våldsam omstörtning. Genom drottning Annas plötsliga död, innan den nya ministären med Bolingbroke i spetsen hade hunnit vidtaga de nödiga åtgärderna för förändringen i tronföljden, tillintetgjordes dessa förhoppningar, Georg Ludvig av Hannover erkändes utan motstånd som konung i England under namn av Georg I, toryministären störtades, dess förnämste män måste fly eller fängslades, och det mot Frankrike och Sverige fientliga whigpartiet kom till makten. Följden blev, att planerna på en våldsam restauration av pretendenten ånyo togo fart och nu kunde påräkna Frankrikes sympatier. Ludvig XIV ville dock ej bryta mot Utrechtfreden genom att öppet understödja pretendenten för att ej därigenom framkalla krig med England, utan han nöjde sig med att göra det i hemlighet och på diplomatisk väg söka skaffa honom understöd från annat håll. Utom på Spanien tänkte han därvid i främsta rummet på Sverige.

Sveriges förhållande till de fördrivna Stuartarna hade, naturligt nog, växlat med dess förhållande till Frankrike. Vid Vilhelm III:s expedition till England 1688 var Sverige ju i förbund med honom och understödde honom med trupper. Då sedermera under Carl XI:s sista år det franska inflytandet i Sverige började vinna i styrka, skola t. o. m. planer ha varit å bane att med svenska trupper understödja en stuartsk restauration. Man påstod sig hava upptäckt spår därav bland Gyllenborgs papper vid dennes arrestering 1717, men detta påstående torde nog ha varit utan grund [1]). Hos Carl XII, vilkens absolutistiska och legitimistiska tänkesätt nog ha varit tämligen utpräglade, torde man av denna anledning kunna förutsätta en viss sympati för den fördrivna konungaätten, detta offer för tron på

[1]) Iberville till De la Marck 3 april 1718. Angl. t. 297. A. E.

»konungadömets gudomliga rätt», som Carl efter allt att döma själv delade. I någon mån kanske denna känsla har motverkats av Carls varma kärlek till den protestantiska religionen, men Carl var ej intolerant utan hade en för sin tid ovanligt fördomsfri uppfattning av de olika trosbekännelserna, fast han ansåg det vara Sveriges plikt att i enlighet med sina traditioner uppträda till *förtryckta* protestanters försvar, när tillfälle därtill erbjöd sig. När drottning Anna genom sitt sändebud kapten Jefferyes i början av år 1714 lät hos honom anhålla, att pretendenten ej skulle få vistas i Sverige, visade sig Carl också ej synnerligen hågad för att avgiva ett sådant löfte. När det slutligen skedde, gavs det endast genom ett brev från Müllern och var hållet i mycket försiktiga och obestämda ordalag. Om en sådan oförmodad händelse inträffade, att den person, som av Jefferyes kallades pretendenten, ville taga sin tillflykt till Sverige, så skulle Carl uppföra sig mot drottningen likmätigt vänskapen och allianserna mellan rikena [1]).

Under Georgs första regeringsår blev stämningen i England allt mer upphetsad på grund av den hätskhet, varmed det nu härskande whigpartiet förföljde de störtade tories, så att ett starkt missnöje utbredde sig även bland dem, som ej hörde till de rena jakobiterna. Man väntade också i varje ögonblick, att öppet uppror skulle utbryta. För att ett sådant skulle lyckas, fordrades emellertid utländsk hjälp, och då Frankrike nu ej tycktes vara hågadt att öppet uppträda till deras förmån, riktade jakobiterna sina blickar på Sverige. Från Göteborg kunde en flotta med god vind på två dygn segla över till Skottland eller norra England, där pretendenten räknade sina flesta anhängare. Man förmodade även, att Carl skulle vara ganska hågad för att understödja pretendenten, eftersom Georg som kur-

---

[1]) *v. Kochens dagbok* jan., febr. 1714. *Karolinska krigares dagböcker* IV.

furste av Hannover började uppträda allt mer fientligt mot Sverige. I början av år 1715, således strax efter Carls hemkomst från Turkiet, tyckas de första framställningarna om, att Carl skulle understödja pretendenten, ha gjorts till Gyllenborg i London. I midten av febr. meddelade denne sin regering, att några tories vändt sig till honom och erbjudit sig att lämna Carl en ansenlig summa penningar, om han i gengäld ville åtaga sig pretendentens sak [1]). Denna begäran tycks ha framställts av ledarna för de engelska jakobiterna utan någon order från pretendentens omgivning, fast även här frågan om att hänvända sig till Carl varit uppe [2]). Det var nämligen först genom Torcy, som hertigen av Berwick — naturlig son till Jakob II och Arabella Churchill, Marlboroughs syster, och således bror till pretendenten —, vilken vid denna tid var den förnämste ledaren av Jakob Edvards politik, fick reda på saken. Gyllenborg hade nämligen meddelat Iberville, Frankrikes sändebud i London, att tre tories kommit till honom och sagt, att ytterligare fyrtio av deras parti beslutit sända pengar till Carl för att sätta honom i stånd att snart avsluta sitt nuvarande rättvisa förehavande för att sedan visa medlidande mot tories och befria dem från Georgs förtryck, vilket blott kunde ske genom att av all kraft understödja pretendenten. De hade även tagit hänsyn till Carls varma tillgivenhet för den protestantiska läran genom att föreslå, att Carl skulle bli garant av pretendentens förhållande till den engelska kyrkan, vilket även skulle lugna engelsmännen i detta avseende. Berwick hade även talat med Torcy om att sända brigadier Hooke till Carl för ovannämnda orsakers skull, och han tycktes böjd därför [3]).

Att Frankrike ej var obenäget för att bidraga till att vinna Carl för pretendentens sak, framträder också i de

[1]) *Larsson* II sid. 7.

[2]) Berwick till Jakob III 22 jan. 1715. *Stuart Papers* I sid. 345.

[3]) Berwick till Jakob III 10 mars 1715. *Stuart Papers* I sid. 351.

instruktioner, som kort efteråt utfärdades för Croissy, då han avreste till Stralsund. Däri omnämnas de missnöjda engelsmännens förhoppningar på understöd från Carl men påpekas, att eftersom Frankrike lovat att ej, vare sig direkt eller indirekt, understödja pretendenten, vore det en mycket ömtålig sak. Emellertid kunde Ludvig XIV ju mycket väl utan att bryta sitt löfte taga reda på främmande furstars tanke i denna sak [1]). Formen är ytterligt försiktig, men Croissy visste, åt vilket håll önskningarna gingo, och på grund härav åsidosatte han senare vid sina åtgöranden i denna sak den tillbakadragenhet, som Frankrikes dåvarande prekära läge fordrade.

Gyllenborg, som saknade instruktioner, kunde ej giva dem, som hänvändt sig till honom, något bestämdt svar, men han var mycket hågad för saken och rekommenderade den i konungens åtanke. Han har tydligen också givit de missnöjda hopp om understöd, ty de kommo snart med bestämdare förslag. Carl borde under någon förevändning låta inskeppa 5 à 6,000 man i Göteborg och sända dem över till Skottland. En reguliär trupp av denna styrka vore alldeles tillräcklig för att bringa landet i resning. Betydelsen av pretendentens återställande just med tillhjälp av en protestantisk makts trupper framhölls även. Gyllenborg fick emellertid länge förgäves vänta på svar, och i följd därav minskades vännernas iver, fast de ännu alltjämt underhöllo sina förbindelser med honom och lovade att förskjuta de penningar, som voro nödvändiga för att utrusta och till Skottland överföra 3 à 4,000 man — därtill hade deras fordringar nu inskränkt sig — jämte vapen för ytterligare 10,000 [2]). Ändtligen svarade dock Müllern, 3 juli, men hans svar var avböjande. Han sade sig ha haft betänkligheter mot att föredraga saken för konungen, emedan Sve-

[1]) *Recueil* II sid. 375 följ.
[2]) *Larsson* II sid. 8.

rige, om Carl ginge in härpå, skulle draga sig ett nytt krig på halsen och mista sitt hittills stora anseende hos de protestantiska makterna. För övrigt vore Sverige nu absolut ej i stånd att hjälpa pretendenten, och Georg hade ännu ej öppet brutit med Sverige. För att »hålla tories vid godt humör» kunde Gyllenborg emellertid lova, att om han verkligen gjorde det, skulle Carl lämna den önskade hjälpen. Det var således ej ett absolut avslag, fast *Müllern* nog ej alls var hågad för planen. Antagligen har det varit Carl själv, som bestämt, att svaret skulle formuleras så. Gyllenborg och de engelska tories voro emellertid mycket förtretade över svaret, och den förre förklarade, att om man genast bifallit hans förslag, innan Georg hunnit få sin flotta utrustad och en armé på benen, så skulle han redan varit utkörd ur England, varemot det nu vore för sent [1]). Därmed slutade tillsvidare förhandlingarna mellan Gyllenborg och tories, men genom andra personer fortsattes försöken att vinna Carl för pretendentens sak: genom Croissy och Sparre.

Croissy nöjde sig ingalunda med att intaga den försiktiga hållning, som anvisades honom i hans instruktioner. Han föreslog först muntligen för Carl att understödja pretendenten och inlämnade sedan ett formligt memorial därom för att besegra Müllerns invändningar. I detta lät han förstå, att Ludvig XIV visserligen vore fast besluten att hålla freden i Utrecht, men att han säkerligen skulle tvingas till krig genom Englands orättvisa fordringar rörande slopandet av kanalen vid Mardyck, som inrättats i stället för den enligt bestämmelserna i freden förstörda örlogshamnen i Dünkirken. Enligt Croissys utsago skall Carl med stor otålighet ha väntat att få veta Ludvig XIV:s tankar om detta förslag. Dennes svar blev emellertid för tillfället avböjande, förmodligen till stor del emedan han ej ville vara officiellt

[1]) *Larsson* II sid. 9.

inblandad i denna sak. Han gillade även Müllerns invändningar, vilka voro desamma, som denne förut framställt till Gyllenborg. Blott i det fall, att Georg började krig mot Frankrike, vore Ludvig fri från sina löften, och då kunde man ju överenskomma om de åtgärder, som ej för ögonblicket voro lämpliga [1]).

Officiellt ville Ludvig XIV således ej nu höra talas om detta förslag, men i själva verket var han ganska hågad för saken, blott han själv slapp att synas. Detta framgår tydligt av Sparres brev och av det understöd, som Torcy vid samma tid lämnade Berwick vid dennes försök att genom Sparre vinna Carl XII. Planen att skicka någon fullmäktig från pretendenten till Stralsund hade nämligen uppgivits, förmodligen emedan man ansåg, att det skulle möta för stora svårigheter och väcka för mycket uppseende. Berwick trodde sig kunna hysa godt hopp om, att Ludvig XIV skulle vara villig att försträcka de för den svenska expeditionen nödvändiga medlen [2]), och försökte därför genom den mot pretendenten synnerligen välvilligt stämde Sparre vinna Carl för planen att med svensk hjälp genomdriva en stuartsk restauration i England.

Det första mötet mellan Berwick och Sparre, varvid denna fråga avhandlades, ägde rum den 26 juni i Marly i Torcys närvaro och förmedladt av honom. Berwick började med att be Sparre skicka ett brev till Carl från pretendenten, vari denne anhöll om Carls hjälp, men Sparre vägrade, dels emedan Carl ej erkänt pretendenten som kung av England, dels emedan hemligheten kunde röjas, om brevet uppsnappades, vilket med den dåvarande osäkra postgången ganska lätt kunde hända, och ville därför blott inberätta saken. Berwick tycks ha varit ganska beredd på

[1]) Le Dran: Principalles circonstances de l'Ambassade du Comte de Croissy auprès du Roy de Suède Charles 12. Mém. et doc. Suède t. 10. A. E.

[2]) Berwick till Jakob III. 21 juni 1715. *Stuart Papers* I sid. 370.

detta avslag, han gjorde inga invändningar och hade ännu ej ens fått brevet i den avfattning, som han numera önskade, att det skulle ha, med hänvisning till underhandlingarna med Sparre i stället för en rekommendation för pretendentens eget sändebud. Emellertid torde Sparre ej ha hållit vidare strängt på den formella sidan av saken utan huvudsakligen betonat risken av upptäckt, åtminstone uppger Berwick för pretendenten, att hans brev skulle skickas till Carl i en autentisk kopia i chiffer och Sparre behålla originalet. Detta tycks dock aldrig ha skett, kanske emedan ingen tillräckligt säker lägenhet erbjöd sig. Pretendentens önskningar och förhoppningar framlade Berwick genast för Sparre. De allra flesta engelsmän, även av de förnämare, vore för pretendenten och skulle resa sig till hans förmån, om de finge hjälp från Carl, för vilken de hyste stor vördnad. Pretendenten skulle i egen person begiva sig över till England och överta ledningen av resningen, kanske redan innan något svar hunnit ankomma från Carl. Han föreslog, att 4—5,000 man svenskt fotfolk skulle överföras till Newcastle, som vore en bra utskeppningsort, och i vars närhet pretendenten hade många anhängare. Dessa skulle uppsätta det nödiga rytteriet, ty sådant vore omöjligt att föra dit sjöledes. Sparre var mycket hågad för planen och trodde, att Carl också skulle gå in härpå, men han fordrade absolut, att jakobiterna skulle lämna de nödiga penningarna. Berwick lovade då att lämna 50,000 rdr men fordrade Sparres löfte, att summan skulle återbetalas, om planen ej kom till utförande. Sparre tyckte, att det erbjudna beloppet var alldeles för litet, och föreslog därför Carl att blott lämna hälften av den begärda styrkan, ett förslag, som just ej vittnar om mycken klokhet, då det naturligtvis låg i Sveriges eget intresse att göra framgången av företaget så säker som möjligt, när det väl en gång inlåtit sig därpå. Emellertid ville Sparre ej för sin egen regering riktigt vidgå, att han ställt sig så välvilligt, som han

verkligen gjort, mot Berwicks förslag, utan betonade mycket skarpt, att han ej genom sina uttalanden bundit Carl utan gått så långt i medgivanden blott för att vinna tid. Han avskickade likväl genast skrivelsen genom en av Torcys kurirer, eftersom han själv ej hade någon lämplig person till hands, sände Grubbe till Holland med de 50,000 rdr, för att de skulle vara lättare åtkomliga, om Carl gillade förslaget, och meddelade i ett samtidigt brev till Müllern sina tankar om utförandet av planen. Han föreslog, att dubbla order skulle skickas till fältmarskalk Gyllenstierna, som skulle ombestyra det hela. Angående flottutrustningen skulle han konferera med befälhavaren över Göteborgseskadern, A. J. Lewenhaupt. Om inga linjeskepp funnos att tillgå, vore det tillräckligt med några lätta fregatter som konvoj. Till transportskepp voro vilka fartyg som helst användbara, eftersom det blott var infanteri, som skulle överföras. För att bättre bevara hemligheten, borde alla hamnar stängas, emedan de engelska och holländska flottorna säkerligen skulle hindra företaget, om ryktet därom kom ut. Hamilton [1]) borde bliva befälhavare för trupperna, och så många engelsmän och skottar i svensk tjänst som möjligt skickas med. Efter landstigningen vore det för riskabelt för fartygen att segla samma väg tillbaka, utan de borde rundt Skottland och Irland begiva sig till Frankrike, vilket som vänskaplig makt ej kunde neka att mottaga dem. Om en offensiv ej vore möjlig till att börja med, borde trupperna hålla sig stilla i Newcastle för att bilda kärnan i den insurgenthär, som vid deras ankomst säkert skulle bilda sig. Man borde hålla sträng manstukt för att övertyga folket om, att svenskarna kommo som vänner och befriare, och ett manifest härom utfärdas. För den händelse att pretendenten komme över till Skottland, skulle de svenska trupperna stå fullständigt under hans order. Varken be-

[1]) Tydl. gen.-maj. Hugo Hamilton.

fälhavaren över armén eller över flottan skulle före avfärden ha reda på saken, utan de skulle medföra förseglade order, som först skulle öppnas ute på sjön [1]).

För utförandet av hela denna plan fordrades emellertid både hemlighet och skyndsamhet. Ingendera delen var lätt att åstadkomma. Både i England och Frankrike gingo rykten, att Carl skulle hjälpa pretendenten, och whigs gjorde allt för att giva spridning däråt. De ville därigenom förmå parlamentet att bevilja anslag till utrustande av här och flotta. Sparres brev av 11 juli n. st. kom först efter en månad fram till Stralsund. Müllern föredrog strax saken för konungen, som just då kommit tillbaka från en längre vistelse på Rügen, och denne gav nästan genast sin resolution. Han förklarade sig häri ha noga övervägt det framställda förslaget men funnit dess utförande mycket farligt [2]). Sparre skulle därför svara Berwick, att fast Carl på grund av Georgs fiendskap och sin vänskap för pretendenten kunde vara frestad att hjälpa denne, så vore likväl Sveriges tillstånd nu sådant, att det vore alldeles omöjligt, helst om Frankrike ej ville hjälpa till [3]). För övrigt hade Georg ännu ej öppet förklarat sig för Sveriges fiende, varför det ej vore klokt att angripa honom. Dessutom kunde

---

[1]) Sp. till kon. och Müll. 11 juli 1715. Gall. R. A. Berwick till Jakob III 7 juli 1715. *Stuart Papers* I sid. 372.

[2]) »Wij hafwe funnit den samma många äfwentyr underkastad och högst betänkeligit att taga des uthförande uppå oss».

[3]) »ehuruväl wij orsak hade för den nu uppå Engelska Thronen sittiande Konungens betygade widrigheet emot oss och för den benägenheets skull, som wij för Hertigens Herre hafwe, till att gripa honom, denne senare, under armarne uppå ett eller annat sätt och ingå med honom uti des afsickter; så wore likväl Sweriges tillstånd nu för tiden så beskaffat, att sielfwe omöijeligheten låge i wägen, som hindrade att bijspringa honom med den åstundade hielpen, serdeles der Frankr:e undandroge sig något dertil att bijdraga, och altså lasten af detta wärcket skulle falla uppå oss allena, der wij dock sielfwe behöfde använda alla krafter att giöra våra fiender motstånd».

utrustningen ej göras så hemligt, att icke den nuvarande engelska regeringen finge reda därpå. Följaktligen skulle ett sådant företag blott öka antalet av Sveriges fiender utan att gagna pretendenten. Samtidigt skickade Müllern ett enskildt brev till Sparre, vari han yttrade sig mycket skarpt mot företaget och ånyo framhöll sitt gamla skäl, att om Carl understödde pretendenten, detta skulle alldeles förstöra hans anseende hos de protestantiska furstarna, som ännu voro hans vänner. Müllern gav också samtidigt Grubbe order att återvända till Paris. Genom att återlämna penningsumman, som för övrigt vore alldeles för liten, bleve Sparre löst från sitt löfte [1]).

Om man jämför tonen i dessa båda svar, förefaller det onekligen, som om Carl själv egentligen varit ganska hågad för Sparres förslag och endast återhållits av tidsomständigheterna, varemot Müllern framträder som dess givne motståndare. Carl *avslår* ej formligen det framställda förslaget, han endast förklarar, att det *för tillfället* är omöjligt att utföra, och han betygar samtidigt sin vänskap och sympati för pretendenten. En del härav får kanske skrivas på den vanliga diplomatiska hövlighetens räkning, men försäkringarna äro hållna i en alldeles för bestämd ton, för att där ej skulle ha legat någon mening i dem.

I Frankrike hade man såväl bland jakobiterna som vid franska hovet otåligt väntat på Carls svar. Jakobiterna, efter vad det tyckes dock med undantag för Jakob Edvard själv, hyste godt hopp om, att det skulle bliva gynnsamt, och Sparre styrkte dem häri [2]). Torcy ansåg, att om pretendentens anslag lyckades, detta skulle göra Sverige samma nytta som den av Sparre så ivrigt påyrkade franska diversionen [3]). Bolingbroke och Ormond, som nu nödgats fly till Frankrike och öppet ställa sig på pretendentens sida —

[1]) Kon. till Sp. $^{8}/_{14}$, Müll. till Sp. $^{5}/_{16}$ aug. 1715. Gall. R. A.

[2]) Se diverse brev i *Stuart Papers* I sid. 374—413.

[3]) Sp. till Müll. 23 aug. 1715. Gall. R. A.

den förre blev snart i Berwicks ställe den förnämste ledaren av pretendentens politik —, sökte uppmuntra sina vänner i England genom att meddela dem, att 12 bataljoner svenska trupper voro samlade vid Göteborg, varifrån de lätt kunde överföras till England, när den engelska Östersjöeskadern kommit hem igen och lagt upp. Carl hade nog endast väntat på en antaglig förevändning för att uppträda för pretendenten, och den hade han nu fått, därigenom att Georg satt sig i besittning av Bremen [1]). Därför trodde både de och Sparre, att bataljonerna nu skulle bli sända [2]). Ändtligen, i början på september, kom svaret, som för tillfället gjorde slut på alla förhoppningar på understöd från Carl. Pretendenten och hans anhängare voro naturligtvis ej vidare belåtna härmed, men den förre erkände, att Carls skäl voro förståndiga och oemotsägliga [3]), och Berwick uttalade till Sparre sin glädje över Carls välvilliga stämning mot pretendenten, vilken han hoppades skulle fortfara. Han förklarade sig emellertid omöjligt kunna gå in på Sparres begäran att få låna de 50,000 rdr, som denne enligt löfte nu återlämnade, till november månad [4]). Det var ej heller så märkvärdigt, jakobiterna behövde alla penningar, de kunde skrapa ihop, ty trots att ingen säker utsikt till verksam utländsk hjälp förefanns, hade upproret brutit löst i Skottland, 26 augusti 1715.

Det var John Erskine, earl av Mar, som nu, utan Bolingbrokes och Berwicks vetskap men sannolikt i enlighet med en hemlig order från pretendenten själv, höjde Stuartarnas banér i Skottland. Mar var en man med

---

[1]) Formellt skedde detta först 15 okt. n. st., *Schartau* sid. 196, men att det skulle ske, var redan allmänt känt.

[2]) Mem., skickadt av Bol. och Orm. till England. Kopia med Berwicks brev till Jakob III 1 sept. 1715. *Stuart Papers* I sid. 413.

[3]) »reasonable and unanswerable». Jakob III till Bol. 23 sept. 1715. *Stuart Papers* I sid. 425.

[4]) Sp. till kon. 20 sept. 1715. Gall. R. A.

ganska stora diplomatiska talanger men utan karaktär, hade under den föregående tiden växelvis tillhört tories och whigs men nu av Georgs misstro drivits över i jakobiternas läger. Tidpunkten för resningen var ej lyckligt vald, Mar hade ej träffat något avtal med de engelska jakobiterna och var ej säker på understöd från någon främmande makt. Härtill kom, att Ludvig XIV just i dessa dagar avled, och man ej riktigt visste, hur hertigen av Orléans skulle ställa sig. I början hade jakobiterna några framgångar, ty regeringen hade endast en mycket obetydlig truppstyrka i Skottland. Ett försök att överrumpla Edinburgh misslyckades dock, dels emedan planen genom att anförtros åt en kvinna kommit till kommendantens kännedom, dels emedan de sammansvurna försummade rätta ögonblicket. Mar saknade också fullständigt fältherregåvor. Hans enda möjlighet till framgång hade varit att med sin i antal betydligt överlägsna styrka angripa och slå regeringstrupperna under hertigen av Argyle, vilka blott utgjorde 1,300 man, och som regeringen till att börja med ej vågade förstärka med trupper från England och Irland av fruktan för, att upproret då skulle bryta löst där också. I stället beslöt Mar att invänta ytterligare förstärkningar, men detta dröjsmål gagnade mer fienderna än honom själv.

De engelska jakobiterna hade nämligen sina blickar otåligt riktade på Skottland och väntade endast på en framgång för sina meningsfränder där eller på utländsk hjälp för att resa sig. Då deras förhoppningar svekos i båda dessa avseenden, sjönk deras mod. Visserligen började regenten, då han kände sin ställning någorlunda tryggad, och i synnerhet då det skottska upproret tycktes utbreda sig, att åter närma sig pretendenten, och planer voro å bane, att denne skulle förmälas med en dotter till regenten. Emellertid vågade han ej öppet uppträda mot Georg utan ansåg sig till och med nödsakad att, då Stair meddelade säker underrättelse, att några fartyg, lastade med vapen och krigs-

förnödenheter för pretendentens räkning, lågo i Le Havres hamn, lägga beslag på lasten och inlägga den i kronans magasiner. Nya förråd kunde ej skaffas i en hast, och då de sålunda ej kunde hoppas på något understöd från Frankrike, vågade jakobiterna i västra England ej företaga den tilltänkta resningen, helst som regeringen lyckades upptäcka och oskadliggöra deras huvudmän. Ett försök att resa dessa landsdelar, som Ormond sedan gjorde, misslyckades fullkomligt. I norra England utbröt däremot öppet uppror, ledt av parlamentsledamoten Forster, och en del av de skottska jakobiterna lyckades förena sig med hans trupper. Även här handlade jakobiternas ledare dock ej med tillräcklig beräkning och kraft, utan slutet blev, att hela deras skara måste giva sig fången åt regeringstrupperna i Preston samma dag, som den länge väntade sammandrabbningen i Skottland ägde rum (13 nov. 1715).

Under det Mar väntade på förstärkningar, som länge dröjde, och på diversioner på andra håll och hjälp utifrån, som fullständigt uteblevo, hade Argyles här så småningom genom ankomsten av nya trupper växt från 1,300 till 3,300 man. Han kände sig dock trots upprepade uppmaningar från regeringen ej stark nog att angripa jakobiterna, utan de båda härarna lågo på kort avstånd midt emot varandra, ända till dess Mar, som slutligen mottagit betydande förstärkningar från Högländerna, så att hans här nu uppgick till mer än 10,000 man, i början av november beslöt att gripa till offensiven. Härtill bidrog också, att han visste, att de 6,000 man, som Holland enligt garantifördraget av år 1713 var skyldigt att lämna för att försvara den hannoverska tronföljden i England, snart skulle komma och förstärka hans fiender. Argyle ryckte mot honom för att finna en valplats, där hans överlägsenhet i rytteri kunde göra sig gällande, och den 13 nov. stod slaget vid Sheriffmuir. På båda sidor segrade högra flygeln, förd av överbefälhavaren själv och bestående av de bästa trup-

perna. Följaktligen tillskrev sig bägge parterna segern, men i själva verket var fördelen på Argyles sida: Mars försök att framtränga söderut hade misslyckats, och om ej några oförutsedda händelser inträffade, voro utsikterna för pretendenten nu mycket ringa.

Detta ville dock jakobiterna naturligtvis ej erkänna, utan de utbasunade slaget vid Sheriffmuir såsom en stor seger och försäkrade, att deras sak aldrig stått så bra, och att pretendentens ankomst till Skottland säkerligen skulle fullständigt avgöra saken till hans förmån genom att rycka de ännu tvekande med sig. I de land, där en mot pretendenten vänlig stämning härskade, såg man också ganska ljust på ställningen. Strax före slaget vid Sheriffmuir hade i »conseil de régence» beslut fattats om att i största hemlighet med en penningsumma understödja pretendenten [1]). Vid samma tid började Chasteauneuf i Haag att höra sig för med Preis, om ej Sverige skulle vara villigt att lämna pretendenten någon hjälp. De skäl, han anförde härför, voro desamma, som förut framdragits, men nu framhölls särskildt, att Georg härigenom skulle bli tvungen att hemkalla från Östersjön de engelska skepp, som förenat sig med den danska flottan, och även att överföra trupper från Hannover, så att den styrka, Georg i Tyskland kunde uppställa mot Carl, därigenom skulle minskas. Det var även nu Göteborgs-eskadern, man räknade på för planens utförande, och särskildt skulle den hjälpa till vid Edinburghs intagande. Utrustningen kunde ske under förevändning av ett företag mot Danmark. Preis ställde sig synnerligen avvisande mot förslaget och anförde ungefär samma skäl däremot, som förut framställts från svenskt håll. Chasteauneuf var emellertid envis och anhöll, att Preis åtminstone skulle skriva därom till Sparre för att denne skulle rådgöra med Torcy. Även bad han honom underrätta Müllern om

[1]) Se ovan sid. 42.

saken, så att Carl vore beredd att fatta sitt beslut, då Sparres förslag komme. Chasteauneuf förklarade dock, att han ej talade på uppdrag av sin regering, och bad därför, att hans namn ej skulle nämnas. Preis antog, förmodligen mycket riktigt, att han gjorde detta, för att förslaget ej skulle synas ha utgått från Frankrike utan från en svensk minister, så att hatet därför, om det hela kom ut, skulle falla på Sverige [1]). Om man sammanställer Chasteauneufs samtal med Preis med det samtidiga beslutet i »conseil de régence» att understödja pretendenten med pengar, så torde man tämligen säkert kunna påstå, att det var på order av sin regering, som Chasteauneuf framställde dessa förslag, fast han använde sig av det vanliga diplomatiska knepet att framställa dem »som av sig själv».

Croissy tycks ej ha fått några nya order från sin regering rörande pretendenten, åtminstone finnas inga sådana i behåll bland koncepterna till de övriga breven till honom, och åtskilliga ställen i hans rapporter tala även däremot. Säkert är dock, att saken varit synnerligen ivrigt på tal under senare delen av Stralsunds belägring, och härunder har Carl verkligen givit sitt samtycke till att understödja pretendenten. Så länge Carl var innesluten i Stralsund var det dock omöjligt att göra något, så sträng som avspärrningen var under tiden närmast före stadens fall, och Croissy underrättade först i slutet av januari utförligt den franska regeringen om den plan, han uppgjort med Carl, fast han i sina brev strax efter sin avresa från Stralsund gjort flera antydningar därom. Då hade även regenten börjat att direkt taga saken om hand, eftersom han redan ganska svårt kompromitterat sig gentemot Georg och nu ansåg pretendentens utsikter vara ganska goda, sedan Jakob Edvard själv efter att under stor hemlighetsfullhet ha färdats genom Frankrike den 22 dec. 1715 landstigit vid Peterhead i Skottland.

[1]) Preis till Sp. $^{4}/_{15}$ nov. 1715. »Generalt uthtåg». Holl. R. A.

På grund av sin kännedom om Georgs förbindelser så väl med Savoyen som med de flesta av de nordiska allierade visste Croissy, att hans planer voro lika mycket riktade mot Frankrike som mot Sverige, och han försökte därför få Carl att inse, vilka stora fördelar han skulle hava av, att pretendenten med hans hjälp återuppsattes på sina fäders tron. Carl tillbakahölls först av fruktan att ådraga sig engelsmännens fiendskap, men då Croissy föreställde honom, att om företaget lyckades, England under Jakob III, Frankrike, Spanien och Sverige tillsammans skulle utgöra en så fruktansvärd liga, att de ej skulle hava något att befara av hela det övriga Europa, gillade han slutligen den plan, Croissy uppgjort. Den var i sina huvuddrag densamma, som förut varit på tal. Carl skulle, så fort lämpligt tillfälle erbjöd sig, skicka 4,000 man under befäl av general-major Hamilton, som själv var av skottsk släkt, över till Skottland. Kapten Christophers [1]) skulle föra befälet över flottan. Ett manifest från Carl XII skulle medföras och spridas vid ankomsten till Skottland. I detta skulle Carl redogöra för sina bevekelsegrunder till företaget. Han hade inlåtit sig därpå så väl av medlidande med engelska folkets förtryck under usurpatorn Georg, som emedan denne bemäktigat sig Bremen-Verden, vartill han hade lika liten rätt som till Englands krona. En baron R. [2]) i Hessen-Cassels tjänst, som på de allierades sida deltagit i fälttågen i Nederländerna och därunder förvärvat sig många bekantskaper i England, erbjöd sig att resa dit och genom mutor försöka vinna Argyle för pretendenten. R. ville ej ha någon betalning utan blott vinna regentens ynnest.

[1]) Han kallas på ett ställe i Croissys brev Christoph, på ett annat för Gottop, men på båda ställena torde säkerligen menas kapten Christophers, sedermera adlad med namnet Anckarcrona, vilken under flera år varit i engelsk tjänst och således kände till Englands kuster, varjämte han stod synnerligen väl hos Carl.

[2]) Förmodligen Ranck.

Croissy beräknade utgifterna för hela företaget till blott 60,000 écus. Ingen utom Carl, Croissy och Christophers kände till denna plan, men den skulle sättas i verket, om franska regeringen gillade den [1]).

Medan Croissy väntade på franska regeringens svar, sökte han hos Carl vidmakthålla hågen för det överenskomna företaget och skrev till honom ett långt brev om förhållandena i Skottland. I Hamburg hade han träffat Bourke, som ju egentligen var spansk ambassadör [2]), men som även hade i uppdrag att försäkra Carl om pretendentens vänskap. På grund av dennes uttalanden försäkrade nu Croissy Carl om, att pretendenten skulle göra allt, vad Carl kunde begära av honom, om han lyckades i sitt förehavande. Han påstod, att utsikterna i Skottland nu voro så gynnsamma, att detta ivriga fikande efter Carls vänskap mycket mera berodde på den stora aktning, pretendenten hyste för Carl, än på det behov, han hade av Sveriges hjälp.

Croissy ville, att Carl skulle hava bidragit till pretendentens företag, om det lyckades, men ej skulle synas haft något med det att göra, om det misslyckades. Därför borde han skicka Christophers till Skottland med en eller två fregatter för att skaffa säkra underrättelser om ställningen. Han skulle även för att vinna tid medtaga vapen för 4,000 man. När han kom fram, skulle han själv begiva sig till pretendenten, taga reda på hans utsikter att lyckas och övertyga sig om hans vänskap för Carl. Om det då såg mörkt ut för pretendenten, kunde han helt lugnt återvända till Sverige, eftersom svenska undersåtar hade lov att handla med vapen eller andra varor i England, med vilket land de ju levde i fred. Voro pretendentens affärer åter i en god ställning, kunde kanske det medförda under-

[1]) Memoire du Sr Groffey. Med Croissys brev av 6 febr. 1716. Suède t. 135. A. E.

[2]) Se ovan sid. 15.

stödet av vapen vara nog för att göra hans seger fullständig. Behövdes ytterligare hjälp, borde Christophers återvända till Carl för att avlägga rapport, varpå man kunde vidtaga nödiga mått och steg för att utföra det överenskomna företaget. Croissy lovade i så fall att skaffa de nödvändiga penningarna, förutsatt att hans förslag gillades av franska hovet, åt vilket han nu ville meddela det. Officiellt borde emellertid Frankrikes ambassadör ej ha någon kännedom om saken. Slutligen vore det lämpligt, att Christophers hade med sig ett kreditiv från Carl till pretendenten som konung av England, för den händelse att dennes seger skulle vara fullständig före hans ankomst [1]).

Att med dessa Croissys brev för ögonen bestrida, att Carl XII haft vetskap om och samtyckt till planen att hjälpa pretendenten, torde vara alldeles omöjligt. I detta fall måste Croissy anses som ett absolut tillförlitligt vittne. Han hade tydligen ej det ringaste intresse av att föra sin regering bakom ljuset i en så viktig sak och pådikta sig själv åtgärder, som gingo vida över, vad hans instruktioner innehöllo, helst han förut en gång blott fått en skrapa för sitt besvär. Tvärtom hade det naturligtvis varit synnerligen obehagligt för honom, om franska regeringen på grund av hans rapporter samtyckt till företaget i fråga, och Carl sedan vägrat sin medverkan. Carl hade för övrigt aldrig bestämdt avböjt de till Sparre och Gyllenborg framställda förslagen, han hade endast förklarat sig *för tillfället* ej kunna gå in på dem, alla mera avvisande svar härrörde från Müllern. Av de skäl, som Carl förut anfört mot ett aktivt uppträdande från Sveriges sida, hade ett av de viktigaste försvunnit, sedan Georg nu öppet uppträdt som Sveriges fiende, och det ej endast som kurfurste av Hannover utan på visst sätt även som konung av England genom att låta

---

[1]) Copie de la lettre secrete de Mr le Comte de Croissy au Roy de Suède, du 31 Janvier 1716. Suède t. 136. A. E.

åtta engelska skepp förena sig med den danska flottan. För övrigt tycktes Frankrike nu ej ohågadt att lämna sin medverkan, och att det verkligen gjorde detta, därpå berodde ju hela utförandet av den mellan Carl och Croissy uppgjorda planen. Om möjligheten att hålla ett sådant företag hemligt, kunde Carl med skäl tänka gynnsammare nu, då han själv kommit hem och kunde leda det hela och slapp att anförtro sig åt underordnade. Man skulle nästan vara frestad att ställa det förut [1]) omtalta avbrytandet av postgången från Sverige i början av år 1716 i sammanhang med denna sak. Någon fara för ett fientligt anfall på det egentliga Sverige förefanns ej för ögonblicket, utan Carl var ju själv i stånd att taga till offensiven, så att trupper för landstigningen i Skottland nog varit disponibla. Kanske t. o. m. rustningarna i början av år 1716, som resulterade i fälttåget mot Norge, ursprungligen även haft till ändamål utförandet av planerna till pretendentens förmån.

Några forskares sätt att rubricera en svensk landstigning i Skottland uteslutande som en »chimär», som »ett vågsamt företag», som det behövdes Carl XII:s äventyrslystna sinne för att ens tänka på, torde vara att behandla saken allt för lättvindigt. Om en svensk här på blott 3 eller 4,000 man övade trupper under en duglig befälhavare förstärkt de redan under vapen stående jakobiterna, så kunde Georgs ställning ha blivit högst betänklig. Det hade varit en kärna, omkring vilken alla de missnöjda i England och Skottland, som redan nu endast med möda höllos i styr av regeringstrupperna, kunnat samla sig. Hela Argyles här, som kämpat vid Sheriffmuir, utgjorde efter slaget knappast 3,000 man. Den förstärktes visserligen sedermera med de holländska hjälptrupperna men torde även därefter snarare ha räknat mindre än mer än 9,000 man. Flera trupper kunde knappast skickas till Skottland, om ej upproret skulle blossa upp i England eller Irland. Den förnämsta

[1]) Sid. 66.

svårigheten torde väl ha varit att fullborda själva överfarten. Den engelska flottan var naturligtvis ofantligt överlägsen den del av den svenska, som kunde användas för att betäcka en landstigning, men på vintern lades den ju åtminstone till allra största delen upp och var ej färdig till omedelbart användande. Ett oväntadt landstigningsförsök vintertid kunde därför ha ganska stora utsikter att lyckas, helst som i detta segelflottans tidevarv litet motvind kunde vara tillräckligt för att beröva den engelska flottan möjligheten att hindra en landstigning. Och vinsten i händelse av framgång kunde bliva utomordentligt stor. Pretendenten på Englands tron, återställd genom Carl XII:s hjälp, det betydde kraftigt understöd från detta håll mot Sveriges fiender. Och om, som sannolikt var, Frankrike och Spanien slöte sig till detta förbund, så var därigenom en kvadruppelallians bildad, som kunde bjuda spetsen åt hela det övriga Europa, helst som Holland väl svårligen i längden kunnat motstå den förenade påtryckningen från England och Frankrike. Risken åter, om man misslyckades, var ej synnerligen stor. Georg använde redan Englands flotta för att understödja Sveriges fiender, och om eskadern var något större eller mindre, betydde just ej så mycket. Medverka till Sveriges fullständiga undergång kunde England ej gärna göra för sitt eget välförstådda intresses skull. Detta visade sig också sedan. Liknande planer blevo upptäckta och misslyckades således, men skadan för Sverige blev ganska obetydlig. Det ligger således ej något underligt i, att Carl varit hågad att inlåta sig på ett företag, vars framgång syntes ganska sannolik, varav vinsten kunde bli oerhördt stor, och där skadan i händelse av misslyckande ej föreföll vara av någon större betydenhet. Att därför beskylla Carl för förräderi mot protestantismens sak är oberättigadt, i jakobiternas led funnos många goda protestanter, och en stuartsk restauration hade trots pretendentens bigotteri säkerligen ej ledt till katolicismens seger i England.

Någon tid innan Croissys brev om hans överenskommelse med Carl XII kommit till Paris, hade försöken att genom Sparre vinna Sverige för en sådan plan återupptagits med ännu större iver än förut och denna gång av franska regeringen direkt. Knappt hade de första någorlunda säkra underrättelserna om Carls lyckliga ankomst till Sverige kommit till Paris, förrän Sparre hade en hemlig audiens hos regenten, som först lovade att utbetala det förfallna subsidiekvartalet och att även på annat sätt efter förmåga bistå Carl. Sedan bad han att som privatman få tala om en sak med Sparre, ej i hans egenskap av ambassadör utan endast såsom en trogen undersåte till Carl. Han framhöll därpå, att Frankrike vore nödsakadt att avhålla sig från ett öppet ingripande i de engelska oroligheterna, men att detta ej alls vore förenligt med vare sig dess eget eller Sveriges sanna intresse, emedan båda måste betrakta Georg som sin värste fiende. Sparre medgav, att Georgs handlingssätt mot Carl varit sådant, att det väl kunnat förmå denne att börja öppet krig mot honom. Regenten förklarade då, att han hade reda på Sparres föregående underhandlingar med Berwick. Öppet kunde han nu visserligen ej företaga sig något, som stred mot freden i Utrecht, men han kunde ej heller med lugn se på, att Frankrikes fiender missbrukade detta tvång för att sluta sig tillsamman och först angripa Frankrikes allierade, Sicilien och Spanien, och sedan det själv. Därför måste han försöka förekomma det genom att under hand understödja pretendenten, vilket han också ansåg vara enda sättet för Carl att skaffa sig upprättelse. Carl hade visserligen föregående sommar avböjt det av Berwick framställda förslaget, men Georg hade nu gjort allvar av de fientliga åtgärder, varmed han då blott hotat, så att Carl nu hade fullgiltig orsak att försöka hämnas. Ett formellt och öppet krig mot Georg vore han visserligen ej i stånd att företaga, men han kunde skada honom mycket genom att från Göte-

borg överföra trupper till Skottland, vartill Frankrike skulle bidraga med penningar.

Sparre svarade, att Carl nog ej under Sveriges nuvarande tillstånd var hågad för ett sådant företag, då Sveriges hela krigsmakt behövdes för dess eget försvar, och de engelska och danska flottorna vid minsta spår av en sjöutrustning i Göteborg skulle spärra vägen. Regenten framhöll de stora fördelar, Sverige kunde hava av pretendentens vänskap, sedan han väl blivit kung i England, och att Frankrike då, sedan det någorlunda fått sina finanser i ordning och genom pretendentens tronbestigning befriats från sin fruktan för ett nytt krig med England, kunde med sina trupper hjälpa till att återtaga Sveriges tyska provinser. Pretendenten skulle otvivelaktigt genast skicka en fullmäktig till Carl och med honom sluta ett sådant vänskapsförbund, som han kunde önska, eftersom Carl vore hans enda hopp. Om konvojen inskränktes till tre eller fyra fregatter, skulle utrustningen ej väcka så stort uppseende, vägen vore kort, och landstigningsplatsen hade man nu bestämd.

Sparre fortfor emellertid att göra invändningar, och han fick därför skriftligen uppsätta sina anmärkningar, vilka i en likadan hemlig audiens ett par dagar efteråt överlämnades till regenten. Denne lät besvara dem genom Huxelles, som även föreslog Sparre ett hemligt samtal med Bolingbroke. Sparre gjorde visserligen undanflykter men gav slutligen efter för de ivriga påtryckningarna från franska hovet, dock på det villkor, att av det jakobitiska hovet i S:t Germain ingen mer än Bolingbroke själv finge reda därpå.

Den 7 januari 1716 ägde så denna konferens rum. För att bättre bevara hemligheten uppträdde Bolingbroke förklädd och under namnet Belleville. Efter eget påstående skall Sparre ha uppträdt mycket reserveradt vid konferensen, men enligt det i franska utrikesministeriets arkiv

förvarade protokollet över den, tycks han tämligen villigt ha gått in på Bolingbrokes förslag. Man överenskom här, att brigadieren Hooke, en av pretendentens förtroendemän, skulle skickas till Skottland så fort och så hemligt som möjligt. Kanske skulle hans närvaro i detta land ej alls bli känd, i alla händelser skulle Frankrike ej synas ha något med hans resa att göra. Sedermera kunde han resa till Sverige på samma sätt, utan att några misstankar skulle falla på regenten. För att hemligheten desto bättre skulle bevaras, borde den i Skottland endast anförtros åt pretendenten och Mar. Därigenom skulle Frankrike undvika att bli kompromitteradt. Emellertid borde Hooke vara auktoriserad så väl av Frankrike som av pretendenten och kanske även av Skottlands ständer, ty detta vore det enda sättet att förmå Carl att gå in på planen. Sparre skulle genom sina brev förbereda honom. Den person, som skulle framföra dessa till Carl, skulle ej möta några svårigheter vid sin resa, och därför vore det bäst, att han hade med sig Hookes kreditiv och instruktioner från franska regeringen, så att denne kunde finna dem före sig, när han anlände till Sverige. Bolingbroke lovade att försöka skaffa pengar men hoppades, att regenten vid en så viktig tidpunkt åtminstone skulle fullgöra fördraget med Sverige och utbetala de två förfallna subsidiekvartalen. Om regenten ville understödja pretendenten med några penningar, vore det bäst, att han överlämnade även dem till Sverige. Bolingbroke förklarade sig vidare villig att å pretendentens vägnar sluta en traktat med Carl, varigenom Jakob III skulle förbinda sig att hjälpa Sverige att återtaga alla dess förlorade provinser. I denna allians kunde ju också Frankrike inträda, om det ville. Bolingbroke tyckte dock, att denna sak lättare kunde avgöras genom att pretendenten skickade någon förtrogen direkte från Skottland till Sverige i sällskap med Hooke. Bolingbroke omtalade vidare, att han kände till alla Sparres samtal med regenten och själv haft flera

hemliga konferenser med Huxelles, och frågade slutligen, om Sparre ville inberätta detta samtal för konungen, varpå denne svarade, att han ännu ej överenskommit med regenten därom.

Följande dag lät regenten kalla till sig Sparre och frågade, om han haft något samtal med Bolingbroke, och om något avtalats mellan dem. Sparre svarade, att han ej hade någon fullmakt härtill, varpå regenten bad honom som ett vänskapsbevis, att han skulle genom en kurir genast inberätta saken för Carl och på samma gång be att få veta Carls tankar angående freden i Norden. Därjämte kunde Sparre skicka med ett kvartal subsidier och dessutom 150,000 livres, som skulle användas till landstigningen i Skottland. De sista skulle dock Sparre lova att återställa, om Carl ej gillade planen. Om företaget lyckades, lovade regenten att med alla Frankrikes krafter öppet understödja Sverige.

Sparre avskickade Grubbe med brev och penningar. Han medgav visserligen för Müllern, att summan vore bra liten, men regenten hade lovat att fördubbla den om en månad och att inom kort försöka skicka ännu ansenligare belopp, vilka Sparre trodde skulle utgöras av penningar, som Frankrike bestämdt till pretendentens understöd, men denne överläte till Carl [1]).

Chasteauneuf hade även upprepade gånger talat med Preis om sina förut omnämnda förslag, fast han fortfarande

---

[1]) Sp. till kon. 3 febr., till Müll. 28 febr. 1716. Gall. R. A. Conference entre le S:r de Belleville et L'Amb:r de Suède le.. janv:r 1716. Suède t. 135. A. E. *Westrin* förlägger Sparres audienser hos regenten och samtalet med Bolingbroke till febr. i st. f. jan. Nu säger visserligen Sp. i sitt brev till kon., som är dat. 3 febr., fast försedt med P. S. av 28 febr., att första audiensen ägde rum »den 7 hujus», men därmed menas tydligtvis jan. Detta bestyrkes av den ovan cit. handlingen i A. E., som är dat. jan., ävensom av Cronströms brev till Müll. av 29 jan. 1716, där han anspelar på den då pågående underhandlingen om pretendenten men hänvisar till Sparres rapport genom en kurir.

försäkrade sig ej känna sitt hovs tankar därom. I slutet av januari kom han med en ny version av sättet att hjälpa pretendenten. Om Carl ej ville bistå honom med en eskader, kunde han till honom överlåta 2 à 3,000 man, som med gynnsam vind snart kunde föras över till Skottland. Sedan kunde transportskeppen segla till Frankrike, där taga ombord 2,000 irländare och landsätta även dem i Skottland. Med en sådan förstärkning skulle pretendenten säkert kunna bjuda sina motståndare spetsen. Sparre borde låta Bolingbroke förstå, att pretendenten möjligen kunde ha hopp om att få hjälp från Sverige, ty själv vågade denne nog ej framställa något förslag på grund av den kallsinnighet, som visats så väl honom som hans fader. Carl borde ej avstå från företaget av fruktan för, att den protestantiska religionen därigenom skulle råka i fara, ty dels torde faderns exempel ha gjort sonen förståndigare, dels hade Georg visat ringa vördnad för religionen, då han av blott girighet ur Tyskland utdrivit Carl, protestantismens enda stöd [1]).

Denna gång tycks Preis ej ha ställt sig så avgjordt avvisande till Chasteauneufs förslag, han trodde t. o. m., att Holland ej ogärna skulle se, om pretendenten bleve kung i Skottland, emedan Georg då skulle nödgas taga mera hänsyn till republiken. Nu fruktade man, att Georg efter upprorets kuvande skulle på nytt börja krig med Frankrike och däri indraga kejsaren och Holland, vilket det sistnämnda ingalunda var hågadt för [2]).

All Frankrikes lust att understödja pretendenten tog emellertid ett hastigt slut, då underrättelse anlände, att han den 11 febr. landstigit i Gravelines, och att hans företag således denna gång definitivt misslyckats. I själva verket

---

[1]) Preis till Sp. $\frac{27 \text{ jan.}}{7 \text{ febr.}}$ 1716. »Generalt uthtåg». Holl. R. A.

[2]) Preis till Müll. $\frac{24 \text{ jan.}}{4 \text{ febr.}}$ 1716. »Generalt uthtåg». Holl. R. A.

var pretendentens sak redan vid hans ankomst till Skottland så godt som förlorad, om ej främmande hjälp kom. Hans närvaro kom kanske entusiasmen att ånyo flamma upp för några korta ögonblick, men han var ej mannen att genom rask beslutsamhet och modigt uppträdande rycka de tvekande med sig. Då regeringstrupperna ryckte an, drog sig pretendentens här utan strid tillbaka, mycket mot de tappre högländarnas vilja. Snart ansågs det ej rådligt för pretendenten att längre stanna kvar i Skottland, han inskeppade sig i största hemlighet med de förnämsta jakobitiska ledarna till Frankrike, hären upplöstes, och därmed voro för den gången Stuartarnas utsikter att återvinna sin förlorade krona slut, och straffets dag bröt in för tories och jakobiter i England, där whigs nu härskade oinskränkt och utövade ett formligt skräckvälde.

Förhandlingarna om, att Frankrike och Sverige skulle understödja pretendenten, hade trots all försiktighet ej kunnat hållas fullkomligt hemliga. Stair, som i regel var ytterst väl underrättad och allt annat än välsinnad mot Frankrike, hade fått reda på dem och inrapporterat förhållandet till England, där det väckte en storm av förbittring i synnerhet mot Frankrike. Bland hans sagesmän märktes även Wernicke, som hade lyckats få reda på utbetalningen av subsidierna till Sverige och satte detta i förbindelse med pretendentens företag. Han trodde sig t. o. m. veta, att huvudändamålet med den föregående år avslutna traktaten mellan Sverige och Frankrike vore att återuppsätta prinsen av Wales på hans fäders tron, vilket skulle vara traktatens egna ord. Härpå var han dock ej riktigt säker och inskränkte sig därför till att genom tredje person underrätta Stair [1]). Genom dessa klagomål och hotelser från England skrämdes regenten att allt mera bestämdt söka närma sig

[1]) Wernickes rel. 583, 584, 586. 31 jan., 3 och 10 febr. 1716. D. R. A.

Georg, och pretendenten insåg snart, att han ej hade stora utsikter att få någon hjälp från Frankrike.

På hjälp från Sverige trodde han sig däremot fortfarande kunna räkna, och i synnerhet litade han mycket på Sparres sympatier för honom och hans sak. Numera gingo likväl förbindelserna dem emellan ej genom franska hovet, det ville ej ens halvofficiellt ha sin hand med i saken. Sparre hade emellertid en gammal vän och krigskamrat från sina fälttåg i fransk tjänst, general-löjtnant Dillon, som var en av pretendentens hängivnaste anhängare. Denne bad honom komma till Bois de Boulogne, om han ville höra något närmare om det skottska upproret. Här sammanförde han honom oväntadt med pretendenten själv. Denne bad Sparre på sätt och vis om ursäkt, för att han lockat honom att komma dit, men uttalade sin förvissning om, att Carl ej skulle ha något däremot, eftersom han älskade rättvisan och kurfursten av Hannover var även hans värste fiende. Sparre förklarade, att hans egenskap av ambassadör gjorde ett sådant sammanträffande som detta ganska farligt och även hindrade honom att stå pretendenten till tjänst, vilket han annars som enskild person gärna skulle ha gjort. Pretendenten tackade Sparre, för vad han redan gjort för honom, och hoppades, att Carl vid lägligt tillfälle skulle vara hågad att fullfölja saken. Sparre vägrade att göra något alls, förrän han finge order från konungen, och avböjde pretendentens anbud att själv skriva till Carl. Jakob Edvard slutade med att förklara, att Georg var så hatad, att han skulle bliva störtad från tronen, även om ingen pretendent funnes. Två tredjedelar av England och hela Skottland och Irland vore på hans, den legitime tronarvingens sida. Därför skulle han nu begiva sig tillbaka till Lothringen och i lugn vänta där, tills ett nytt tillfälle erbjöd sig [1]).

---

[1]) Sp. till kon. 9 mars 1716. Gall. R. A.

Jakobiterna misstänkte emellertid, att ej heller denna tillflyktsort längre skulle stå öppen för pretendenten, som då endast skulle kunna taga sin tillflykt till påvens stater, närmast Avignon. Detta var emellertid föga önskvärdt på grund av det mindre gynnsamma intryck, det måste göra på pretendentens protestantiska anhängare. Ormond frågade därför Sparre, om ej pretendenten för någon tid skulle kunna få taga sin tillflykt till Zweibrücken, tills han kunde vidtaga nya mått och steg för att återvända till England. Enligt Sparres eget påstående vägrade han emellertid att framställa saken för Carl, men svaret torde snarare ha varit svävande, ty Mar uppgiver tvärtom, att Sparre lovat skriva därom hem, fast Mar ej hyste stort hopp, att denna begäran skulle beviljas. Slutligen uttalade Ormond till Sparre en önskan, att pretendenten skulle vara i Göteborg, emedan Georg, som visste, vartill Carl var i stånd, då skulle nödgas hålla hela sin armé under vapen, vilket skulle oroa whigs lika mycket, som det skulle uppmuntra tories [1]).

Nu följde ånyo en lång otålig väntan från jakobiternas sida. Utom om tillåtelse för pretendenten att resa till Zweibrücken hade de även på någon väg anhållit, att engelska örlogsfartyg, vilkas befälhavare ville gå över i pretendentens tjänst, skulle få ta sin tillflykt till svenska hamnar. För att fortare få svar på denna begäran, som var av brådskande natur, vände de sig slutligen även i denna sak till sin gode vän Sparre. Denne svarade tillmötesgående och lovade att skriva därom till Carl med överste Axel Roos, som en tid efteråt reste hem till Sverige. Sparre rådde emellertid slutligen till att för tids vinnande skicka någon betydande man bland pretendentens anhängare till Carl med fullmakt att komma överens om villkoren för ömsesidigt bistånd [2]). Det tycks ha varit meningen, att Ormond

[1]) Sp. till Müll. 20 mars 1716. Gall. R. A. Mar till Jakob III 17 mars 1716. *Stuart Papers* II sid. 19.

[2]) Dillon till Mar 15 maj 1716. *Stuart Papers* II sid. 155.

i egen person skulle åtaga sig detta uppdrag, men under den långa väntan började jakobiterna misströsta om Carls förmåga att hjälpa pretendenten, fast de fortfarande litade på hans goda vilja, och Ormond reste ej, emedan han ansåg utsikten till framgång vara alltför liten [1]).

Strax efter uppmuntrades dock jakobiterna genom underrättelse om det välvilliga mottagande, som ett par flyktingar av deras parti fått av framstående män vid hovet i Ystad [2]), och då John Erskine, en nära släkting till Mar, i egna ärenden skulle resa till Hamburg, försågs han med fullmakt och instruktioner för en eventuell resa till Sverige. När han anländt till Hamburg, skulle han sätta sig i förbindelse med general-major Hugo Hamilton, och först om denne tillstyrkte saken, fortsätta sin resa och inleda underhandlingar med Carl om förbund och ömsesidig hjälp [3]). Samtidigt fingo jakobiterna i England order att försöka skaffa penningar, som skulle skickas till Carl XII, vilken nu vore pretendentens enda hopp, sedan regenten svikit [4]).

Nu kom emellertid ett brev från Müllern av 28 maj Sparre tillhanda. I detta, som var skrivet med anledning av Sparres brev i början av året och innan det med Roos inskickade förslaget hunnit fram, klandrade Müllern ganska skarpt Sparres förbindelser med pretendentens anhängare, emedan de gåvo engelska hovet tillfälle att reta nationen mot Carl [5]). Detta brev var dock skrivet i Müllerns eget namn, och han säger själv, att han ej kände konungens tankar därom, varför det ej kan sägas utgöra ett uttryck för konungens mening. Carl ansåg tvärtom, att det ej vore onyttigt att

---

[1]) Mar till Dillon 9 juni 1716. *Stuart Papers* II sid. 213.

[2]) James Græme of Braco till Mar. 2 juni 1716. *Stuart Papers* II sid. 202.

[3]) Fullmakt och instruktioner för Sir John Erskine av Jakob III 17 juli 1716. *Stuart Papers* II sid. 288.

[4]) Mar till J. Menzies 23 juli 1716. *Stuart Papers* II sid. 301.

[5]) Müll. till Sp. 28 maj 1716. Gall. R. A.

höra jakobiternas meningar och avsikter, då Sparre blott toge deras förslag ad referendum. Carl gillade således snarast Sparres uppträdande, fast han ej var hågad att giva pretendenten den begärda tillflyktsorten inom sina länder [1]). Konungens tankar kunde Sparre emellertid ej känna, utan han rättade sig efter Müllerns brev och förhöll sig därför ganska reserverad mot jakobiterna under den närmaste tiden [2]).

Med Goertz' ankomst till Holland kom det nytt liv i förhandlingarna med jakobiterna, men de gingo uteslutande genom Goertz, Sparre och Gyllenborg, och J. Erskines beskickning blev utan betydelse: han kom aldrig längre än till Lübeck. Redan på återvägen från Douai efter sitt sammanträffande med Goertz [3]) skrev Sparre till Dillon och stämde möte med honom på vägen till Paris [4]). Härvid redogjorde han för sina samtal med Goertz, i vad de rörde pretendenten, och försäkrade, att Carl vore mycket vänligt sinnad mot denne och skulle vidtaga åtgärder för deras gemensamma intressen så fort faran för landstigningen gått över. Emellertid vore det av allra största vikt, att förhandlingarna dem emellan fördes i den djupaste hemlighet, dels för att fienderna ej skulle få reda på dem, dels emedan flera av Carls ministrar vore emot saken. Därför borde Erskines resa absolut inställas, och först när Sparre meddelade, att tidpunkten vore lämplig, Ormond i största tysthet skickas till Sverige [5]).

När Goertz i slutet av augusti gjorde sin första resa till Paris, kom även frågan om pretendenten på tal. Dagen efter Goertz' ankomst skickade Sparre efter Dillon, försäkrade ånyo ännu mera bestämdt om Carls goda avsikter

[1]) v. Kochen till Müll. 4 juni 1716. Müll. saml. R. A.
[2]) Mar till J. Erskine. 6 aug. 1716. *Stuart Papers* II sid. 328.
[3]) Se ovan sid. 82.
[4]) Dillon till Mar 17 aug. 1716. *Stuart Papers* II sid. 349.
[5]) Dillon till Mar 20 aug. 1716. *Stuart Papers* II sid. 358.

och begärde ett memorial om, vad hjälp pretendenten kunde vänta av sina vänner i England, och vad nytta, Carl kunde ha av förbundet. Memorialet måste inom ett par dagar vara färdigt, så att Goertz kunde få det med sig, ty Sparre framhöll nu än ytterligare, att Carls vanliga rådgivare, varmed han tydligen särskildt menade Müllern, absolut ej ville veta av någon förbindelse med pretendenten utan yrkade på, att Carl skulle försona sig med kejsaren och Georg, och därför hade Carl beslutit att i denna sak blott förtro sig åt Goertz och Sparre. Vidare vore skyndsamhet av största vikt, ty faran för Sverige för i år skulle sannolikt vara över i oktober, och sedan vore det bäst, att företaget mot England fortast möjligt utfördes, helst i november. Lewis Inese, som tycks ha stått särskildt högt i änkedrottning Marias förtroende, lord Middleton och Dillon uppsatte då i största hast det begärda memorialet. De framhöllo här pretendentens och Carls gemensamma intressen och påstodo, att den föregående resningen blott misslyckats på grund av bristen på reguliära trupper, vapen och ammunition, ej av brist på god vilja hos undersåtarna, vilken tvärtom varit mycket stor. Den hade nu ytterligare ökats genom Georgs tyranniska styrelse, och huvudmännen för den anglikanska kyrkan och för tories hade lovat pretendenten sitt understöd på följande villkor: 1) 6,000 man reguliära trupper skulle översändas för att tjäna som stödjepunkt för en resning, 2) vapen och förråd för 30,000 man skulle medföras. Pretendenten ville lova att anskaffa pengar till truppernas avlöning och att efter sin tronbestigning hjälpa Carl att återtaga Sveriges förlorade provinser. Sparre var ej belåten med, att drottningen fått reda på saken, emedan han då var rädd, att den skulle komma ut och även komma till Stairs kännedom. Han tyckte även, att löftena för Carls räkning ej voro stora, men Dillon invände, att mer kunde ej sägas i ett memorial, utan resten måste bestämmas i fördraget, varpå Sparre

lovade att om tre à fyra dagar framställa sina fordringar. Sparre dikterade även för Dillon ett memorial, varigenom jakobiterna i Avignon fingo tillåtelse att meddela dem i England, att de inledt underhandlingar med Sparre, som var välsinnad men ännu ej tycktes hava några order, men om han finge sådana, vilket vore sannolikt, eftersom Gyllenborg enligt deras utsago hade det, vore han den lämpligaste att föra underhandlingarna till ett godt slut. Dillon slöt av hela Sparres beteende, att han redan fått uttryckliga order från Carl att underhandla med pretendenten, fast han ej ville erkänna det [1]).

Dessa underrättelser väckte naturligtvis stor förtjusning i Avignon. Dillon klandrades dock för att han blott begärt 6,000 man, då minst 8 à 10,000 behövdes. Hemlighet vore visserligen nödvändig, men för att skaffa pengar måste man inviga några personer i England i planen, och Gyllenborg hade för övrigt redan gjort antydningar till några där om saken. Mar undrade även, om man ej skulle kunna få regenten med, men överlät avgörandet härav till Sparre [2]). Sparre dröjde något att framställa sina fordringar, men den 15 september avskickades de med en kurir till Avignon, och redan den 21 avgav pretendenten sitt svar.

Någon redogörelse för de svenska fordringarna finnes ännu ej tillgänglig, men man kan sluta till deras innehåll av pretendentens svar. De hava tydligen varit av två olika slag, de ena behandlande själva sättet att utföra planen, de andra vad fördel Carl skulle hava av sitt deltagande däri. Frågorna av det förra slaget ha rört sig om konvojen för flottan, om styrkan på trupperna, om kavalleri måste medföras, om de nödvändiga vapen- och ammunitionsförråden, om pretendentens anhängare i England och Skottland, om

[1]) Dillon och Inese till Mar och Jakob III 12 sept. 1716. *Stuart Papers* II sid. 426—31.

[2]) Mar till Dillon 18, 20 sept. 1716. *Stuart Papers* II sid. 446, 455.

anskaffandet av penningar för expeditionen och om tiden för den. De senare fordringarna ha gått ut på avslutandet av ett förbund och handelsfördrag mellan Sverige och England, bistånd för Sverige att återtaga sina förlorade provinser, sättet att avsluta fördraget, vikten av hemlighetsfullhet och skyndsamhet, och att pretendenten om möjligt redan nu skulle understödja Carl med pengar. Pretendenten trodde ej, att han skulle lyckas anskaffa några örlogsskepp genom att få engelska officerare att gå över, eftersom tiden var så kort och detta kunde varna Georg, men ansåg några fregatter vara tillräcklig konvoj, om nödig hemlighetsfullhet iakttoges och företaget uppgavs vara riktadt mot Norge. Ju fler trupper, som kunde överföras, dess bättre vore det, men nödvändigt behövdes 8,000 man fotfolk och 2,000 ryttare, varav hälften beridna. Hästar kunde visserligen fås i landet, men det toge tid, och kavalleri behövdes genast. Vapen för 30,000 man, 500 centner krut och kulor samt 20 fältkanoner måste medföras. Proviant kunde man nog få från England. Solden skulle för de svenska trupperna vara densamma som för de engelska, och gratifikation utlovades i händelse av en lycklig utgång. Planen borde sättas i verket ju förr dess hellre, men december vore väl det tidigast möjliga. Namnen på sina anhängare i England och Skottland ville pretendenten ej uppgiva, men bland dem funnos många av de mäktigaste. Svaret på ett par frågor måste komma från England, särskildt upplysningar om platsen för landstigningen och om anskaffningen av de nödvändiga penningmedlen.

Med avseende på den hjälp, han skulle lämna Carl, svarade pretendenten så tillmötesgående som möjligt. Han erbjöd sig att sluta såväl ett handelsfördrag som ett off- och defensivförbund med Carl och att ställa det antal trupper och skepp, som behövdes för att återtaga såväl Preussens och Rysslands som Hannovers erövringar. Angående sättet, vore pretendenten villig att lämna fullmakt åt någon

att avsluta fördraget med en fullmäktig från Carl, och hemlighet och skyndsamhet låge lika mycket i pretendentens intresse. Om pretendenten kunnat, skulle han redan nu erbjudit Carl penningar, men han hoppades snart kunna skaffa från England [1]).

I sitt brev till Dillon, vilket åtföljde detta svar, betonade Mar, att denna expedition måste vara avsedd blott för England, för Skottland och Irland måste man sörja på annat sätt. Bäst vore, om man kunde få understöd från Frankrike och Spanien, åtminstone av de irländska trupperna i dessa land. Men endast om Dubois' sändning misslyckades, kunde man möjligen nämna något till regenten. Sparre finge avgöra denna sak, men kunde man ej få någon hjälp härifrån, måste Carl själv sända minst 2,000 man med vapen för 6 à 10,000 till Skottland, vilket han kanske ej var i stånd till [2]).

Samtidigt skrev Mar till biskopen av Rochester och bad honom försöka skaffa pengar till företaget, och till Oxford för att genom Torcy på ett försiktigt sätt söka vinna regenten [3]). Detta försök misslyckades emellertid, regenten förklarade, att han just stod i begrepp att avsluta ett fördrag med Georg, och vägrade till och med att se genom fingrarna med, om några enskilda fransmän skulle vilja hjälpa pretendenten [4]).

Den 4 oktober fick Sparre del av pretendentens svar. Han lovade att utan dröjsmål sända Carl en översättning av memorialet men hade invändningar att göra mot det stora antalet trupper, som fordrades och särskildt mot transporten av kavalleri. Han försäkrade emellertid, att

---

[1]) Jakob III:s svar på de svenska förslagen 2 okt. 1716. Koncept med Mars stil. *Stuart Papers* III sid. 543—47.

[2]) Mar till Dillon 4 okt. 1716. *Stuart Papers* III sid. 17 följ.

[3]) Mar till Oxford och biskopen av Rochester 2 okt. 1716. *Stuart Papers* III sid. 8, 11.

[4]) J. Ogilvie till Mar 8 okt. 1716. *Stuart Papers* III sid. 43.

Carl, i synnerhet efter misslyckandet av landstigningsplanen, vore mycket hågad för företaget, bara jakobiterna ville skaffa pengar. Om 50,000 pund lämnades till Goertz, skulle det hjälpa pretendenten synnerligen mycket [1]).

Man kan väl tämligen säkert antaga, att det var på grund av de ringa utsikterna att få de franska subsidierna, som Sparre så skarpt betonade nyttan och behovet av en stor penningförsträckning till Carl nu genast, och det har troligtvis närmast föranledts av Goertz' upprepade uppmaningar att skaffa pengar till flottutrustningen. Förmodligen har det varit Sparre, som först kommit fram med förslaget att i subsidiernas ställe söka få jakobitiska penningar, åtminstone får man det intrycket av Goertz' bevarade brevväxling. I denna yttrar han sig hela tiden mycket försiktigt, och först efter återkomsten till Holland antyder han, 18 september, att Sparre skulle i något föregående brev ha omnämnt en möjlighet att få pengar, även om hoppet om de franska subsidierna sveks, vilket tydligen syftar på jakobiterna. Han föreslår därpå den utvägen, att de skulle erbjuda pengarna som lån, vilket Goertz efter att ha gjort några svårigheter, emedan han ej kände konungens tankar härom, skulle mottaga mot en revers utfärdad av honom i kraft av hans fullmakt att inlåta sig i penningtransaktioner [2]). Även med Gyllenborg började han vid samma tid en lika försiktig brevväxling om saken. Gyllenborg påstod, att 10,000 svenskar skulle vara nog för att framkalla en revolution i England, och Goertz anhöll då om närmare upplysningar, både huru detta kunde vara tillräckligt, och vad nytta Carl skulle ha av att deltaga i ett sådant företag. Samtidigt bad han Gyllenborg att ej nämna något därom i sina brev vare sig till konungen eller till någon annan i Sverige. Som svar framlade Gyllenborg

[1]) Dillon till Mar 17 okt. 1716. *Stuart Papers* III sid. 90.

[2]) Goertz till Sp. 29 sept., 1 okt. 1716. *Handl. rör. Skand. hist.* VIII sid. 287—289.

ungefär samma plan, som samtidigt var på tal i Frankrike, men avrådde från att genast begära pengar, emedan saken då lätt kunde komma ut. Några dagar efteråt, 16 oktober, då sannolikt breven från Avignon om penninginsamlingen anländt, skrev Gyllenborg, att jakobiterna erbjödo 60,000 pund mot blott en skriftlig förbindelse från Carl att hjälpa pretendenten, och Ormond förklarade sig även i ett brev till Goertz å pretendentens vägnar gå in på dessa villkor. Goertz besvarade ej detta brev och befallde Gyllenborg att ej visa sig angelägen i England, men han skrev till Carl om saken i en officiell relation, 24 oktober 1716. Han omnämnde där, att några av pretendentens anhängare erbjudit honom 300,000 rdr, om de finge löfte om hjälp från Carl, men förklarade, att eftersom han ej alls kände Carls tankar rörande denna sak, hade han ej velat inlåta sig härpå utan blott sagt, att han hade fullmakt att upptaga lån, och om de ville ställa saken på den bogen, kunde han väl göra upp med dem, varjämte han skulle underställa konungen en sådan plan, som de föreslagit, om de ville lämna honom den. Goertz tyckte för övrigt, att Carl utan risk kunde höra på deras förslag, och Georg hade sannerligen ej gjort sig förtjänt av någon hänsyn [1]).

Även på annat håll underhandlade Goertz under sin vistelse i Holland om ett penninglån. En av Georgs tjänare, således en whig, hade efter Goertz' återkomst från mötet med Sparre begärt ett samtal med honom, varunder han rent ut frågat, om det vid nämnda sammanträffande varit på tal, att Carl skulle understödja pretendenten. Goertz var nog öppenhjärtig att erkänna det men yttrade sig mycket föraktfullt om pretendentens utsikter. Den andre instämde däri, betonade sin tillgivenhet för Georg men beklagade, att han inlåtit sig på det orättmätiga kriget mot Carl, helst som förvärvet av Bremen-Verden innebar

[1]) Goertz till kon. $\frac{24 \text{ okt.}}{4 \text{ nov.}}$ 1716. P. S. Holl. R. A.

en stor fara för Englands fria författning och därför var alla patriotiska engelsmän mycket emot. Han lovade slutligen att säga mer om fjorton dagar men fordrade, att Goertz först då, när han kunde göra det muntligen, skulle underrätta konungen om detta samtal och ej ens då nämna hans namn. Efter den utsatta tidens förlopp stämde han ånyo möte med Goertz, sade, att han och hans vänner ej för tillfället kunde förklara sig, och frågade, om Carl kunde hålla ut ännu någon tid. Goertz svarade, att det största hindret utgjordes av bristen på pengar, varpå engelsmannen uppmanade Goertz att taga dem, som pretendenten erbjöd, varom han visade sig mycket väl underrättad. Goertz invände, att då måste han ju förbinda sig att hjälpa pretendenten, vilket den andre själv avrådt. Engelsmannen gillade Goertz' svar, försäkrade ytterligare om sitt partis tillgivenhet för Sverige och sade under tysthetslöfte namnet på dess chef, vilket mycket överraskade Goertz. Goertz försökte därpå få pengar även av honom, och efter en tid lovade han verkligen skaffa 100,000 rdr mot de säkerheter, Goertz uppgivit, och uppmanade honom att försöka få jakobiternas pengar utan att binda sig skriftligen [1]).

Detta råd följde Goertz också. Både till Gyllenborg och Sparre skrev han, att han blott ville vara med om en lånetransaktion. För hemlighetens bevarande borde ännu ej något fördrag slutas. När pengarna lämnats, skulle han förelägga konungen jakobiternas plan i huvudfrågan. Gillade han den ej, skulle han säkert betala tillbaka pengarna. För övrigt skulle det ädelmodiga och förtroendefulla i ett

---

[1]) Görtz' redogörelse för sitt förhållande till jakobiterna. Hist. tidskr. 1898. Det är ej lätt att säga, vem denne whig varit, men troligen har han tillhört den Walpole-Townshendska fraktionen inom partiet, som ej gillade Georgs nordiska politik och stod i ganska skarp motsats till den av Stanhope ledda delen av whigs, vilken i allt följde hovet. Man skulle nästan vara frestad att gissa på Horace Walpole, som ju då var engelskt sändebud i Haag.

anbud om lån utan andra fordringar än återbetalning allra mest inverka på Carl. Detta ville emellertid jakobiterna ej alls gå in på. De förklarade visserligen, att de absolut litade på en försäkran av Carl själv om hjälp, men en sådan hade de efter tre månaders förhandlingar ej ens fått löfte om. De övriga fördelar, som Goertz förespeglat, lockade dem ej. Risken för jakobiterna, om saken kom ut, vore mycket större än för Sverige, eftersom under alla omständigheter å ena sidan Georgs fiendskap mot Carl, å den andra Englands fruktan för Rysslands övermakt fortfarande skulle vara lika starka. Följden av dessa Goertz' försök blev endast, att jakobiterna började hysa ett visst misstroende till honom.

Goertz insåg, att han gått för långt i försiktighet och yttrade sig i sitt nästa brev mycket oförbehållsammare. Han försäkrade Gyllenborg, att man i Sverige redan före hans avresa varit hågad för planen och sannolikt vore det ännu mer nu. Men hittills hade svårigheten att ordna en del saker rörande utförandet stått hindrande i vägen. Viktigast av allt var anskaffandet av krigsskepp. Goertz hade gjort avtal om sex stycken, och det var uteslutande för betalningen av dem, som han behövde förskottet, och låneformen hade han föreslagit blott för att bättre bevara hemligheten. Nyttan för Carl av pretendentens uppsättande på Englands tron vore alltför påtaglig, för att jakobiternas misstroende skulle vara berättigadt. Men saken borde skyndsamt avgöras, annars kunde intet uträttas i år. Blev något bestämdt, ville Goertz själv resa över till Sverige för att påskynda förberedelserna [1]).

Detta brev lugnade jakobiterna i England. Penninginsamlingen gick ganska bra — i slutet av november hade biskopen av Rochester 5,000 pund samlade, i början av

[1]) Breven mellan Goertz och Gyllenborg äro refererade efter *Brieven.*

december 20,000 —, och man arbetade ivrigt på att uppgöra en detaljerad plan för landstigningen. Gyllenborg och Goertz hade givit hopp om, att Carl själv skulle taga befälet över expeditionen [1]). I Paris lågo enligt Sparres uppgift 100,000 rdr färdiga, men som jakobiterna kände till Goertz' missämja med Sparre och insågo, att hans inflytande betydde mest hos Carl, ville de gärna, att han själv skulle komma till Paris för att göra upp saken. Som även flera andra viktiga ärenden fordrade Goertz' närvaro i Paris, efterkom han deras önskan och avreste i slutet av år 1716 till denna stad.

Genom sin skyndsamma avresa från Holland kom Goertz ej i tillfälle att nu öppna några underhandlingar med tsaren, för vilka jakobiterna beredt väg. Genom tsarens livmedikus, doktor Erskine, bror till John Erskine och således nära släkting till Mar, hade de länge haft ett visst inflytande hos Peter. När nu missämjan mellan honom och Georg efter landstigningsplanens misslyckande blev allt starkare, kommo jakobiterna naturligt nog på den idén att försona honom och Carl och försöka vinna dem båda för pretendentens intressen. Tsaren visade sig ej alls ohågad för att störta Georg men klagade över, att Carl ej ville fred, och dessförinnan kunde han omöjligt göra något. Pretendenten lovade göra allt för att stämma Carl fredligt, Goertz fick en del vinkar om tsarens sinnesstämning och doktor Erskines lämplighet som mellanhand, vilka han upptog ganska väl, och vid tsarens ankomst till Holland var det meningen, att förhandlingen på allvar skulle börja under medverkan av några jakobitiska agenter i detta land, särskildt Jerningham och Charles Erskine, en broder till de övriga med samma namn. För dem var därför Goertz' plötsliga avresa, vars anledning de ej kände, en stor miss-

[1]) Menzies till Mar $\frac{22 \text{ nov.}}{3 \text{ dec.}}$, till Inese $^{10}/_{21}$ dec. 1716. *Stuart Papers* III sid. 285, 329.

räkning, och de tydde den så, att han ej ville underhandla med tsaren.

I Paris trädde Goertz för första gången i direkt förbindelse med Dillon, och mellan dem avgjordes nu saken muntligen. Goertz hade nämligen i slutet av november fått en ny fullmakt från Carl, vilken i något dunkla och skruvade ordalag gav honom oinskränkt makt att med alla och en var avhandla och sluta om allt, som kunde vara till Carls nytta [1]). Hans brev till Gyllenborg innehålla blott uppmaningar till denne att driva på penninginsamlingen, uppmuntra jakobiterna och akta sig för att lämna något skriftligt utom kvitto på pengar, vilka skulle vara utställda enligt visst formulär och sedan utbytas mot dylika av Goertz själv. Den 1 januari voro 30,000 pund samlade i England, men Goertz ville ha åtminstone 70,000, och när Dillon kommit till Avignon med underrättelse om sin överenskommelse med Goertz, skrev pretendenten till biskopen av Rochester att ofördröjligen söka efterkomma denna begäran [2]). Överenskommelsen mellan Goertz och Dillon innehöll, att pretendenten skulle lämna Carl eller Goertz en million livres, varemot Carl skulle överföra till England, den 20 april eller tidigare, 8,000 man infanteri, 500 beridna ryttare och 3,500 ryttare med full utrustning men utan hästar, vapen för 30,000 man, artilleri etc. Som Goertz emellertid omedelbart skulle resa tillbaka till Holland, var det ju lämpligast, att underhandlingen nu anförtroddes åt någon av de jakobitiska agenterna där. Det blev Jerningham, som fick detta uppdrag, och den 16 januari avsände Mar till denne ett långt brev jämte en fullmakt att underhandla med Goertz, vilken var affattad i samma ordalag som dennes.

Mar inskärpte först och främst vikten av att bevara

[1]) I sin helhet tryckt hos *Larsson* II.

[2]) Jakob III till Goertz 12 jan., till biskopen av Rochester 26 jan. 1717. *Stuart Papers* III sid. 441, 475.

hemligheten, som ej fick anförtros åt någon, som ej förut kände den. Dessa voro, utom Goertz och Jerningham, Carl, Jakob Edvard, Ormond, Mar, Dillon och Sparre. Pretendentens övriga anhängare kände blott till Carls välvilliga stämning mot pretendenten, Gyllenborg förmodligen ej mycket mer. Utrustningen kunde ske under förevändning av ett företag mot Danmark. Därpå redogjorde han för överenskommelsen mellan Goertz och Dillon. Den hade ej blivit skriftligt avfattad, och Mar förmodade, att den först skulle bliva det vid Carls och Jakob Edvards sammanträffande, men om Goertz yrkade därpå, skulle Jerningham samtycka, men fick ej låta något, som var riktadt mot tsaren, inflyta. Enligt Goertz' tro skulle Carl själv taga kommandot över expeditionen.

Dillon skulle underrätta Goertz, att Jerningham nu fått hela saken om hand. Jerningham skulle se till, att Carls förberedelser fortskredo och kunde bli färdiga i tid, varpå han skulle underrätta pretendenten, så att denne i lagom tid några dagar före expeditionens avgång, kunde inträffa i Göteborg. Resan från Bologna, dit han nu ville begiva sig, genom Tyskland, Schlesien, Polen och Pommern toge nog nära en månad. Mar och Ormond skulle även på skilda vägar resa till Sverige [1]).

Någon tid efteråt måtte Dillon haft nya underrättelser från Goertz, ty Jakob Edvard underrättade, 4 februari, biskopen av Rochester, att Carl var bestämd att utföra företaget före hans egen och Ormonds ankomst. Ormond skulle emellertid genast resa till Sverige, men pretendenten skulle stanna i Bologna, tills han fick underrättelse från Sverige, att allt var färdigt, så att hans resa ej skulle röja hemligheten, eller tills han hörde, att expeditionen avgått.

I senare fallet ämnade han resa direkt till Frankrike, och om regenten såg, att företaget gick lyckligt, skulle han

[1]) Mar till Jerningham 27 jan. 1717. *Stuart Papers* III sid. 479 följ.

nog övergiva Georg. Biskopen skulle om denna sak underrätta lord Arran, vilken skulle använda sig av sin fullmakt som högste befälhavare i England och Skottland i Ormonds frånvaro, om landstigningen skedde, innan denne hunnit fram. Men framför allt måste biskopen driva på penninginsamlingen, eljest kunde intet ske [1]).

Af de insamlade pengarne hade Goertz i Paris endast fått 175,000 livres, för vilka han blott givit en enkel revers. Han hade emellertid fått löfte om att få resten, ända till en million floriner, i Holland. Gyllenborg försäkrade, att 20,000 pund skickats över till Frankrike, och att han skulle möta Goertz i Holland och då ha pengar med sig, varpå de skulle träffa närmare avtal om företaget. Goertz uppmanade ivrigt Gyllenborg att söka få millionen full, ty innan dess kunde man ej köpa fartygen, vilka voro alldeles nödvändiga för, att planen skulle kunna utföras.

Jakobiternas förhoppningar voro nu stora, de tänkte att deras lidanden nu skulle vara slut, den legitime arvingen åter bestiga sina fäders tron, och usurpatorn Georg snöpligen hemsändas till sitt tyska hemland. Då kom som ett åskslag underrättelsen, att det hela var upptäckt och Gyllenborg arresterad.

Trots alla bemödanden att hålla underhandlingarna hemliga hade de redan tidigt upptäckts av engelsmännen. Redan förut hade de ju misstänkt, att sådana planer voro å bane, och de hade därför sin uppmärksamhet riktad på de svenska ministrarnas åtgöranden. Chasteauneuf, som ju själv haft del i de föregående stämplingarna, förmodade redan i augusti 1716, att Goertz hade något sådant för sig, och underrättade sin regering därom. Huruvida regenten sedan gått så långt i sin hänsyn för Georg, att han underrättat denne om saken, såsom ryktet påstod, torde vara omöjligt att bestämdt avgöra, men man har svårt för att

[1]) Jakob III till biskopen av Rochester 15 febr. 1717. *Stuart Papers* III sid. 525 följ.

anta det. Säkert är emellertid att Stanhope och Townshend i september misstänkte svenska stämplingar, och strax därefter började man intercipera och dechiffrera Gyllenborgs och Goertz' brev. Sedan invasionsplanen var känd, var egentligen faran över, men Georg och hans ministrar fruktade Goertz' närmande till tsaren, varom de även fingo kunskap genom dessa brev, och de ville även använda sig av denna sammansvärjning för att stärka sin vacklande majoritet i parlamentet. Den 29 januari på aftonen arresterades Gyllenborg, och begäran skickades genast till generalstaterna, att de skulle låta arrestera Goertz. Denne hade just ankommit till Amsterdam, där han träffade Jerningham och doktor Erskine, med vilka han skulle avsluta sina underhandlingar om överenskommelsen med pretendenten och börja arbetet på en förlikning mellan Carl och tsaren. Av dem underrättades han om den fara, som hotade honom [1]), och begav sig omedelbart i väg för att söka rädda sig genom flykten. I Arnhem blev han emellertid upphunnen och arresterad tillsammans med Stambke. Samma öde hade Gustaf Gyllenborg redan erfarit i Haag, men de flesta av Goertz' papper hade räddats eller bränts upp, och vad som togs, var ej av stor betydelse. Emellertid var ju den stora planen, varav man väntat sig så mycket, omintetgjord, Goertz var, till stor skada för Sverige, för en lång tid satt ur spelet, och diplomatien måste för en tid koncentrera sina ansträngningar på att hindra en öppen brytning mellan England och Sverige.

På de åtgärder, som vidtogos härför, kan ej här ingås, de höra alltför nära tillsammans med tidens allmänna historia och böra behandlas i sammanhang med den. Ett par frågor, som visserligen officiellt förklarades vara av stor vikt för frågan om krig eller fred men i själva verket torde vara av störst intresse för historien, måste likväl här upptagas till granskning:

[1]) Enligt andra uppgifter skall Goertz ha varnats genom ett bud från Preis.

gingo de svenska ministrarnas underhandlingar verkligen ut på en landstigning i England, var Carl medveten därom, och handlade de efter hans order? Olika svar ha givits på dessa frågor; utländska författare ha i allmänhet besvarat dem jakande, de svenska, utom *Fryxell,* nekande, åtminstone den sista. Sparres och Gyllenborgs arbete för planen i fråga har varken av dem själva eller andra förnekats. Däremot ha meningarna varit mycket delade angående Goertz' avsikter. Själv har han upprepade gånger på det bestämdaste förnekat, att han avsett en landstigning i England, och sökt styrka det med flera bevis och påstått, att Sparre och Gyllenborg missförstått honom och givit hans uttalanden en större räckvidd, än de hade, och nyare svenska författare ha ansett sig kunna sätta tro till dessa försäkringar. Hans bevis äro dock ej tillfyllestgörande. Det är visserligen sant, att han i sina flesta brev till Gyllenborg och Sparre uttrycker sig ganska försiktigt, och att han noga aktat sig för att lämna ifrån sig några skriftliga förbindelser att understödja pretendenten och varnat de andra därför. Men av jakobiternas brev framgår otvivelaktigt, att han *muntligen* ej varit så reserverad utan tvärtom ingått alldeles bestämda överenskommelser med dem i denna sak. Huruvida han sedan verkligen ämnat *hålla* dessa avtal, blir en annan fråga, som torde vara omöjlig att bestämdt besvara. Kanske måste man tro honom på hans ord, men en hel del omständigheter peka dock i motsatt riktning. T. o. m. i den officiella relationen till konungen, som han visste måste komma under ögonen på Müllern, vilkens motvilja mot planen han kände, visar han sig ganska hågad för företaget. Detta var också ett sådant, som man mycket väl kan tänka sig skulle fresta en sådan man som Goertz. Risken var, som utgången visade, ej så stor för Sverige — att den skulle bli det för honom själv, kunde han knappt beräkna —, fördelarna kunde bli ofantliga. Framgång skulle omedelbart befriat Carl från en av hans mäktigaste fiender,

ty utan Englands krona betydde Georg ej så mycket, och i stället skaffat honom en mäktig bundsförvant, vilket säkerligen skulle högst väsentligt bidragit till att nå det mål, Goertz föresatt sig: en hederlig fred. Goertz tycks även ha anhållit att få sin fullmakt just i de tämligen ovanliga ordalag, vari den utfärdades — han säger åtminstone, att de svenska ministrarna ej visste, varför de måst utfärda den just i denna form —, och detta tyder givet på, att han velat ha fria händer vid sina förhandlingar med jakobiterna. Vidare tycks han aldrig, trots den bittra fiendskapen mellan honom och Sparre, ha användt sig av dennes mycket mer påtagliga förbindelser med jakobiterna för att på något sätt bringa honom i misskredit hos konungen, vilket ju legat ganska nära till hands, om Goertz själv ej varit alldeles för djupt invecklad i denna sak. Slutligen kunna skriftliga bevis för hans delaktighet i planerna mycket väl ha funnits men uppbränts bland de andra viktigare breven vid beslaget på hans papper i Holland — i Goertzska samlingen i riksarkivet finnas så godt som inga papper från tiden före Goertz' arrestering — eller senare på annat sätt förstörts. Härmed skall dock ej förnekas, att det är möjligt, att Goertz' strävanden hela tiden endast gått ut på att föra jakobiterna bakom ljuset och komma åt deras pengar. Skeppsutrustningen intar en dominerande plats bland hans planer, men om han härmed endast avsett att förstärka Göteborgs-eskadern för ett angrepp på Norge eller även allvarsamt tänkt på landstigningen i England, torde ingen bestämdt kunna säga.

Vad beträffar Carls delaktighet i saken, är det nästan ännu svårare att komma till något säkert resultat. Att han haft någon reda på den, framgår redan av Goertz' förut omnämnda officiella relation av 24 oktober, som lyckligt kom fram till Sverige. Huruvida han haft någon fullständigare kännedom därom och gillat den, den frågans besvarande beror till stor del på, om Goertz jämte de offi-

ciella relationerna skickat konfidentiella skrivelser till konungen. Några större svårigheter ställa sig ej i vägen för ett dylikt antagande, mellan Holland och Sverige reste jämt officerare och andra personer, som mycket väl kunde ha medfört dem, utan att det kommit till Müllerns kännedom. Visserligen äro inga sådana kända, men de kunna lätt ha förstörts eller finnas kanske ännu i någon vrå av arkiven. Åtskilliga omständigheter tyda även härpå. Så t. ex. de bestämda försäkringarna från Sparre till jakobiterna, att Carl i fråga om dem ej ville anförtro sig åt sina vanliga rådgivare utan endast lita på Sparre och Goertz. På att Carl haft kunskap om planen tyder även, att han, som annars var mycket noggrann i fråga om formaliteter, samtyckte till den märkvärdiga formuleringen av Goertz' vidsträckta fullmakt, som man tycker är alldeles särskildt lämpad just för en sådan underhandling, som den ifrågavarande. En del trupprörelser i Sverige kanske även peka åt samma håll, fast de ju även kunna ha haft Norge till mål. Slutligen visade Carl ej den ringaste harm mot vare sig Sparre, Gyllenborg eller Goertz för deras beteende i denna sak utan befordrade tvärtom Sparre strax efter hans hemkomst till general, gjorde Gyllenborg till andre fullmäktig vid fredsunderhandlingarna på Åland och följde lika mycket som förut Goertz' råd, när denne ändtligen kommit hem. Någon undersökning rörande deras uppförande, hör man aldrig av. Gyllenborg förklarade även långt senare, då han knappast kunde ha varken nytta eller skada av att tillstå sanningen, att han i denna sak endast lydt order.

Mot att Carl skulle ha vetat om och gillat planen, har förnämligast anförts Carls förklaring genom Frankrike, att han ej haft någon del däri, och hans kända sanningskärlek. Men förklaringen innehåller, att han *aldrig* tänkt på ett sådant företag, och det torde omöjligt kunna bestridas, att han i slutet av 1715 och början av 1716 haft ett sådant allvarligt i tankarna. Allra minst torde Frankrike, som haft

en så stor del i dessa förhandlingar ha satt någon lit därtill. Det bör nog endast betraktas som en sådan där officiell dementi, av vilken var och en tror så mycket, han vill, och som är honom lämpligt. Carl kan för övrigt ha resonnerat som så, att ville Frankrike, som var roten och upphovet till de förra planerna att understödja pretendenten, framföra och garantera en sådan förklaring, så kunde han godt avge den. De la Marcks åsikt, att Carl ej haft någon del i sina ministrars planer, har ingen betydelse, Carl var alltför sluten, för att en främmande ambassadör skulle kunnat locka ur honom något om en sak, som på svensk sida bedrivits med sådan ytterlig hemlighetsfullhet. Goertz förnekade visserligen sedan också, att Carl haft kännedom om saken, men de skrivelser, i vilka dessa påståenden förekomma, torde ha varit avsedda för personer, som ej varit invigda i hemligheten, t. ex. Müllern, och då är ju deras förekomst lätt förklarlig. Även om man således ej heller här kan yttra sig bestämdt, torde man dock kunna påstå, att de starkaste skälen tala för, att Carl både känt till och gillat sina ministrars åtgöranden i denna sak. Man kan ju klandra honom därför, om man utgår från folksuveränitetens princip, vilket nu för tiden faller sig naturligt, men för det stora flertalet vid denna tid, och säkerligen även för Carl XII, stod legitimitetens rätt högre, och de flesta furstar hyste nog i djupet av sitt hjärta störst sympatier för pretendenten, även om deras egen fördel förmådde dem att ställa sig på den faktiske maktinnehavarens, Georgs, sida. För Sverige, och man kan väl även säga Frankrike, skulle däremot Georgs störtande och Jakob Edvards tronbestigning varit en oerhörd vinst, och därför torde man ej kunna neka till, att en statsklok tanke legat under de så förkättrade planerna på en svensk landstigning i Skottland, vilket man ju även kan vänta, då de bland sina förespråkare räknat två sådana statsmän som Ludvig XIV och Torcy.

Rättelser.

Sid.	15	rad	23	står	Bourcke	läs	Bourke
»	49	»	29	»	Poinatowskis	»	Poniatowskis
»	81	nederst		»	[1])	»	[2])
»	85	rad	1	»	regence	»	régence
»	103	»	13	»	me	»	med
»	127	anm.		»	1718	»	1717

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

FEB

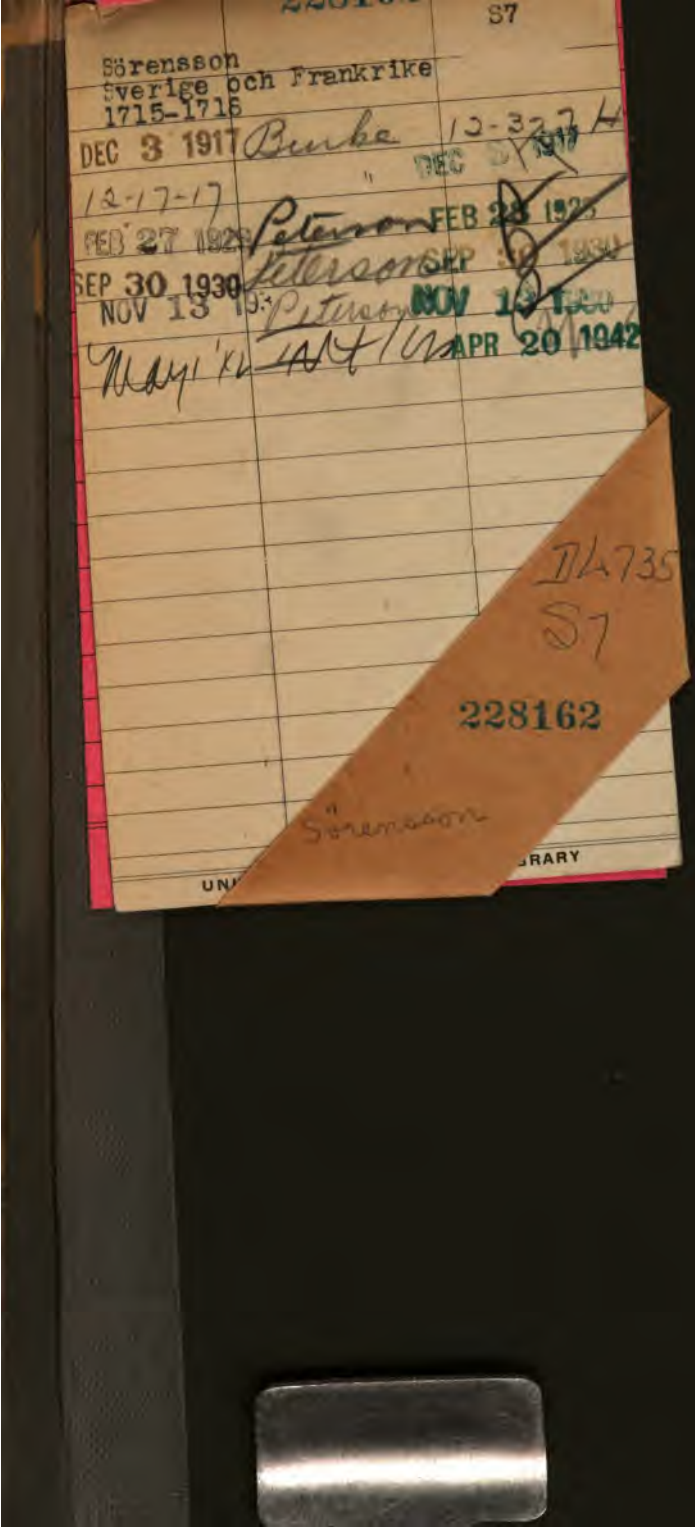
S7
Sörensson
Sverige och Frankrike
1715-1716
DEC 3 1917
12-17-17
FEB 27 1928
SEP 30 1930
NOV 13
APR 20 1942
DA735
S7
228162
Sörensson